

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

**Бібліотекознавство.
Документознавство.
Інформологія**

**Library Science. Record Studies.
Informology**

*Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.*

*№ 4
2015*

Наш передплатний індекс: 86544

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. ІНФОРМОЛОГІЯ

Журнал індексується в міжнародних базах даних:

Science Index (РІНЦ); Google Scholar; Research Bible; Polish Scholarly Bibliography; BASE

Засновник і видавець – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Головний редактор – Литвин С.Х.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Литвин С.Х. – доктор історичних наук, професор, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), головний редактор

Петрова Л.Г. – доктор педагогічних наук, професор, НАКККіМ, заступник головного редактора

Добровольська В.В. – кандидат наук із соціальних комунікацій, НАКККіМ, відповідальний секретар

Бездрабко В.В. – доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв

Боряк Т.Г. – кандидат історичних наук, НАКККіМ

Веденєєв Д.В. – доктор історичних наук, професор, НАКККіМ

Давидова І.О. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури

Дубровіна Л.А. – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Кублієв О.М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури

Кулешов С.Г. – доктор історичних наук, професор, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства

Кушнарєнко Н.М. – доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури

Лабузіна К.В. – доктор наук із соціальних комунікацій, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського

Маркова В.А. – доктор наук із соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури

Мотульський Р.С. – доктор педагогічних наук, професор (Білорусь, Мінськ)

Папакін Г.В. – доктор історичних наук, професор, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського

Столяров Ю.М. – доктор педагогічних наук, професор (Росія, Москва), Науковий центр досліджень книжкової культури РАН

Федотова О.О. – доктор історичних наук, НАКККіМ

Швецова-Водка Г.М. – доктор історичних наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет

Шемасва Г.В. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури

Відповідальний секретар – Добровольська В.В.

Редактор – Будащ Л.П.

Комп'ютерне складання та верстка – Кравченко Т.В.

Дизайн обкладинки – Саприкін О.А.

Рекомендовано до друку вченою радою НАКККіМ

Протокол № 1 від 23.09.2015 р.

Затверджено:

постановою президії ВАК України від 10.02.2010 р. №1-05/1

як фахове видання з історичних наук;

постановою президії ВАК України від 10.03.2010 р. №1-05/2

як фахове видання з соціальних комунікацій

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 21133-10933ПР від 08.12.2014

Свідоцтво видала Державна реєстраційна служба України

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією.

Посилання на видання обов'язкові.

Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей

Адреса редакції та видавця: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 15

E-mail: nauka@dakkkim.edu.ua

© Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2015

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Науковий журнал	Виходить щоквартально	Заснований у лютому 2004 р.	№ 4 2015 р.
-----------------	-----------------------	-----------------------------	-------------

---

ЗМІСТ

Пам'яті вченого

<i>Добровольська В.В., Збанацька О.М., Кириленко О.Г.</i>	
Світлій пам'яті вченого, педагога, наставника <i>Василенко О.М., Воскобойнікова-Гузєва О.В.</i> Михайло Семенович Слободяник – видатний український учений-бібліотекознавець	4 6
<i>Палеха Ю. М.С.</i> Слободяник – науковець, організатор і генератор ідей	14
<i>Боряк Т.Г.</i> Дорогому вчителю	18

Бібліотекознавство

<i>Горбань Ю.І.</i> Термінологічний аналіз предметної сфери процесу зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках України	20
<i>Халецька Л.П.</i> Цифрове збереження електронних документів на прикладі діяльності Національної бібліотеки Франції	26
<i>Малиновський О.Б., Ржеуський А.В., Веретеннікова Н.В., Кунанець Н.Е.</i>	
Мультимедійні ресурси в інформаційному обслуговуванні користувачів бібліотек	35
<i>Денисюк Ж.З.</i> Видання історичних праць Інститутом Дослідів Волині (1949-2007 рр.)	45
<i>Каракоз О.О.</i> Вплив радянської цензури на трансформацію читацьких інтересів у масових бібліотеках України	50

Документознавство

<i>Філіпова Л.Я., Вдовіна О.О.</i> Електронний документообіг у системах зарубіжного судочинства: аналітичний огляд	56
<i>Шевченко О.В.</i> Визначення місця електронного документа в електронній комерції	63
<i>Свердлик З.М.</i> Організація роботи з вхідними документами в органах міського самоврядування м. Києва (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)	70
<i>Ю.О. Бриль.</i> Практика розвитку документознавчої освіти в Україні	76

Архівознавство

<i>Веденєєв Д.В.</i> Архівно-документальні матеріали радянських спецслужб як джерело вивчення життя та наукової діяльності святителя Луки Кримського (В.Ф. Войно-Ясенецького)	86
<i>Кириленко О., Яценко О.</i> До історії формування та наукового опрацювання архіву Українського Вільного Університету в Мюнхені	94
<i>Цзя І.</i> Проблеми збереження кінодокументів у фільмотеках КНР	99
<i>Черняк І.</i> Внесок О.С. Сокальського у розбудову навчальних закладів культури та мистецтва (1953-1964 рр.)	106

Відомості про авторів

<i>Науково-практична конференція аспірантів та студентів «Інформаційна діяльність, документознавство, бібліотекознавство: історія, сучасність, перспективи»</i>	111
<i>Кафедра інформаційних комунікацій та бібліотекознавства оголошує набір студентів</i>	112
<i>Вимоги до оформлення статей</i>	114
	115

ПАМ'ЯТІ ВЧЕНОГО

В.В. Добровольська, О.М. Збанацька, О.Г. Кириленко

СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ ВЧЕНОГО, ПЕДАГОГА, НАСТАВНИКА

12 серпня 2015 р. на 66 році обірвалося життя відомого вченого, педагога, доктора історичних наук, професора, академіка Академії наук вищої освіти України – Михайла Семеновича Слободяника.

Пішов із життя мудрий управлінець, талановитий учений, педагог і організатор. З його ім'ям пов'язана ціла епоха сучасної історії бібліотекознавства та документознавства. Упродовж свого понад 40-річного професійного життя Михайло Семенович гідно представляв бібліотекознавчу і документознавчу думку в науковому світі, був організатором діяльності провідних інформаційних установ, вищих навчальних закладів інформаційної сфери. В його творчому доробку організація та проведення багатьох міжнародних і всеукраїнських конференцій, семінарів, круглих столів, присвячених актуальним проблемам бібліотечної та інформаційно-комунікативної діяльності. М.С. Слободяник був ініціатором заснування і тринадцятирічний час головним редактором міжнародного науково-практичного журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія».

М.С. Слободяник закінчив Київський державний інститут культури ім. О.Є. Корнійчука й одержав спеціальність бібліотекаря-бібліографа. Працювати за фахом розпочав у відділі НТІ галузевого сільськогосподарського інституту Української філії ДержНДПТ.

Закінчивши аспірантуру Московського державного інституту культури, Михайло Семенович захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю бібліотекознавство і бібліографія. Після захисту дисертації працював завідувачем кафедри бібліотекознавства і бібліографії на Наманганському факультеті Ташкентського державного інституту культури.

Працював у Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського (1986-1997 рр.), обіймаючи керівні посади. 1995 р. першим в Україні захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю бібліотекознавство, книгознавство і бібліографознавство на тему «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій».

Обіймав посаду директора Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук. Важливий етап його діяльності був пов'язаний із початком його роботи в системі підготовки кадрів. Михайло Семенович займав посади: декана факультету документальних комунікацій і міжнародної інформації КНУКіМ; завідувача кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Європейського університету.

Після переходу до Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв 2004 р. очолив кафедру документальних комунікацій, а 2006 р. – Інститут державного управління та інформаційної діяльності. Він ініціював та провів 8 міжнародних науково-практичних конференцій «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики». Під час роботи в Академії пріоритетним напрямом його наукової діяльності стає дослідження теоретичних проблем документознавства та підготовка кадрів і науковців із цієї спеціальності. Він уперше обґрунтував новий напрям цієї науки – галузеве документознавство, в межах якого під його науковим керівництвом захищено низку кандидатських дисертацій. Значну увагу він приділяв розробці теоретичних і прикладних засад підготовки майбутніх документознавців.

Своєю наполегливістю сформував інтелектуальний осередок і забезпечив науково-практичне підґрунтя для створення в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій зі спеціальності 27.00.02 – документознавство, архівознавство. В Академії за період роботи спеціалізованих вчених рад протягом 2008-2012 рр. захистили кандидатські дисертації 14 осіб, серед яких 6 співробітників кафедри і 5 аспірантів Академії. За час роботи в Академії сформована наукова школа, що розвиває інформаційну концепцію документознавства, в межах якої під науковим керівництвом професора М.С. Слободяника було захищено 9 кандидатських дисертацій.

Михайло Семенович був також заступником голови спеціалізованої вченої ради НТТУ «КПІ» із соціальних комунікацій та членом спеціалізованих вчених рад ХДАК і КНУКіМ зі спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія. Він входив до складу редколегій провідних фахових журналів «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Вісник Харківської державної академії культури», «Інформація і ринок».

З 2004 р. в НАКККіМ випускається міжнародний журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», затверджений ВАК України як фаховий з історичних наук і соціальних комунікацій, головним редактором якого був М.С. Слободяник. Михайло Семенович розробив оригінальну структуру цього часопису та залучив провідних вітчизняних і зарубіжних вчених до участі у його редколегії та авторському колективі.

Бібліографія вченого нараховує понад 220 наукових праць, що яскраво відображає плідний 45-річний шлях становлення та формування вченого, його ґрунтовний внесок у розвиток методології, теорії та історії бібліотекознавства, бібліографознавства та документознавства. Вона є свідченням широти його наукових зацікавлень, джерелом аналізу розвитку найскладніших питань наук інформаційно-комунікаційного циклу.

Результати його праці знайшли широке професійне визнання – Міжнародний біографічний інститут нагородив його почесним званням «Людина 1999 року», медаллю «За заслуги у ХХ столітті» та включив до міжнародної ради наукових експертів.

Михайло Семенович Слободяник був відомим вченим, не байдужим до своєї справи, порушував проблемні питання, що ставали предметом професійного обговорення та сприяли подальшому вдосконаленню вищої бібліотечної і документознавчої освіти в Україні.

Михайло Семенович був великим вченим і педагогом, мріяв реалізувати ще більш фундаментальні проекти, але доля не дала йому змоги це здійснити. На життєвому шляху М.С. Слободяника було багато перешкод, які він долав, не втрачаючи авторитету, самобутності та знаходячи у вирішенні майже кожної проблеми позитивні моменти, які дозволяли йому бути, як він сам любив говорити, «Слободяником», вкладаючи в це надзвичайну працездатність і власну неповторність.

Наукова діяльність М.С. Слободяника одержала широке визнання серед фахівців інформаційно-бібліотечної сфери. Починаючи з вересня 2015 р., в наукових і освітніх установах України проведено низку заходів, присвячених вшануванню його пам'яті. Зокрема, в Одеському національному політехнічному університеті на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ століття» документознавці України вшанували пам'ять відомого вченого, пролунали спогади, підготовлено презентацію та виставку його наукових праць.

18 вересня 2015 р. у Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН України відбулася презентація біобібліографічного покажчика «Професор Михайло Семенович Слободяник (1949-2015): біобібліографічний покажчик наукових праць за 1974-2015 роки», присвячена пам'яті видатного вітчизняного вченого.

9 грудня в Інституті бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського відбулися Бібліотекознавчі студії «Михайло Семенович Слободяник – вчений, педагог», присвячені пам'яті М.С. Слободяника – відомого вченого і педагога, українського бібліотекознавця, документознавця і бібліографознавця. Провідні вчені НАН України, колеги та учні Михайла Семеновича багатогранно висвітили науковий доробок вченого, співробітники

НБУВ підготували книжкову та електронні виставки, презентації, присвячені вшануванню його пам'яті. Гадаємо, що заходи, присвячені науковцю, знайдуть своє продовження в цих та інших наукових установах.

Важко, коли з життя йде Учитель, Наставник, Фахівець. Михайло Семенович назавжди залишатиметься в нашій пам'яті непересічною постаттю, здатною об'єднати колектив, спрямувати, націлити на єдиний правильний результат спільної справи; мудрим керівником, який умів у кожному розгледіти особистість.

Світла пам'ять про Михайла Семеновича Слободяника зігріватиме душу кожного, хто мав щастя навчатися, працювати, спілкуватися з видатним науковцем і справжньою людиною.

Висока професійна майстерність, його життєва мудрість, організаторський талант назавжди лишаться у вдячній пам'яті його учнів.

О.М. Василенко, О.В. Воскобойнікова-Гузєва

МИХАЙЛО СЕМЕНОВИЧ СЛОБОДЯНИК – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УЧЕНИЙ-БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ

У статті представлено огляд основних наукових здобутків українського бібліотекознавця та документознавця Михайла Семеновича Слободяника за період його діяльності у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського. Основний акцент зроблено на теоретичних, методологічних і прикладних розробках того періоду та розвитку його ідей послідовниками.

Ключові слова: Михайло Семенович Слободяник, бібліотекознавство, наукова бібліотека, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Інститут бібліотекознавства.

О.М. Василенко, О.В. Воскобойнікова-Гузєва

МИХАИЛ СЕМЕНОВИЧ СЛОБОДЯНИК – ВЫДАЮЩИЙСЯ УКРАИНСКИЙ УЧЕНЫЙ-БИБЛИОТЕКОВЕД

В статье представлен обзор основных научных достижений украинского библиотековеда и документоведа Михаила Семеновича Слободяника за период его деятельности в Национальной библиотеке Украины имени В.И. Вернадского. Основной акцент сделан на теоретических, методологических и прикладных разработках того периода и развитии его идей последователями.

Ключевые слова: Михаил Семенович Слободяник, библиотековедение, научная библиотека, Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Институт библиотековедения.

О.М. Vasylenko, O.V. Voskoboinikova-Guzieva

MYKHAILO SEMENOVYCH SLOBODIANYK IS A KNOWN UKRAINIAN SCHOLAR IN LIBRARY SCIENCE

An overview for the main scientific achievements of Mykhailo Semenovych Slobodianyuk, a known Ukrainian scholar in the field of library and documentary science of the period of his activity at Vernadsky National Library of Ukraine was presented in the article. Emphasis was made on his theoretical, methodological and applied working outs and further development of his ideas by the followers.

Keywords: Mykhailo Semenovych Slobodianyuk, library, scientific library, Vernadsky National Library of Ukraine, Institute of Library science.

Визначення місця та ролі бібліотекознавчої проблематики у науковій спадщині професора М.С. Слободяника у подальшому, безсумнівно, стане предметом окремого ґрунтовного дослідження. Сьогодні, коли біль від втрати близької людини, вчителя і колеги, ще не вгамувався, а подумки ми, його друзі та учні, ще продовжуємо вести розмови та дискусії з цією талановитою людиною, дозволимо собі лише короткий нарис бібліотекознавчих здобутків Михайла Семеновича.

Діяльність Михайла Семеновича Слободяника тісно пов'язана з Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського (НБУВ), до якої 1986 р.* він прийшов працювати вже у статусі кандидата педагогічних наук, маючи досвід практичної, наукової та викладацької роботи в бібліотечно-інформаційній сфері і згодом став завідувачем відділу бібліотекознавства. У 1993-1997 рр. Михайло Семенович обіймав посаду директора Інституту бібліотекознавства НБУВ, був членом Вченої ради установи, організатором наукових заходів і досліджень, ідейним засновником фахових видань бібліотеки, активним учасником міжбібліотечного співробітництва та міжнародної взаємодії науковців-бібліотекознавців. Період роботи в НБУВ у творчому відношенні бачиться нам найбільш продуктивним у діяльності науковця як бібліотекознавця, теоретика і практика бібліотечно-інформаційної діяльності, талановитого організатора науково-дослідної роботи у сфері бібліотечної справи.

Значною мірою цьому сприяли демократичні перетворення, які відбувалися у той час в Україні та охоплювали, крім інших, сфери культури, освіти, науки, бібліотечну справу тощо. У свою чергу, ці перетворення потребували формування нових засад організації діяльності Бібліотеки нового типу, яка ідеологічно будує власну діяльність на засадах демократичності та пріоритетах національного відродження, а технологічно – на основі інформатизації та автоматизації бібліотечних процесів. На той час провідні ідеї щодо функціонального та технологічного оновлення основних напрямів діяльності бібліотек, реформування системи управління на засадах демократичності, врахування особливостей розвитку бібліотечної системи в умовах гуманізації та інформатизації суспільства відбилися у таких стратегічних розробках українських бібліотекознавців та організаторів бібліотечної справи як «Основні напрями розвитку Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського АН УРСР» (1989) [14], «Концепції розвитку бібліотечної справи на Україні до 2005 р.» (1992) [12] та інших документах.

Організація роботи НБУВ у новому приміщенні потребувала вироблення нових технологічних алгоритмів, науково-методичного забезпечення та розвитку науково-дослідної діяльності. До вирішення цих завдань, які знайшли своє відображення у концептуальних документах подальшого розвитку Бібліотеки, активно долучався М.С. Слободяник, працюючи у співавторстві з М.І. Сенченком, Л.А. Дубровіною, Л.Й. Костенком. 1989 р. колектив провідних науковців Бібліотеки підготував програмний документ під назвою «Основні напрями розвитку Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського АН УРСР», де було визначено перспективи розвитку Бібліотеки до 2005 р., передбачено її включення у нову інформаційну інфраструктуру суспільства. Розробниками зазначалося, що перехід від технічної цивілізації до інформаційної потребує кардинального підвищення ефективності використання величезного потенціалу Бібліотеки та обумовлює необхідність включення її документних ресурсів у нову інформаційну інфраструктуру суспільства. У свою чергу, вирішення даної проблеми може бути досягнуто тільки на підставі впровадження прогресивної бібліотечної технології, що базується на реалізації можливостей людинно-машинових систем та забезпечує інтеграцію джерелознавчої бази, засобів її аналітико-синтетичної переробки, автоматизованих інформаційних систем і мереж передавання даних. Завдяки цьому створюються передумови для переходу від бібліотечно-обслуговування читачів до бібліотечно-інформаційного супроводу багатопланових наукових досліджень АН УРСР. Реалізація відзначеного провідного напрямку розвитку Бібліотеки приведе до її трансформації у відповідну вимогам інформаційного суспільства установу нового типу – Бібліотечно-інформаційний комплекс ім. В.І. Вернадського [14, 2].

* На той час – Центральна наукова бібліотека АН УРСР.

Михайло Семенович також входив до складу міжвідомчої робочої групи, якою було розроблено «Концепцію розвитку бібліотечної справи на Україні до 2005 р.». Її успіх був забезпечений високим професійним та кваліфікаційним рівнем розробників – М.І. Сенченком (голова тимчасового наукового колективу), Л.А. Дубровіною, В.А. Ільганаєвою, Л.Й. Костенком, Р.І. Павленко, К.Т. Селіверстовою, М.С. Слободяником, Г.Г. Тищенко, Р.Й. Цілінським та іншими членами творчого колективу.

Даний проект Концепції, його доопрацювання та наукова редакція були здійснені з урахуванням пропозицій і зауважень, що надійшли у ході обговорення проекту на міжвідомчій науковій конференції «Перспективи розвитку бібліотечної справи в Українській РСР» (Київ, 16-18 жовтня 1990 р.). Проект було розроблено на замовлення Міністерства культури України тимчасовим науковим колективом у складі провідних спеціалістів республіки в галузі бібліотечної справи (усього 16 фахівців – представників Міністерства культури, провідних бібліотек та інститутів культури України). Метою Концепції було визначення перспективних шляхів розвитку бібліотечної справи у республіці на тривалий період, вона мала стати основою формування державної політики, реалізацію якої забезпечать відповідні законодавчі акти, республіканські програми, відомчі плани.

У вступі до Концепції, поруч із загальною характеристикою бібліотечної системи України, зазначалося, по-перше, що «проголошення суверенітету України, національне і духовне відродження народу вимагають кардинального оновлення бібліотечної справи» [12, 2] і виконання головного завдання – збирання та збереження документів про Україну та український народ можливо лише на основі державної бібліотечної політики, яка б враховувала політичні реалії та можливості науково-технічного прогресу; по-друге, «стає все більш очевидним загострення протиріччя між наявним інформаційним потенціалом бібліотек України і низькою ефективністю його використання у суспільстві» [12, 3], тому вихід з кризової ситуації бачився розробникам Концепції через суттєву трансформацію поглядів у відношенні суспільства до бібліотек, що забезпечить інтенсивний розвиток бібліотечної справи на Україні. Принципи демократизації, гуманізації, відродження духовності з урахуванням інтересів кожного читача та різних соціальних груп – ставали філософським підґрунтям оновлення бібліотечної діяльності.

На формування широкого діапазону наукових інтересів Михайла Семеновича вплинула й багатоаспектна діяльність НБУВ та вирішення завдань, пов'язаних з упровадженням інформатизації в процеси бібліотечної технології, поєднання традиційних та новаційних процесів у бібліотечній практиці. Це у свою чергу спонукало до поглиблення наукових досліджень. Старами Михайла Семеновича розгортаються ґрунтовні дослідження з нагальних бібліотечно-кознавчих питань. Під його керівництвом відділ бібліотечнознавства та інші структурні підрозділи НБУВ реалізують низку актуальних завдань у рамках наукових тем «Оптимізація роботи бібліотеки в умовах АСНТІ», «Системне дослідження бібліотечних ресурсів АН УРСР», «Вдосконалення опрацювання документів: технологічний та економічний аспекти», спрямованих на вдосконалення системи бібліотечно-бібліографічного обслуговування, подальше поглиблення автоматизації бібліотечної праці, розроблення моделі системи бібліотечно-бібліографічного обслуговування на основі поєднання традиційних засобів та ЕОМ. У рамках виконання наукових тем було розроблено класифікацію трудових операцій за семантичним значенням та ступенем складності, обґрунтовано економічні показники для оцінки технологій, здійснено розрахунки вартості опрацювання різних видів документів, що надходили до Бібліотеки, виділено три рівні вдосконалення технології: раціоналізація трудових процесів та операцій, оптимізації їхньої організації, кардинальне вдосконалення технології на засадах автоматизації, упроваджено методи структурно-функціонального аналізу обслуговування читачів, статистичні методи аналізу показників опрацювання фондів, досліджувалися інформаційні потреби вчених. Уперше в історії Бібліотеки було створено цілісну систему бібліотечної діяльності, яка ґрунтувалася на органічному поєднанні всіх її функцій: комплектуванні, опрацюванні, зберіганні, обслуговуванні й інформуванні.

Особливою ефективністю відзначилася діяльність М.С. Слободяника у період набуття Бібліотекою статусу Національної. 1995 р. Михайло Семенович з успіхом захищає докторську дисертацію «Наукова бібліотека: еволюція структури й функцій у період освоєння інформаційних технологій» [20], в якій знайшли відображення та подальший розвиток його новаторські підходи до організації бібліотечної справи та численні теоретичні розвідки. Вчений наголошував, що сучасна бібліотечна наука повинна зосереджувати свою увагу, насамперед, на створенні теоретичних засад розвитку бібліотечної системи в новій інформаційній інфраструктурі суспільства з урахуванням багатоаспектності її взаємозв'язків; розробленні інноваційних бібліотечних технологій, які б забезпечували сумісне використання паперових, мікрографічних та електронних носіїв інформації; створенні інтелектуальних бібліографічних систем, нових засад бібліотечно-інформаційного супроводу наукових досліджень; упровадженні інноваційних технологій, передового досвіду як важливого чинника піднесення ефективності діяльності бібліотек.

У цей період наукові дослідження Інституту бібліотекознавства НБУВ було присвячено обґрунтуванню та розвитку моделі універсального науково-інформаційного комплексу. Пріоритетною на той час була проблематика оптимізації технології та організації формування й використання документно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек в умовах упровадження інформаційних технологій. Активно досліджувалися питання розробки інформаційно-функціональної моделі наукової бібліотеки (1993-1995), узгодження технологічно-організаційних засад щодо багатоаспектного розвитку інформаційних ресурсів (1996-1999). Результатом стала розробка системно-функціональної моделі наукової бібліотеки як установи нового типу, складової системи наукової комунікації.

На початку 90-х рр. ХХ ст., які визначаються як період освоєння інформаційних технологій, перед науковою бібліотекою постала об'єктивна необхідність пошуку нової парадигми розвитку, яка повинна була забезпечити перехід від стратегії володіння документними ресурсами до забезпечення користувачів інтегрованим і синтезованим знанням. На теоретико-методологічному рівні це завдання вирішувалося у монографічному дослідженні [19] і докторській дисертації М.С. Слободяника [20], де предметом дослідження було обрано структурно-функціональну трансформацію бібліотеки під впливом інформаційних технологій. Дослідником було побудовано системно-комунікаційну модель бібліотеки, яка інтегрує її структуру, функції, технологію і організацію із системою наукових комунікацій. Стратегічного значення набула і запропонована М.С. Слободяником бібліотекознавча концепція освоєння інформаційних технологій бібліотеками України, що включала обґрунтування пріоритетних завдань, а саме – формування національного бібліотечно-інформаційного ресурсу (реалізується децентралізованим наповненням і централізованою підтримкою зведеного електронного каталога), забезпечення доступу до зарубіжних баз даних (забезпечується комплектуванням фондів ретроспективними базами даних у поєднанні з телекомунікативним доступом до поточної інформації), кардинальне поліпшення реалізації конкретно-історичних і сутнісних функцій бібліотеки (завдання вирішується автоматизацією виділених технологічних підсистем бібліотеки). У ході дослідження трансформації організаційного забезпечення функціональної діяльності бібліотеки, основну увагу було приділено стратегічному плануванню й економічному забезпеченню організації діяльності бібліотеки, запропоновано принципові підходи до розробки стратегічного плану розвитку наукової бібліотеки в Україні. Серед пріоритетних напрямів було виділено кумуляцію світового інформаційного потоку, збереження власних історико-культурних фондів, забезпечення доступності своїх ресурсів для суспільства у цілому і кожного громадянина зокрема. При цьому зазначалося, що обов'язковою умовою для реалізації стратегічного плану є розробка та впровадження ефективного економічного механізму функціонування бібліотеки, який розглядався як інноваційний процес.

В умовах перетворення бібліотеки у комплексний документно-інформаційний, науково-дослідний і культурологічний центр під керівництвом професора М.С. Слободяника в той

період було захищено кандидатські дисертації О.Г. Кириленка (1996) [11], предметом якої став історико-бібліотечнознавчий аналіз наукових уявлень про технологічне оновлення бібліотек України в умовах динамічних змін українського суспільства, та О.Б. Виноградової (1998) [5], в якій висвітлено історію розвитку науково-методичної роботи публічних бібліотек у 70-90-х рр. ХХ ст., аналіз її стану на той час і визначення подальших перспектив у контексті соціально-політичних перетворень, суспільного, державного та культурного розвитку України.

Застосування методу стратегічного планування бібліотечної діяльності набуло подальшого розвитку (з подачі Михайла Семеновича) в роботах О.М. Василенко [4]. Водночас одна фраза в монографії українського бібліотечнознавця «...традиційні для інтенсивної діяльності бібліотеки показники не відображають сучасних тенденцій її розвитку» [19, 205] спонукала дослідницю до комплексного вивчення означеної проблеми в системі бібліотечного управління, результати якого відображено у дисертаційному дослідженні [2].

Логічним продовженням проблематики пошуку нової парадигми розвитку наукової бібліотеки стала розробка базової моделі структури обласної універсальної наукової бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону, обґрунтована у дисертаційній роботі О.В. Башун (2001) [1], де, крім багатьох інших важливих аспектів, було представлено методичку позабюджетного фінансування бібліотек та запропоновано застосування маркетингового підходу для активізації процесів трансформації бібліотеки.

Вирішення питання розробки ефективного економічного механізму функціонування бібліотеки, порушене у вищезгаданих роботах М.С. Слободяника, отримало нове спрямування у дисертаційному [15] та монографічному дослідженні доктора педагогічних наук Л.Г. Петрової «Бібліотека в умовах соціально-економічних змін» (2003) [16], де на основі аналізу теоретико-методологічних здобутків і практичного досвіду бібліотечно-інформаційної діяльності за період з другої половини 1980-х до 2000-х рр. пропонується концепція стратегії змін, моделюється поетапний процес трансформації та розробляється системна модель сучасної української бібліотеки. Л.Г. Петровою розглядаються зразки технологій структурно-функціональних реорганізацій бібліотечної діяльності, надаються конкретні поради щодо впровадження новацій.

Згодом тенденція використання методик стратегічного управління, представлена у роботах М.С. Слободяника та Л.Г. Петрової, отримала новий рівень розвитку у публікаціях [9] та дисертаційній роботі [10] доктора наук із соціальних комунікацій І.О. Давидової, які присвячено стратегічному баченню сутності процесів інноваційного розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві та їхніх трансформацій під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Зокрема в дисертаційному дослідженні І.О. Давидової «Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві» (2008) [10] доведено, що інноваційна політика інтегрує процеси модернізації й інформатизації бібліотечної діяльності, створює умови та форми входження бібліотек до єдиного інформаційного простору, сприяє визначенню ролі та місця бібліотек України як суб'єктів інформаційного ринку, складової інформаційної інфраструктури суспільства і дозволяє сформувати стратегічне бачення сутності процесів розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві та їхніх трансформацій під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Вихідною гіпотезою дослідження І.О. Давидової стає розуміння набуття бібліотекою нових ознак як суб'єкта нового економічного простору та функціонування її як виробничої системи з обробки документно-інформаційного ресурсу та генерації інформаційних продуктів і послуг. Інтеграція бібліотек до нової, інформаційно орієнтованої, соціокультурної реальності потребує не лише суттєвих інноваційних змін в управлінні на різних щаблях системної організації соціальної комунікації, але й формування інноваційної політики розвитку, яка уможливіє системну організацію інноваційної діяльності бібліотек, спрямованої на забезпечення її конкурентоспроможності на інформаційному ринку й оптимальне використання наявного виробничого потенціалу.

Із методологічної точки зору, спільність підходів до стратегічного бачення майбутнього бібліотеки як соціальної системи та бібліотечно-інформаційної сфери діяльності у цілому, представлених у дослідженнях М.С. Слободяника, Л.Г. Петрової та І.О. Давидової, простежується в монографії [6] та дисертаційному дослідженні доктора наук із соціальних комунікацій О.В. Воскобойнікової-Гузєвої [7]. Зокрема у дисертаційному дослідженні О.В. Воскобойнікової-Гузєвої «Бібліотечно-інформаційна сфера України в контексті суспільних трансформацій кінця ХХ ст. – 10-х рр. ХХІ ст.: концепції стратегічного розвитку, динаміка змін, перспективи» (2014) [7] доведено, що стратегічні напрями розвитку БІС України, вдосконалення як окремих її складових, так і підвищення ефективності діяльності бібліотек у цілому, по-різному визначали науковці й організатори бібліотечної справи, залежно від умов соціально-економічного та політичного розвитку країни, різноманітних впливів міжнародної інформаційної політики та вітчизняної державної політики у сфері освіти, науки, інформатизації, технологічного розвитку, внутрішніх трансформаційних проявів БІС тощо. Врахування методологічних підходів до модернізації та побудови модернізаційних моделей в економічній, соціологічній і політичній науці, концептуальні розробки щодо моделей розвитку бібліотеки в сучасному бібліотекознавстві та соціальних комунікаціях дозволили авторці сформуувати семиелементну модернізаційну модель розвитку, адаптовану для вирішення завдань БІС. О.В. Воскобойнікова-Гузєва підкреслює, що наразі бібліотечно-інформаційна сфера України знаходиться на трансформаційному етапі, який ускладнюється загальною соціально-економічною та політичною кризою у країні. Проте за цим етапом має слідувати етап стабілізації системи та її основних ланок, тому очевидним і необхідним кроком стає консолідація зусиль керівників провідних бібліотек країни, науковців та організаторів бібліотечної справи, представників урядових структур, громадських та професійних об'єднань для вироблення спільної концепції фахового розвитку, яка може бути основою розробки довгострокової стратегії, реалізованої в подальшому через комплексну або низку взаємопов'язаних державних цільових програм.

Слід також відзначити, що аналіз бібліотекознавчих здобутків української наукової школи завжди залишався в центрі уваги М.С. Слободяника. Навіть і в той період його творчого життя, коли він здебільшого опікувався теорією та методологією документознавства. Досить повно внесок сучасних дослідників – провідних учених та наукових колективів України представлено на сторінках науково-допоміжного покажчика «Українське бібліотекознавство (1991-2008)» (К., 2010) [24], де Михайло Семенович був одним з укладачів та науковим редактором одночасно. У ґрунтовній вступній статті М.С. Слободяника «Українське бібліотекознавство на зламі століть» зазначено, що у цей період сформувалась інфраструктура бібліотекознавства, основними складовими якої є підготовка наукових кадрів, система професійних видань, бібліотечна освіта, спеціалізовані галузеві наукові установи. Матеріали цієї статті логічно продовжують здійснений ним 2002 р. історіографічний огляд тогочасних здобутків вітчизняних науковців за період незалежності України [18], в обох роботах не залишилися поза увагою ані методологічні питання бібліотекознавчих досліджень, ані конкретно-практичні аспекти впровадження галузевих новацій.

Можливо, саме підготовка покажчика та аналіз відібраного матеріалу 2009 р. спонукали М.С. Слободяника як головного редактора журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» до розгортання дискусії про необхідність оновлення теоретичних засад бібліотекознавства [17], а необхідним елементом такого оновлення було визначено розробку моделі бібліотеки як інституції, що входить до системи соціальних комунікацій. На підставі критичного огляду змістовно-логічних моделей, які найбільш повно на той час були репрезентовані в монографіях професорів В.П. Леонова [13], М.С. Слободяника [19], Ю.М. Столярова [23], Михайло Семенович доходив висновку, що жодна з існуючих моделей не відображає повною мірою бібліотеку як соціально-комунікаційну інституцію, що зумовлює необхідність розробки саме такої моделі. Вона має відповідати вимогам високого рівня абстракції, але бути

схожою на оригінал; відображати ресурси та засоби комунікаційної діяльності; бути керованою; включати елементи, необхідні та достатні для репрезентації бібліотеки в соціально-комунікаційному контексті. На основі цих вимог М.С. Слободяником була запропонована модель бібліотеки, що складалася з таких елементів: інформаційний потенціал, інформаційна діяльність, комунікаційний процес, управління. 2014 р. ця дискусія отримала продовження на сторінках монографії одного з авторів цієї статті, де зокрема було зазначено, що підтримуючи прагнення відомого українського бібліотекознавця і документознавця повернути увагу фахової спільноти до такого важливого питання, висловимо думку, що в ході розроблення такої моделі слід вирішити багато питань як методологічного, так і конкретно-змістовного та діяльнісного характеру: від питання визначення місця у такій моделі техніко-технологічній складовій інформаційного потенціалу (нам ближче термін ресурс) та інформаційної діяльності, кадрового ресурсу (людський потенціал, система підготовки й перепідготовки кадрів) тощо.

Відповідним чином при комплексній розробці моделі бібліотеки як інституту в системі соціальних комунікацій мають бути враховані також інші численні напрацювання наших колег по «бібліотекознавчому цеху», зокрема системної моделі сучасної бібліотеки в умовах соціально-економічних змін Л.Г. Петрової [16], моделі взаємодії бібліотеки із різними системами соціальних комунікацій, представлених у дослідженнях Т.Ю. Гранчак (бібліотека і політична комунікація) [8] та Г.В. Шемаєвої (коеволюція бібліотеки і наукової комунікації) [25] тощо.

Чверть століття тому Михайло Семенович визначив головною інформаційно-комунікаційну функцію наукової бібліотеки, сутність якої у «програмно-цільовому формуванні ресурсів бібліотеки та створенні оптимальних умов для їх використання науковцями та фахівцями» [22]. Реалізація цієї функції як провідної в діяльності сучасної наукової бібліотеки, яка розвивається в умовах глобальної трансформації суспільства та проникненням електронної комунікації в усі сфери життєдіяльності соціума, досліджується Інститутом бібліотекознавства. У рамках відомчої теми «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» (науковий керівник – О.М. Василенко) Інститутом разом з іншими структурними підрозділами НБУВ виконується комплекс завдань, пов'язаних із виробленням новітньої моделі інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки, спрямованої на забезпечення основних напрямів розвитку інформаційного суспільства в Україні [3].

Розкриттю творчого потенціалу та генерації нових ідей, організаторських здібностей та педагогічного таланту М.С. Слободяника сприяли робота на посадах директора Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УАН, декана факультету документальних комунікацій і міжнародної інформації КНУКІМ, завідувача кафедри документознавства та інформаційної діяльності Європейського університету, завідувача кафедри документальних комунікацій Інститут державного управління та інформаційної діяльності Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Багато сил і енергії М.С. Слободяник віддав педагогічній діяльності та підготовці фахівців вищої кваліфікації. Під його керівництвом підготовлено 17 кандидатів наук; він був опонентом на захисті 37 дисертацій. Також він був членом спеціалізованих вчених рад, комісії Міністерства освіти і науки України.

У всіх установах, де працював М.С. Слободяник, ним здійснювалася велика науково-організаційна робота з підготовки та проведення фахових форумів різного рівня: від науково-методичного семінару до міжнародної конференції, на яких обговорювалися актуальні питання бібліотечної справи, освіти, науки і культури. Відбулося понад двадцять професійних наукових заходів, до яких Михайло Семенович був як голова або член організаційного комітету чи керівник секції. Також за його ініціативи та під його головуванням було проведено дві наукові сесії Інституту бібліотекознавства НБУВ (1992, 1993), які надалі відбулися в форматі секційних засідань міжнародної наукової конференції НБУВ.

Значну роботу здійснював учений у контексті поширення результатів досліджень та наукового знання. За його редакцією вийшло близько 60 наукових праць з бібліотекознавства,

бібліографознавства та документознавства. У різні роки М.С. Слободяник входив до складу редколегій низки фахових часописів («Советское библиотековедение», «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Інформація і ринок», «Вісник Книжкової палати»), збірників наукових праць. Ним започатковано видання галузевого реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України» та наукового журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія».

Творчий доробок доктора історичних наук, професора, дійсного члена Академії наук вищої освіти України, члена-кореспондента Міжнародної академії інформатизації Михайла Семеновича Слободяника становить понад 220 публікацій, які влилися до наукового національного надбання України. Його праці залишатимуться настільними книгами з вивчення вітчизняного бібліотекознавства, бібліографознавства та документознавства.

Використані джерела

1. Башун О.В. Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / О.В. Башун ; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – К., 2001. – 18 с.
2. Василенко О.М. Бібліотечна статистика в Україні (1992-2005 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / О.М. Василенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2007. – 20 с.
3. Василенко О.М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті наукового дослідження / О.М. Василенко // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21-23 жовт. 2014 р.) / НАН України ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к. України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – К., 2014. – С. 9-12.
4. Василенко О.М. Метод стратегічного планування діяльності бібліотеки / О.М. Василенко // Публічні бібліотеки: Сучасність і майбутнє : зб. ст. міжнар. наук. конф. – К., 1998. – С. 59-66.
5. Виноградова О.Б. Науково-методична діяльність публічних бібліотек (70-90-і роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / О.Б. Виноградова ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. – К., 1998. – 16 с.
6. Воскобойнікова-Гузєва О.В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О.В. Воскобойнікова-Гузєва ; наук. ред. Г.І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К. : Академперіодика, 2014. – 362 с.
7. Воскобойнікова-Гузєва О.В. Бібліотечно-інформаційна сфера України в контексті суспільних трансформацій кінця ХХ ст. – 10-х років ХХІ ст.: концепції стратегічного розвитку, динаміка змін, перспективи : автореф. дис. ... д-ра наук з соціальних комунікацій : 27.00.03 / О.В. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2014. – 36 с.
8. Гранчак Т.Ю. Бібліотека і соціальна комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.
9. Давидова І.О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І.О. Давидова. – Харків : ХДАК, 2005. – 295 с.
10. Давидова І.О. Інноваційна політика бібліотек України : зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук з соціальних комунікацій : 27.00.03 / І.О. Давидова ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2008. – 51 с.
11. Кириленко О.Г. Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80–90-ті роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / О.Г. Кириленко ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. – К., 1996. – 23 с.
12. Концепція розвитку бібліотечної справи на Україні до 2005 р. : проект / М. І. Сенченко (голова наук. колективу) та ін. ; М-во культури України, АН України. – К., 1992. – 16 с.
13. Леонов В.П. Библиотечно-библиографические процессы в системе научных коммуникаций / В.П. Леонов ; РАН, Б-ка РАН. – С.-Пб, 1995. – 139 с.
14. Основные направления развития Центральной научной библиотеки им. В.И. Вернадского АН УССР / Н.И. Сенченко, Л.А. Дубровина, Л.И. Костенко, М.С. Слободяник. – К., 1989. – 12 с. – (Препр.).
15. Петрова Л.Г. Соціально-економічні аспекти розвитку бібліотек України у сучасних умовах :

автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 07.00.08 / Л.Г. Петрова ; Харківська держ. академія культури. – Харків, 2006. – 45 с.

16. Петрова Л. Бібліотека в умовах суспільно-економічних змін : монографія / Л. Петрова. – К., 2003. – 301 с.

17. Слободяник М.С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М.С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 5-6.

18. Слободяник М.С. Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного розвитку / М.С. Слободяник // Бібл. планета. – 2002. – № 1. – С. 6-13.

19. Слободяник М.С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М.С. Слободяник ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 1995. – 268 с.

20. Слободяник М.С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій : автореф. дис. ... д-ра іст. наук / М.С. Слободяник ; НАН України, ЦНБ ім. В.І. Вернадського. – К., 1995. – 45 с.

21. Слободяник М.С. Основні напрямки реалізації інформаційно-комунікативної функції наукової бібліотеки // Культура і національна самосвідомість: проблеми теорії та завдання практики : тези наук.-практ. конф. працівників культури та науковців України. – К., 1991. – С. 59-61.

22. Столяров Ю.Н. Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю.Н. Столяров. – М. : Книга, 1986. – 240 с.

23. Українське бібліотекознавство (1991-2008) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / М-во культури і туризму України ; Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України» ; уклад.: М.С. Слободяник, О.А. Політова ; наук. ред. та авт. вступ. ст. М.С. Слободяника ; відп. за вип. Т.І. Вилегжаніна. – К., 2010. – 178 с.

24. Шемаєва Г.В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г.В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Харків : ХДАК, 2008. – 289 с.

Ю. Палеха

М.С. СЛОБОДЯНИК – НАУКОВЕЦЬ, ОРГАНІЗАТОР І ГЕНЕРАТОР ІДЕЙ

Українське документознавство сформувалось як самостійна наука після здобуття нашою державою незалежності. За двадцять чотири роки побудовано розвинену інфраструктуру документознавства, основними складовими якої стали підготовка наукових кадрів, документознавча освіта, система професійних видань, проведення документознавчих форумів. За зазначений період незалежності України у вітчизняному документознавстві накопичився потужний інформаційний масив наукових, навчальних, методичних і довідкових видань, окремих публікацій з документознавчої тематики.

Досить важко уявити історію відродження сучасного документознавства без творчих здобутків проф. М.С. Слободяника, багатьох успішних його ініціатив, котрі безпосередньо пов'язані з розвитком документознавчих дисциплін. Майже сорок років проф. М.С. Слободяник присвятив соціальній інфраструктурі та соціальним комунікаціям, формуванню людини нового типу – досвідченої, високоморальної, комунікабельної, здатної брати на себе відповідальність і керувати іншими, вірної національним інтересам.

На вершині творчих злетів обірвалося життя члена-кореспондента Міжнародної академії інформатизації при ООН, доктора історичних наук, професора Михайла Семеновича Слободяника, відомого документознавця, бібліотекознавця та книгознавця у наукових колах як в Україні, так і за кордоном.

Моя співпраця з видатним ученим розпочалася 2002 р., коли Михайло Семенович перейшов працювати в Європейський університет, де я на той час працював проректором із заочного і дистанційного навчання та регіонального розвитку. Саме завдяки таланту, творчій роботі з урахуванням знання специфіки освітянської діяльності та організаторським здібностям

професора М.С. Слободяника, в Європейському університеті була створена кафедра документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності, пройдено ліцензування з напрямку підготовки і спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» і розпочата підготовка документознавців, інформаційних аналітиків.

На той час мною вже було видано цілу низку посібників з організації діловодства, документального забезпечення управління й соціальних комунікацій, тому я з радістю підключився до співпраці з видатним ученим. Разом з Михайлом Семеновичем ми почали копійку роботу з підготовки освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми підготовки документознавців, інформаційних аналітиків, розробки навчальних планів, програм із фахових дисциплін, готувати відповідні конспекти лекцій.

Із переходом 2004 р. до Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв проф. М.С. Слободяник продовжив роботу зі створення підвалин підрозділу академічного закладу нового типу з підготовки вкрай необхідних сьогодні документознавців, інформаційних аналітиків, референтів у сфері державного управління, у фінансових компаніях та банківських структурах.

Невдовзі кафедра документальних комунікацій Державної (сьогодні – Національної) академії керівних кадрів культури і мистецтв, очолювана проф. М.С. Слободяником, стала лідером серед кафедр вітчизняних навчальних закладів, що розпочали підготовку фахівців з документознавства та інформаційної діяльності. Вона нарівні зі спорідненими кафедрами Харківської державної академії культури, Київського національного університету культури і мистецтв, Рівненського державного гуманітарного університету, за короткий термін організувала якісну підготовку як студентів, так і аспірантів.

Сформувався й гурт однодумців. На кафедру прийшли працювати професіонали своєї справи, серед яких кандидати історичних наук Наталія Миколаївна Христова, Олена Борисівна Виноградова, Лілія Сергіївна Прокопенко, Лариса Михайлівна Зеленська та багато інших талановитих учених. До викладання профільних дисциплін Михайлом Семеновичем були запрошені відомі вчені, серед яких доктори історичних наук проф. Сергій Георгійович Кулешов, проф. Геннадій Володимирович Боряк, проф. Георгій Володимирович Папакін. Викладання в Академії суміщали з основною роботою кандидати історичних наук – директор наукової бібліотеки ім. Максимовича Київського державного університету доцент Олександр Григорович Кириленко та директор Державної бібліотеки для юнацтва доцент Георгій Андрійович Саприкін, президент Асоціації секретарів та офіс-менеджерів, головний редактор журналу «Довідник секретаря та офіс-менеджера» Ірина Альбертівна Іванченко. Практично з часу створення кафедри в ДАКККиМ я також усіляко допомагав Михайлу Семеновичу в організації роботи кафедри, проведенні лекційних занять як у головному ВНЗ, так і в його відокремлених підрозділах. Доводилося вихідними днями їздити до Канева, Тербовлі, Кам'янець-Подільського.

На той час в Україні сформувалися кілька документознавчих шкіл, лідери яких пропагували свої концепції – «архівно-ділову» (С.Г. Кулешов), «інформаційну» (М.С. Слободяник), «ноокомунікаційну» (Г.М. Швецова-Водка), «бібліотекознавчу» (Н.М. Кушнаренко).

Тематична спрямованість школи – і в цьому полягає неоціненна заслуга М.С. Слободяника – від самого початку була задумана як осмислення інформаційної концепції документознавства, приділяючи значну увагу дослідженню ролі електронних документів у розвитку системи соціальних комунікацій. У межах наукової школи під керівництвом проф. М.С. Слободяника захистили кандидатські дисертації та успішно працюють на терені документознавства кандидати наук О.Б. Виноградова, М.В. Вилегжаніна, В.В. Добровольська, О.М. Збанацька, О.А. Кравцова, І.О. Петрова, В.В. Рудюк, Ю.П. Якимюк (Юхименко).

Важливим напрямом розвитку вітчизняної науки про документ стало галузеве документознавство, обґрунтоване проф. М.С. Слободяником та практично реалізоване під його керівництвом у підготовці документознавців НАКККиМ. Важливою особливістю галузевого документознавства проф. М.С. Слободяник вважав ґрунтовний аналіз особливостей змісту

конкретної групи документів, що визначає їхню структуру та функції й особливості використання у системі професійних комунікацій.

Розробку теорії документальних комунікацій, що визначає перспективи розвитку як галузевого документознавства, так і інформаційної концепції науки про документ, Михайло Семенович визначив однією зі стрижневих проблем вітчизняного документознавства. Подальший розвиток цього напрямку, на думку вченого, значною мірою визначатиме перспективи розвитку науки про документ і є сьогодні необхідною умовою формування ноокомунікаційної теорії документознавства.

У своїх публікаціях проф. М.С. Слободяник значну увагу приділяв розробці підходів до формування загальної теорії документа. Аналіз стану досліджень документа, на думку професора, дозволяє стверджувати, що в українському документознавстві створена необхідна база для формування загальної теорії документа, проте, попри відзначені здобутки, фундаментальні розробки, присвячені історії документів, в Україні практично відсутні. При підготовці таких робіт, зазначав учений, доцільно користуватися не лише історико-документознавчим аналізом, а й використовувати можливості теорії соціальних комунікацій.

Предметом наукових зацікавлень проф. М.С. Слободяника став також моніторинг документних потоків та аналіз інформаційних ресурсів мережі Інтернет у цілому та її українського сегмента зокрема. На думку професора, ця проблематика має стати центральною у документознавчих дисертаційних дослідженнях у недалекому майбутньому.

В останні десять років вітчизняні дослідники В.В. Рудюк та В.В. Добровольська (керівником кандидатської дисертації якої був М.С. Слободяник) у низці своїх публікацій спробували розробити методологічні засади вивчення керування документацією. На переконання знатного вченого, майбутнє за «керуванням документацією», яке вже багато років має міжнародне визнання та закріплене у міжнародних стандартах.

Як бачимо, М.С. Слободяник дає широку панораму основоположень інформаційного підходу, де є місце теорії документальних комунікацій, моніторингу документних потоків, аналізу інформаційних ресурсів, керуванню документацією. Новим для документознавства жанром стало видання вибраних праць М.С. Слободяника. Ця книга включає основні публікації автора з документознавства, бібліотекознавства, теорії соціальних комунікацій. Друга частина видання включає аналіз праць ученого та публікації про нього.

Енергія й організаторський талант Михайла Семеновича, віра в людей і здатність із честю виходити з будь-яких конфліктів дали можливість йому створити фаховий часопис, у якому дослідники мали б можливість оприлюднити результати своїх наукових розвідок. Це науковий журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» (видавець – НАКККіМ), засновником і головним редактором якого впродовж десяти років був професор М.С. Слободяник.

Зазначений журнал нарівні з часописами «Студії з архівної справи та документознавства» (видавець – УНДІАСД, головний редактор – професор С.Г. Кулешов), «Вісник Харківської державної академії культури» (видавець – ХДАК, головний редактор – професор В.М. Шейко); «Бібліотечний вісник» (видавець – НБУВ, головний редактор – академік НАН України О.С. Онищенко); «Вісник Книжкової палати» (головний редактор – професор М.І. Сенченко) й сьогодні сприяють подальшому розвитку вітчизняної науки.

Характерною рисою вітчизняного документознавства стала висока активність обговорення на сторінках журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» нагальних проблем розвитку науки, що зумовила творчі дискусії між провідними вченими. Найбільшою гостротою відрізнялися дискусії, що в основному відбувалися, щодо структури сучасного документознавства між М.С. Слободяником і С.Г. Кулешовим, а також дискусія з професійних і морально-етичних проблем науки, що виникла навколо підручника Н.М. Кушнарєнко «Документоведение», в якій брали активну участь М.А. Низовий, М.С. Слободяник, Ю.М. Столяров, Е.О. Плешкевич.

На сторінках журналу українські вчені активно відгукнулися на пропозицію знаного російського вченого проф. Ю.М. Столярова щодо необхідності паралельного розвитку двох наук про документ – документознавства і документології. Обговорення публікацій Ю.М. Столярова привело до поляризації позицій провідних українських дослідників. Діапазон оцінки ідеї Ю.М. Столярова українськими вченими виявився досить широким – від повної підтримки і спроби подальшого розвитку у працях його учениць Н.М. Кушнарєнко та А.А. Соляник – до умовного сприйняття цієї пропозиції С.Г. Кулешовим.

Значну увагу приділив аналізу документології у своїх працях проф. М.С. Слободяник, який зробив спробу визначення структури, об'єкта, предмета документології та проблемного поля документологічних досліджень. Водночас розвиваючи документологічну складову науки про документ, Михайло Семенович категорично заперечував базової ідеї Ю.М. Столярова і Н.М. Кушнарєнко щодо паралельного існування документознавства і документології, вважаючи ці терміни синонімічними.

Суттєву роль у підвищенні рівня методологічної підготовки фахівців відіграла також проведена на сторінках журналу «Школа молодого дослідника», яка досить переконливо свідчить про суттєві теоретико-методологічні здобутки молодих українських документознавців та широту проблематики їхніх наукових розвідок.

Помітне місце в інфраструктурі українського документознавства, починаючи з середини минулого десятиріччя, займають професійні форуми. Найактивніше цей напрям було реалізовано у НАКККіМ, де під керівництвом проф. М.С. Слободяника було проведено вісім міжнародних наукових конференцій під назвою «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики». Проведені форуми фахівців, що найбільш активно і результативно працюють на терені українського документознавства, досить переконливо свідчать про суттєві теоретико-методологічні здобутки українських документознавців та широту проблематики їхніх наукових розвідок. Сьогодні цей почин упевнено продовжує Одеський національний політехнічний університет (проф. В.Г. Спринсян) та КНУКіМ (проф. В.В. Бездрабко).

Слід відітнути ще кілька моментів, які характеризують М.С. Слободяника як глибоко українську людину, не байдужу до долі розвитку українського документознавства. Актуалізація питань забезпечення працівників документознавчої галузі узагальненою та структурованою інформацією з усіх тем сучасного документознавства спонукала проф. М.С. Слободяника структурувати відомості про видання й публікації з проблем документознавства, що вийшли в світ за вказаний хронологічний період. Цей задум було реалізовано в підготовленому під його керівництвом ретроспективному науково-допоміжному бібліографічному посібнику «Українське документознавство (1991-2011)», який охопив ґрунтовні наукові праці, що висвітлюють широкий спектр проблем українського документознавства: монографії, підручники, автореферати дисертацій, науково-практичні посібники, публікації з наукових збірників, періодичних і серійних видань. У ньому відображені основні надбання вітчизняного документознавства за два десятиліття від здобуття Україною незалежності. Видання стало ґрунтовною джерельною базою для подальших документознавчих досліджень.

Аналіз розділів покажчика досить переконливо свідчить про суттєві теоретико-методологічні здобутки українських документознавців та широту проблематики їхніх наукових розвідок.

Підсумовуючи викладене, слід сказати, що нинішнім документознавцям, інформаційним аналітикам України є над чим думати та над чим працювати. Але при цьому ніколи не слід забувати того, що нинішні творчі пошуки подальшого розвитку науки про документ та його місця в соціумі, якщо не у принципі, то частково стали можливими завдяки тій самовідданій, плідній і мужній соціокультурній праці, яку здійснив справжній мислитель, наш колега і старший товариш – Михайло Семенович Слободяник.

Т.Г. Боряк

ДОРОГОМУ ВЧИТЕЛЮ

Я була аспіранткою третього року навчання (2008), коли в квартирі пролунав телефонний дзвінок. Це був Михайло Семенович з пропозицією щодо викладання в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв України на кафедрі документознавства. Я була занурена у завершальний етап підготовки дисертації, думками була десь у міжвоєнній Чехословацькій Республіці та повоєнній УРСР, тому особливо не переймалася проблемами пошуку роботи. А тут дзвінок з такою пропозицією. Звісно, я з радістю погодилася.

Пам'ятаю перший прихід в Академію та нашу першу зустріч – величезний професорський стіл, і за ним сидів поважний солідний чоловік. Під час нашої бесіди він примудрявся вирішувати кілька питань одночасно, засвідчуючи свою обізнаність з багатьох питань. Розповідав про викладацьку роботу, підбадьорював і допомагав розвіяти страхи (а у кого їх не було з викладачів-початківців?). Михайло Семенович поцікавився моїми пріоритетами: викладання чи наука? Це питання я чула від нього протягом усіх подальших років роботи в Академії, і саме з урахуванням цих пріоритетів він намагався будувати мою (як і моїх колег) роботу. Враження під час першої зустрічі справило також і неймовірне почуття гумору та легкості від спілкування. Ці самі підходи до спілкування залишалися у нашій співпраці упродовж наступних років роботи.

Я була другою захищеною аспіранткою у спеціалізованій вченій раді, яку було відкрито в Академії завдяки ініціативі й старанням Михайла Семеновича. Він надавав інформацію щодо хитросплетіння процедури підготовки документів. На захисті дисертації справитися з хвилюванням мені допомагав його підбадьорливий погляд. Під час перерви, коли рахували голоси, Михайло Семенович жартував і заспокоював мене. Після захисту він нагадав, що це тільки початок мого шляху науковця, і благословив мене на подальшу творчу роботу.

Враховуючи мої інтереси, Михайло Семенович запропонував виконувати обов'язки відповідального секретаря журналу, заснованого за його ініціативи, – «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». Так я занурилася у ще один вид наукової роботи, завдяки якому познайомила з фахівцями з галузі документо-, архіво- та бібліотекознавства; брала участь у відборі публікацій; вела листування з авторами, серед яких були і проблемні (і тут Михайло Семенович завжди виступав на моєму боці у певних конфліктних ситуаціях). Це була неймовірно корисна школа «молодого редактора й організатора науки».

Я завжди відчувала його підтримку під час навчального процесу. Він ділився власним досвідом, позбавляючи таким чином страху перед аудиторією та сприяючи розвитку власного підходу роботи зі студентами. Як викладач, Михайло Семенович вирізнявся шанобливим ставленням до тих, хто прийшов навчатись, водночас не даючи спуску не досить сумлінним студентам. Він знаходив спільну мову як із першокурсниками, так і зі студентами-заочниками передпенсійного віку.

Конференції займали окреме місце в житті кафедри. Я була відповідальним секретарем кількох збірників тез «дорослої», як ми її називали, конференції, працюючи у тісній співпраці з Михайлом Семеновичем. Вражало його бачення структури конференції (і, відповідно, збірників): поки я роздумувала, куди б вставити одну доповідь із певної тематики, у Михайла Семеновича уже була готова відповідь щодо кількох матеріалів. З яким задоволенням він особисто брав участь у роботі пленарного засідання, секцій та неофіційної частини, з насолодою спілкуючись з учасниками, а також вітаючи і заохочуючи молодих науковців!

Відповідально ставився Михайло Семенович до відбору кадрів для навчання в аспірантурі, спостерігаючи за зростанням студентів і пропонуючи найбільш успішним подавати заяви на вступ до аспірантури. Бувало так, що студент протягом навчання не вирізнявся особливими успіхами, але щось таке перспективне бачив досвідчений науковець, і згодом аспірант успішно виходив на захист.

Завдяки Михайлу Семеновичу на кафедрі працювали як сумісники справжні фахівці, не кажучи вже про штатних викладачів (О.Б. Виноградова, О.Г. Кириленко, С.Г. Кулешов, І.М. Мага, Г.В. Папакін, Н.М. Христова та багато інших). Так я мала можливість спостерігати за їхнім досвідом та брати його на озброєння, питати поради та зростати у професійному плані. І центром «кафедрального всесвіту» був саме Михайло Семенович.

Вражало його стратегічне мислення та здатність бачити на перспективу. Поки якісь ідеї у когось лише починали зароджуватися, в нього вже був готовий план дій та його обґрунтування, яким він з радістю ділився й обговорював з колегами. І життя засвідчувало його правоту. Як він сміявся, «мене ще в пісочниці називали директором, – така у мене була здатність до організації людей і процесів». І це дійсно так. Він щиро ділився своїм адміністративним талантом, кажучи мені «вчитися, поки він живий». На жаль, слова виявилися пророчими.

Михайло Семенович завжди підбирав дисципліни з урахуванням наукових інтересів викладача, що робило процес навчання надзвичайно цікавим і приємним. Водночас він дбав і про професійне зростання – пропонуючи дисципліни зовсім нові та несподівані. Наприклад, минулого академічного року він запропонував мені розробити дисципліну «Вступ для фаху» (для студентів першого курсу). Я вирішила, що це буде надто складно для мене і намагалася відмовитись. Але Михайло Семенович наполіг, і так я зробила крок уперед в оволодінні методикою розробки не зовсім знайомої дисципліни, часто перетворюючи власний досвід в історії для першокурсників, заохочуючи їх до кращого розуміння майбутньої професії.

Подібно, саме Михайло Семенович підштовхував мене до підготовки навчально-методичних комплексів з дисциплін, які я читала, допомагаючи мені перебороти страхи перед цим видом методичного документа. Взагалі, завжди відчувалася його підтримка – як викладача, науковця та просто старшого і мудрішого колеги.

Влітку 2015 р. я брала участь у роботі приймальної комісії. І тут Михайло Семенович не міг лишатися осторонь, дзвонячи та цікавлячись кількістю і персоналіями абітурієнтів, поданих ними заяв та написаних тестів.

Роки співпраці з такою неймовірною та неординарною особистістю, якою був Михайло Семенович, знаменували важливий етап мого становлення як викладача і науковця, ввели мене у коло фахівців, і були періодом мого неймовірного піднесення і зростання. Це зростання відбувалося в теплом колі колег-однодумців, які завжди були готові прийти на допомогу, порадити щось і підтримати, – і їх також зібрав у дружній колектив саме Михайло Семенович.

Вічна Вам пам'ять, дорогий Вчителю. Після Вашого відходу довкола нас утворилася пуста.

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 025. 7/.9:09:001.4(477)

Ю.І. Горбань**ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРЕДМЕТНОЇ СФЕРИ ПРОЦЕСУ
ЗБЕРІГАННЯ КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТОК У БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ**

У статті висвітлений термінологічний аналіз предметної сфери зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках України, зокрема з'ясована сутність таких понять, як: книжкова пам'ятка, пам'ятка, рідкісна та цінна книга, колекція, збереженість, зберігання фонду, захист інформації, консервація, стабілізація, реставрація та людський фактор.

Ключові слова: пам'ятка, книжкова пам'ятка, рідкісна та цінна книга, збереження фонду, збереженість, захист інформації, консервація, стабілізація, реставрація, людський фактор.

Ю.И. Горбань**ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРЕДМЕТНОЙ СФЕРЫ ПРОЦЕССА
ХРАНЕНИЯ КНИЖНЫХ ПАМ'ЯТОК В БИБЛИОТЕКАХ УКРАИНЫ**

В статье описан терминологический анализ предметной сферы хранения книжных памятков в библиотеках Украины, в частности выяснена суть таких понятий, как: книжная памятка, памятка, редкая и ценная книга, коллекция, сохранность, сохранение фонда, защита информации, консервація, стабилизация, реставрация и человеческий фактор.

Ключевые слова: памятка, книжная памятка, редкая и ценная книга, сохранение фонда, сохранность, защита информации, консервація, стабилизация, реставрация, человеческий фактор.

Y. Gorban**THE TERMINOLOGICAL ANALYSIS OF A SUBJECT
OF STORAGE OF BOOK MONUMENTS IN THE LIBRARIES OF UKRAINE**

This article presents a terminological analysis of the subject areas storage of book monuments in the libraries of Ukraine, in particular, it is clarified the nature of concepts such as the portrait monument, a monument, a rare and valuable book collection, retention, storage foundation, data protection, conservation, stabilization, restoration, and human factors.

Keywords: monument, landmark book, rare book storage, Foundation, preservation, protection, information, preservation, stabilization, restoration, human factor.

В умовах динамічного розвитку інформаційного суспільства у глобальному масштабі дедалі актуалізується потреба збереження культурної спадщини людства, фіксованої в друкованих у рукописних матеріалах, мікро- і відеофільмах тощо. Інформація, яка містить історичну еволюцію людського суспільства, зберігається в бібліотеках та архівах світу.

Більшість наук, причетних до теми зберігання книжкових пам'яток, вводять до наукового та професійного обігу значну кількість нових понять і термінів, багато з яких ще не закріплені національними стандартами, трактуються фахівцями неоднозначно.

Навколо базового поняття зберігання книжкової пам'ятки формується сукупність

книжкових понять, які мають методологічне значення для аналізу – це збереженість, захист даних, захист інформації, забезпечення збереження фондів, консервація, стабілізація, реставрація, людський фактор тощо.

Існує багато визначень поняття *книжкова пам'ятка*. Наприклад, «Сучасний тлумачний словник української мови» наводить кілька значень терміна *пам'ятка*: 1) предмет, що є нагадуванням про кого-, що-небудь; те, що лишилося як наслідок чого-небудь; у переносному значенні – те, що є наочним свідченням чого-небудь; 2) предмет матеріальної культури минулого, наприклад: пам'ятка архітектури; твір стародавньої писемності; твір стародавнього музичного мистецтва. Історична пам'ятка – залишок минулого, що є об'єктом вивчення історичних наук; 3) невелика книжка або аркуш із короткими настановами, правилами на якийсь певний випадок зі стислими відомостями про кого-небудь, що-небудь, наприклад: пам'ятка туриста [10, 627].

Г. Ковальчук стверджує, що книжкова пам'ятка – рідкісні та цінні книги, вивчення яких сприяє поверненню історичної пам'яті, ліквідації білих плям в історії нашої країни. Правовий статус такої книги і суть книги-пам'ятника – в її історичній значимості. Книжковою пам'яткою вважаються: 1) усі екземпляри тиражу, які збереглися, у випадку визнання самого видання пам'яткою; 2) особливий екземпляр видання, яке саме по собі не є пам'яткою; 3) екземпляри друкованої продукції, які входять в історично складений комплекс – бібліотеки установ, бібліофіла, вченого – і вважаються пам'ятками лише у рамках зазначеного комплексу, адже таке зібрання містить особливості епохи й особистості збирача.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. з'являється новий естетський напрям сприймання рідкісності книги та її цінності з точки зору її художнього оформлення або поліграфічного виконання. На думку Г. Ковальчук, такий підхід постає перспективним шляхом дослідження книжкових примірників рідкісних видань різних історичних епох розвитку книжкової культури. Його застосування спрямовано на виявлення особливостей книги як твору мистецтва, пам'ятки книжкової культури певної історичної епохи. Тут проблеми книго-

знавства переплітаються з проблемами мистецтвознавства та пам'яткознавства, але метою книжкового пам'яткознавства та книгознавчої дисципліни «Історія книжкової культури» має стати визначення критеріїв цінності та рідкісності книжкового продукту саме з такої точки зору.

У радянських працях вживався основний термін *рідкісна книга*, під яким мали на увазі ціннісний критерій. Вчені намагалися «арифметично» визначити відмінні ознаки деяких категорій рідкісних книжок: *дуже рідкісна книга, надзвичайно рідкісна книга, найрідкісніша книга, умовно чи безумовно рідкісна книга* та ін., які трапляються дуже рідко [7, 15].

Колекція – книжкова пам'ятка, – вважає Л. Муха, – це – організоване зібрання одиничних книжкових пам'яток або книжок, які окремо можуть і не становити цінності, але в сукупності мають властивості історико-культурного об'єкта (наприклад, бібліотечні зібрання наукових, культурно-просвітницьких і громадських установ, монастирів, колекційні зібрання приватних осіб тощо) [9, 3]. Фонд книжкових пам'яток – спеціалізовані зібрання рукописних книг і стародруків, а також примірники видатних в історико-культурному відношенні видань більш пізніх періодів або цінні колекції, сформовані з метою оптимізації їхнього зберігання, дослідження та популяризації, які розглядаються як комплексний цінний історико-культурний об'єкт.

Серед видів книжкових пам'яток у стандарті «Книжкові пам'ятки» розглядаються одиничні пам'ятки та колекції – книжкові пам'ятки. До колекцій книжкових пам'яток віднесені тільки тематичні зібрання бібліотек, що є явно недостатнім; варто додати хронологічні, шрифтові, видові, видавничі та ін.

Формування понятійно-категоріального апарату у сфері «зберігання бібліотечних фондів» вимагає конкретизацію змісту та обсягу споріднених базових понять: *збереженість фонду, збереження фонду, зберігання фонду*. Як більш ємним слід користуватися поняттям *зберігання фонду* в розумінні застосування комплексу певних заходів, які забезпечують найраціональнішим способом розташувати фонд, довготривалу збереженість його вмісту з метою довгострокового використання. По-

няття *збереження фонду* використовується в тому випадку, коли йдеться про цілісність і задовільний фізичний стан тих носіїв інформації, що становлять бібліотечний фонд. Така смислова диференціація понять прискорить теоретичне та практичне розв'язання проблеми збереження бібліотечних фондів в Україні. Як синоніми пропонується використання таких однакових за смислом понять, як *збереження фонду* та *зберігання фонду* [3, 145].

Для з'ясування проблеми щодо збереження книжкових пам'яток, варто розглянути визначення понять *збереження*, *зберігання*, *збереженість* та різницю між ними. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) в рамках центральної програми «Preservation and Conservation» (PAC), розробленої 1998 р., розглядає збереження фондів як основну умову виживання національної й світової культури та науки, що відповідає ухваленню на Генеральній конференції ЮНЕСКО 1986 р. «Директивам міжнародних дій зі збереження бібліотечних матеріалів» [6, 44].

Збереження фонду означає забезпечення цілості та нормального фізичного стану документів, які зберігаються у фонді. Воно вимагає активного утримання фонду і його охорони від псування та розкрадання. Збереженню фонду сприяють також якісні гігієна, консервування та реставрація документів. Н. Білоус вважає, що це комплекс заходів, який забезпечує раціональне розміщення, використання правильного обліку та постійного збереження у бібліотеці (архіві) предметів друку, зокрема: створення відповідних санітарно-гігієнічних, світлових умов, оптимальних фізико-хімічного та біологічного режимів збереження в приміщеннях, відповідне забезпечення останніх спеціальним устаткуванням і протипожежними засобами, а також консервацію та реставрацію видань і т. ін. [1, 29].

За термінологічним словником з бібліотечної справи, збереженість передбачає фізичну наявність документа та цілісність усіх його складових, а для книжкових пам'яток – також наявність первинних характеристик зовнішнього вигляду. Причому збереженість за обсягом – поняття вужче, ніж зберігання. Це не технологічний процес, а певний стан бібліотечного фонду, який є наслідком дотримання умов зберігання [4, 34].

Н. Білоус виділяє такі категорії збереженості фондів:

I категорія збереженості – примірники, у яких наявні всі ознаки книжкової пам'ятки. Рідкісні та цінні видання, примірники з книжкових колекцій, книги з автографами, видання унікального поліграфічного оформлення тощо. Документ цієї категорії потребує особливого режиму використання – забезпечення безперервного візуального контролю за ним з боку бібліотечного персоналу, наявності особливих правил ведення документації видачі та ін.

II категорія збереженості – видання, наявні в бібліотеці, примірники яких мають певну цінність (наприклад, наявність ознак використання – автографів, екслібрисів тощо), або заміна примірника з якихось причин ускладнена, а в деяких випадках неможлива (малий наклад, давність виходу в світ, висока ціна тощо). Їхня втрата не може бути повноцінно заповнена іншим виданням. Насамперед, це стосується видань, які швидко руйнуються. До них, зокрема, належать архівні примірники бібліотек – депозитаріїв обов'язкового примірника; примірники, надруковані на кислотному папері, застарілі, але актуальні для користувачів і не мають повноцінної заміни; образотворчі та картографічні видання, мініатюрні книги; видання великого формату, небережне користування якими створює ризик їхнього руйнування. Користування виданнями цієї категорії потребує дотримання низки правил, що забезпечують підвищений контроль за їхнім використанням.

III категорія збереженості – видання масового характеру, потреба в яких має певний часовий період або відновлення яких (заміною примірника іншим виданням) є допустимим і можливим. Для видань не встановлюється ніяких додаткових регламентуючих умов використання, окрім прийнятих у бібліотеці [1, 29].

Збереження фондів – єдиний безупинний процес, що починається в кожній бібліотеці з моменту надходження матеріалів і триває протягом усього періоду їхнього збереження та використання. Дане поняття включає кілька аспектів: перший – власне бібліотечні види робіт – облік і систематична перевірка фондів, забезпечення збереження при комплектуванні фондів і обслуговуванні читачів, запобігання

розкраданням. Другий – консервація документів, тобто збереження у спосіб превентивної консервації, стабілізації, реставрації й виготовлення їхніх копій.

При цьому термін *збереження книжкових пам'яток* – збереження у максимальному повному обсязі первинних характеристик та важливих в історико-культурному сенсі особливостей, які отримані в процесі побуту книжкового продукту. Книжкові пам'ятки слід зберігати за умов дотримання фізико-хімічного, температурно-вологісного, біологічного, санітарно-гігієнічного, екологічного режимів.

Зібрати документні ресурси – завдання важливе, але цим робота з ними не обмежується. Їх необхідно зберегти, тобто захистити від різного роду загроз. Тому важливим є розуміння захисту інформації. Н. Білоус тлумачить слово *захист* як сукупність заходів, які забезпечують захист прав власності тих, кому належить інформаційна продукція, в першу чергу – програми, бази та банки даних від несанкціонованого доступу, використання, руйнування або нанесення шкоди в будь-якій іншій формі [1, 29]. Слово *захист* давньослов'янського походження, дослівно воно означає *«поставити захист»*, тобто *боронити, убезпечити від будь-чого ворожого, небезпечного, від будь-якої загрози* [1, 28].

Важливим у зберіганні книжкових пам'яток є: консервація, стабілізація та реставрація. Проблеми, пов'язані зі зберіганням культурних цінностей, ще на початку ХХ ст. об'єднали загальною назвою *консервація* (від лат. *conservatio* – *зберігання*) – *охорона матеріальної основи об'єктів від природних процесів старіння й руйнування в умовах тривалого зберігання*. В іноземній літературі, окрім терміна *conservatio*, використовують поняття *preservation* (*запобігання, відтворення, охорона*) – *запобігання ушкодженням через відповідний контроль навколишнього середовища чи за допомогою спеціальної обробки* [1, 29]. Консервація книжкових пам'яток забезпечує створення та підтримання нормативного режиму збереження відповідно до чинних регламентуючих документів. Консервація повинна проводитися із застосуванням екологічно чистих технологій, довговічних речовин і матері-

алів, методами, рекомендованими існуючими сучасними нормативами.

Стабілізація – захист книжкових пам'яток від механічного, фізико-хімічного й біологічного впливів навколишнього середовища шляхом їхньої обробки, що уповільнює процеси старіння і запобігає пошкодженням.

Реставрація книжкових пам'яток здійснюється при обов'язковому погодженні зі спеціалістами в галузі історії книги [2]. Стабілізацію та реставрацію книжкових пам'яток виконують лише висококваліфіковані спеціалісти, що мають відповідний дозвіл. У «Положенні про книжкові пам'ятки» під реставрацією слід розуміти відновлення форми і зовнішнього вигляду документів, що виконується шляхом очистки, доповнення, зміцнення документів з обов'язковим збереженням ознак їхньої оригінальності. Найбільш цінні об'єкти копіюються з використанням нешкідливих методів.

Вимоги до збереження та використання книжкових пам'яток, зазначені в міжнародних документах, у т. ч. Програмі ЮНЕСКО «Пам'ять світу», рекомендаціях ІФЛА, Законах України («Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про Національний архівний фонд і архівні установи», «Про Національну програму інформатизації», «Про охорону культурної спадщини» та ін.) потребують більш детального з'ясування стану законодавчої бази в Україні щодо книжкових пам'яток, проблем, які тут існують, і визначення питань, які можна вирішити найближчим часом.

У Законі України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.) саме поняття терміна *культурна спадщина* як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини – дещо узагальнене.

Якщо керуватися положенням Програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу», до світового реєстру пам'яток потрібно заносити унікальні книжки, що збережені в 1-2 примірниках, ті, що вплинули на розвиток людства. Державний реєстр національного культурного надбання, в т. ч. його розділ «Книжкові пам'ятки України» – це національний рівень, умовно – «Пам'ять України». Після його укладання, зведення всієї інформації про цінні та рідкісні книжки, що зберігаються

в нашій державі, можна буде вибрати унікальні, найцінніші, і саме їхній список подати до реєстру «Пам'ять світу».

Одним із важливих термінів у системі зберігання книжкових пам'яток є людський фактор – термін, що описує можливість прийняття людиною помилкових або алогічних рішень у конкретних ситуаціях. Вираз *людський фактор* часто використовується як пояснення причин катастроф і аварій, які спричинюють різні збитки або людські жертви.

Людський фактор має відношення до головної складової зазначеної взаємодії, яка визначається людською діяльністю. Правильна комбінація здатність людини й можливість машини суттєво підвищує ефективність системи «людина – машина» й обумовлює оптимальне користування людиною технічними засобами відповідно до їхнього призначення. Врахування людського фактора є невід'ємною складовою проектування, конструювання й експлуатації машинних і технічних систем, обов'язковою умовою зростання продуктивності праці та якості продукції.

Проектування будь-якого виду діяльності пов'язане з дослідженням основ духовної діяльності людини (її досвіду, знань, навичок, пам'яті, мислення, сприйняття і т. д.) та їхнім узгодженням з матеріальними засобами (інструментами, алгоритмами, документами, органами ручного керування і т. д.) відповідно до основної мети функціонування створеної системи «людина – машина». На основі розроблених проектувань формуються вимоги до машинно-технічних засобів здійснення людиною цього виду діяльності.

Однією з перших спроб розкриття сутності поняття *людський фактор* була спроба 1930 р. вченого Н. Добротворського, хоча формулювання самого терміна відбулося пізніше як результат перекладу й скорочення англійського словосполучення *human factors engineering* (буквально – *техніка людських факторів*), яке використовувалося у США для виділення галузі певних знань, пов'язаних із процесом проектування системи «людина – машина». Мета організації цієї галузі була спрямована на забезпечення надійності, ефективності й безпеки людини (або групи людей) у роботі з технікою.

Розрізняють терміни *людський фактор* і *особистий фактор*. На відміну від людських факторів, поняття *особистий фактор* (вивчення помилкових дій людини, які тягнуть за собою аварії на виробництві й транспорті) містить індивідуальні характеристики людини без аналізу характеристик технічних засобів, якими вона взаємодіє. Остання категорія є загальною, властивою всім способам виробництва; адже вона відображає положення людини як елемента, що протистоїть речовому фактору виробництва.

Категорією *особистий фактор виробництва* людина характеризується як головна та вирішальна складова продуктивних сил. Водночас вона представляє собою суб'єкт економічних виробничих відносин і носія системи інтересів. З огляду на це, категорія *людський фактор* є значно ширшою, ніж категорія *особистий фактор*. Вона характеризується діяльністю людей, активним функціонуванням їхньої системи не тільки виробничих відносин, але і суспільних. Людський фактор являє собою органічну єдність свідомості та діяльності людини як рушійної сили та вищої мети суспільного прогресу.

На підставі термінологічного аналізу предметної сфери процесу зберігання книжкових пам'яток, було зроблено визначення зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках.

Отже, зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках – це сукупність послідовних, взаємопов'язаних та безперервних процесів, комплекс певних заходів, які гальмують процеси руйнування матеріальної основи книжкових пам'яток та забезпечують довготривале збереження їх із метою подальшого використання. Як системний феномен зберігання книжкових пам'яток ґрунтується на забезпеченні цілісності й підтриманні нормального фізичного стану книжкових пам'яток шляхом їхньої консервації, стабілізації та реставрації із врахуванням людського фактора.

Зберігання книжкових пам'яток є базисом подальшого економічного, інтелектуального та духовного прогресу суспільства, адже від успішного вирішення цього питання залежатиме збереження історичної пам'яті нації й усього людства.

Використана література

1. Білоус Н. Деякі питання теорії та практики збереження документних ресурсів (на прикладі Книжкової палати України) / Н. Білоус // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 1. – С. 28-32.
2. Використання у бібліотеках сучасних технологій копіювання документів : метод. поради / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка ; уклад.: М.М. Задорожнюк, О.Б. Стогній. – Харків : ХДНБ, 2004. – 26 с.
3. Горбик В. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В. Горбик // Укр. іст. журнал. – 2003. – № 3. – С. 143-150.
4. Ковальчук Г.І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г.І. Ковальчук ; наук. ред. Л.А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. кн. – К., 2004. – 642 с.
5. Ковальчук Г.І. Проблеми створення Державного реєстру книжкових пам'яток України / Г.І. Ковальчук // Бібл. вісн. – 2002. – № 6. – С. 39-43.
6. Ковальчук Г. Програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу»: діяльність бібліотек, архівів, музеїв зі збереження документального надбання / Г. Ковальчук, Л. Муха // Бібл. вісн. – 2007. – № 2. – С. 42-47.
7. Макарова М.В. Стародруки Києво-Печерської лаври у церковних, монастирських і приватних бібліотек України: аналіз джерел дослідження / М.В. Макарова // Питання культурології : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 23. – С. 52-56.
8. Методика і критерії виявлення і включення унікальних документальних пам'яток національного архівного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання : за станом на 19 листоп. 1998 р. / Головархів ; НАН України // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 51. – С. 80.
9. Муха Л. Бібліотечні книжкові колекції та зібрання: паспортизація фондів (для Державного реєстру національного культурного надбання України) / Л. Муха // Бібл. вісн. – 1997. – № 3. – С. 3-7.
10. Сучасний тлумачний словник української мови. 65 000 слів / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.В. Дубінського. – Харків : Школа, 2006. – 1008 с.

References

1. Bilous, A.N. (2010). Some questions of the theory and practice of document resources' conservation (as an example, the Book Chamber of Ukraine). *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*, 1, 28–32 [in Ukrainian].
2. Zadorozhnyuk, M.M. & Stogniy, O.B. (Comp.). *Librarian use of modern technologies in document's copying*. (2004). Kharkiv : HDNB [in Ukrainian].
3. Gorbyk, V. (2003). Problems of research and preservation of historical and cultural monuments in Ukraine. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 143–150 [in Ukrainian].
4. Kovalchuk, G.I. (2004). Book monuments (rare and valuable books) in the library funds. L.A. Dubrovina (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
5. Kovalchuk, G. I. (2002). Problems of creating of State Register of book monuments of Ukraine. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 39–43 [in Ukrainian].
6. Kovalchuk, G. & Muha, L. (2007). UNESCO «Memory of the World»: activities of libraries, archives and museums on preserving the documentary heritage. *Bibliotechnyi visnyk*, 2, 42–47 [in Ukrainian].
7. Makarova, M.V. (2007). Old printed books of Kiev-Pechersk Lavra in church, monastery and private libraries of Ukraine: analysis of research sources. *Pytannia kulturolohii*, 23, 52–56 [in Ukrainian].
8. Methods and criteria for identifying and incorporating of unique documentary monuments of national archival fund of Ukraine into the State Register of Cultural Heritage (1998 November 19). *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, 51, 80 [in Ukrainian]
9. Muha, L. (1997). Librarian book collections and gatherings: certification of funds (the State Register of National Cultural Heritage of Ukraine). *Bibliotechnyi visnyk*, 3, 3–7 [in Ukrainian].
10. Dubinskyi, V. (Eds.). (2006). *Modern Dictionary of Ukrainian language : 65 000 words*. Kharkiv: Shcola [in Ukrainian].

УДК 004.08:027(44)(045)

Л.П. Халецька

ЦИФРОВЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ФРАНЦІЇ

У статті висвітлена документальна політика електронної бібліотеки Національної бібліотеки Франції, характеризується процес створення та сучасний етап розвитку електронної бібліотеки Gallica, розглядається система довготривалого збереження цифрових ресурсів SPAR, зокрема базові принципи її створення та функціонування, методи та стратегії збереження електронних документів, файли та формати, можливості цифрового співробітництва.

Ключові слова: Національна бібліотека Франції, електронна бібліотека, Gallica, Gallica Labs, оцифровка документів, довготривале збереження цифрових ресурсів, системи архівації OAIS, SPAR.

Л.Ф. Халецкая

ЦИФРОВОЕ СОХРАНЕНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ДОКУМЕНТОВ НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ ФРАНЦИИ

В статье отображена документальная политика электронной библиотеки Национальной библиотеки Франции, характеризуется процесс создания и современный этап развития электронной библиотеки Gallica, рассматривается система долговременного сохранения цифровых ресурсов SPAR, в частности базовые принципы ее создания и функционирования, методы и стратегии хранения электронных документов, файлы и форматы, возможности цифрового сотрудничества.

Ключевые слова: Национальная библиотека Франции, электронная библиотека, Gallica, Gallica Labs, оцифровка документов, долговременное хранение цифровых ресурсов, системы архивации OAIS, SPAR.

Lesya Khaletsk

DIGITAL PRESERVATION OF E-DOCUMENTS BASED ON AN EXAMPLE OF THE BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE

The article highlights the policy of the bibliotheque nationale de France, the establishment and modern development of e-library Gallica is overviewed; the policy of Bibliotheque Nationale de France regarding documents, the long-term saving system of digital resources SPAR is being described – the basic principles of its creation and day-to-day operations; methods and strategies of digital documents' safekeeping, files and their descriptions; the possibilities of digital co-operation.

Keywords: Bibliothèque nationale de France, e-library, Gallica, Gallica Labs, digitalizing of documents, long-time preservation of digital resources, archivation systems OAIS, SPAR.

Nowadays the issue of the long-term information preservation becomes more and more crucial.

Regarding the strategies of long-term information preservation and implementation of various systems the experience of the Bibliotheque Nationale de France is an invaluable one.

Current bibliographic research conducted on this topic allows us to conclude its importance from the point of view of scientific groundwork and practical implementation of new solutions. Among the researchers the special attention was paid to the works of D.V. Slovyanenko, N.O. Strelec, Y. Kovtaniuk, G.V. Lavreniuk, L.V. Zhuk, P. Marschenko and others. Nevertheless in homeland research papers the activities of Bibliotheque Nationale de France regarding the creation and implementation of digital documents saving system have not been highlighted. Thus, the main idea of this paper is to highlight the policy of Bibliotheque Nationale de France regarding digital library as a whole, as long as the creation and everyday functions of the saving and divisional Archiving System – SPAR.

Since 1997 НБФ has been constantly creating and refilling its digital library Gallica.

The policy of document safekeeping in НБФ's e-library is based on the next principles:

- digitalising of various publications to ensure the comparability of researchers' works;
- first in line to be digitalised are the most widely used sources or those with limited accessibility;

- representation of works which reflect social and culture dimensions of society;

- ensuring availability of information stored anywhere far from the actual building;

- alongside the creation of encyclopedical libraries the publications must be topic-sorted.

At present, Gallica enables its readers to access 3 480 461 publication. During 2015 the new edition of the program – Gallica Labs – will be available, which makes the usage of e-documents easier. With its help we are able to view the saved documents in different ways on the computer connected to the network.

Système de préservation et d'archivage réparti is one of the examples of many years of hard work done in the field of digital saving. SPAR is an embodiment of the OAIS (Open Archival Information System), developed by CCSDS (Consultative Committee for Space Data System) in 1999 and stamped by ISO (International Organisation for Standardization) as a norm 14721 in 2002.

Using SPAR enables us to:

- to guarantee the safety, readability, clear understanding, the right condition to use in long-term perspective of the archived information even when the surrounding human and technical environment changes;

- to perform the archiving;

- to fulfill the role of the distributor – to manage many copies of documents on hundreds of web-resources with a purpose to preserve them from being lost or destroyed.

This paper will be based on an overall description of SPAR made by French researchers – Bibliotheque Nationale de France employees E. Berme, M.-E. Freon & F. Marten.

To ensure the fullness, authenticity and being undamaged an archive uses such preservation strategies as safekeeping, migration & emulation. The usage of the strategies mentioned above requires a constant control of the documents and the gathering of some additional information: technical, structural, law metadata etc. SPAR downloads this data into metadata folders in METS format, which enables to download XML files containing all the information on the subject – and ensures longevity. Later, the copies of that metadata are transferred to 'data management' module – a warehouse, where the files are stored using RDF (Resource Description Framework) format, and to where all the requests about data operations are directed.

As of 2008 the amount of data stored in e-archive reached 560 teraoktet, till the end of the decade it is expected to reach 1,4 teraoktet. SPAR unified and sorted them into different sectors, as it is required by the data preservation requirements of Bibliotheque Nationale de France.

When starting to process the data, НБФ creates two elements. First one – the register in XML, the purpose of which is to ensure the identification of the documents and queries processing. Second

one is the order to withdraw the information necessary for transporting and insurance.

Each e-document, which comes after digitalisation, is accompanied with paper order of delivery and the metadata file.

Combined files form the register of delivery – the transfer package, to which the control copy is added by the provider.

Regarding files and formats, which SPAR uses – each e-document contains the picture replication of all of the pages, to which XML files are added (to convert the agenda, text pages using OCR and for metadata, which performs the overall management).

E. Berme, M.-E. Freon, F. Marten highlight the importance of the cooperation of libraries in creating, safekeeping and spreading e-documents, because the main consequence of such actions is the rising supply to the end users, and more efficient usage of financial resources and labour. Besides, the libraries are interested in common lists of specific documents, which is to present the topic coverage more widely. Moreover, the possibility to use the e-copy with the best characteristics is presented. That is why the НБФ and the University Library Cujas' initiatives were to headstart the digitalising of law fonds, and making a global national network of them.

To sum up, SPAR system was created to ensure the long-term preservation of large size e-documents of various types. It contains more than 2 mln. digitalised documents, 16 bn. of web-pages – overall more than 1000 terabytes of data. Since 2013 НБФ offers the archivisation services to third parties on commercial basis, providing a guaranty of 50 to 100 years of safely stored files.

Створення та користування різними видами електронних документів стало нормою сьогодення. Підприємства, установи й організації, музеї, архіви та бібліотеки накопичують значний обсяг даних, представлених у цифровому форматі. У цих умовах досить високим є ризик втрати даних, на створення чи придбання яких іноді витрачаються значні зусилля і кошти. Тому надзвичайної актуальності набуває питання необхідності довготривалого збереження цифрових ресурсів.

Із точки зору впровадження систем і стратегій довготривалого збереження електронних документів корисним для вітчизняних установ буде ознайомлення з відповідним зарубіжним досвідом, передусім із досвідом великих національних установ, які протягом тривалого часу задіяні як у міжнародних, так і в національних проектах з розробки систем довготривалого зберігання цифрових даних. Однією з таких установ є Національна бібліотека Франції.

Аналіз вітчизняної бібліографії з визначеної теми дозволяє дійти висновку про її актуальність з точки зору наукових досліджень і практичного впровадження наукових розробок. Зокрема, інтернет-технологіям бібліотечного сервісу в Україні присвячене дослідження Д.В. Солов'яненка [7], технологіям архівного збереження електронних бібліотеч-

них ресурсів у мережевому комунікаційному просторі присвячене ґрунтовне дисертаційне дослідження Н.О. Стрілець [8]. Остання висвітлює значний європейський та американо-канадський досвід, накопичений у цій сфері. Проблема зберігання електронних документів розглядається у роботах Ю. Ковганюка [1], Г.В. Лавренюк та Л.В. Жук [2], П. Марченка [4] та інших українських дослідників. Безпосередньо основним напрямом діяльності Національної бібліотеки Франції присвячена стаття Н. Малолетової [3], яка, зокрема, висвітлює питання автоматизації бібліотечних процесів, створення цифрових документів, відбір документів для європейської цифрової бібліотеки Europeana, створення цифрової бібліотеки Gallica. Проте, у вітчизняних дослідженнях не знайшло відображення діяльності Національної бібліотеки Франції з питання створення та використання системи збереження цифрових документів. Отже, нашою *метою* стало висвітлення на прикладі діяльності Національної бібліотеки Франції документальної політики цифрової бібліотеки загалом, а також проблеми створення та функціонування Системи збереження і розподільного архівування SPAR.

Національна бібліотека Франції (НБФ) – одна з найстаріших у Європі, центр національної мережі бібліотек Франції, найбагатше

зібрання літератури французькою мовою в світі. Колекції НБФ налічують понад 14 млн книг і друківаних видань, а також рукописи, гравюри, фотографії, плани тощо [3, 20].

У 1980-х рр. почалася автоматизація бібліотечних процесів. Протягом 1987-2002 рр. для поточної каталогізації використовувалися три бібліографічні бази: BN-OPALE, BN-OPALINE, GEAC-Libre accés [3, 23].

Серед понад 50 європейських проектів, у яких бере участь НБФ, найбільш відомим є Euroreana – створення електронної європейської бібліотеки, започатковане ЄС 2008 р. [3, 24-25]. НБФ бере участь у діяльності міжнародних організацій, які, зокрема, проводять роботи в галузі створення та збереження цифрових ресурсів. Серед них Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та організацій (IFLA). До її програми PAC (Preservation and Conservation), метою якої є довготривале збереження документів на всіх видах носіїв, НБФ приєдналася 1992 р. [3, 25]. 2006 р. з ініціативи національних бібліотек Бельгії, Канади, Франції, Люксембургу, Квебека та Швейцарії, зібрання представників яких відбулося в Парижі з ініціативи НБФ, була створена Франкомовна інформатизована мережа (RFN – Réseau francophone numérique), яка об'єднала 25 найбільших документознавчих установ франкофонії. Її метою є забезпечення збереження та доступності франкомовних оцифрованих документів для наступних поколінь [14].

З 1997 р. НБФ розпочала створення власної цифрової бібліотеки Gallica. Ідея повністю віртуальної бібліотеки була запропонована Жаком Атталі (економіст, письменник, радник Ф. Міттерана 1981-1991 рр.). До неї знову повернулися в рамках проекту створення нової публічної бібліотеки Франції 1989 р., була поставлена мета модернізації пошуку на основі застосування нових інформаційних електронних засобів, а також демократизації доступу до писемної спадщини [13, 93]. Документальна політика електронної бібліотеки НБФ базується на таких принципах [13, 94]:

– цифрове відтворення найрізноманітніших видань для забезпечення праці дослідників порівняльним способом;

– першочергова оцифровка текстів найчастіше використовуваних чи з ускладненим доступом;

– представлення в електронному вигляді творів, які презентують ту чи іншу соціально-культурну сферу;

– забезпечення доступу на відстані до документів електронної бібліотеки;

– поряд зі створенням енциклопедичного електронного фонду представити тематичні зібрання текстів і зображень.

Для створення електронної бібліотеки були організовані дві проектні групи: перша займалася придбанням документів, друга – інформаційною концепцією та розробкою етапів виробництва електронної бібліотеки. Сьогодні електронна бібліотека інтегрована в діяльність одного структурного підрозділу – Департаменту електронної бібліотеки, який здійснює управління та координацію діяльності, пов'язаної з оцифровкою [13, 157]. До 2001 р. оцифровка документів здійснювалася способом зображення (факсиміле) розрішенням від 300 до 400 dpi, однак зміст книг і періодичних видань оцифровувався текстовим способом [13, 157-158]. Більшість документів була оцифрована не на місці, а надана у тимчасове користування в результаті звернення до європейських пропозицій. Служба оцифровки спостерігає за якістю документальних джерел та за якістю оцифрованих документів. Електронні дані записуються на касети DAT, CD-Worm, зміст яких передається на сервери інформаційної системи (SI). SI контролює якість файлів, які передаються, перед їхнім використанням, бере участь у розробці та реалізації концепції програмного забезпечення передачі даних через Internet та їхньої оцінки. Департамент електронної бібліотеки проводить також попередній відбір методів збереження електронних даних [13, 158].

На сьогодні Gallica надає в користування 3 480 461 документ, серед яких 605 942 книги, 88 614 карт, 56 877 рукописів, 1 166 736 зображень, 1 499 434 примірники періодичних видань, 28 472 партитури, 34 386 звукозаписів [12]. Протягом 2015 р. має бути реалізована нова версія Gallica Labs, яка спрощує способи користування електронними документами. За її допомогою сьогодні можна протестува-

ти унікальний прилад перегляду документів, який дозволяє обрати різні способи виведення документа на екран дисплея (посторінково, по дві сторінки, вертикальне прокручування, мозаїчний вигляд). Серед цих способів новим є одночасний перегляд електронного документа і у вигляді зображення, і у текстовому вигляді. Крім того, спрощуються способи користування електронними документами завдяки покращенню навігації змісту та завдяки можливості гортати документ за допомогою клавіатури. Інтерфейс Gallica Labs прагне бути доступним для осіб з обмеженими можливостями [16]. Крім цього, весь оцифрований матеріал Gallica доступний для користувачів в аудіоформаті: з'явилася можливість посторінкового «прослуховування» документів, що особливо важливо для користувачів зі слабким зором [6].

Розвиток електронної колекції, а також поява публікацій винятково в електронній формі (за прогнозом дослідження, замовленого Британською бібліотекою 2004 р., на 2016 р. половина академічної періодики існуватиме тільки в електронному форматі [5]) зумовлюють необхідність пошуку методів тривалого зберігання електронних даних. З цією метою НБФ обрала компакт-диски, виготовлені з міцного матеріалу тривалого використання – Century Disc. Однак зберігання оцифрованих даних потребує не лише збереження носіїв інформації, а також постійності доступу до інформаційних кодів, які утворюють зміст (дані, системи використання та індексації тощо). У міжнародному аспекті НБФ застосовує два методи: міграцію даних і розвиток програмного забезпечення, що дозволяє використовувати їхній зміст, та емуляцію технічного та програмного середовищ документів. Необхідність розробки спільних норм зумовлює участь НБФ у програмі європейських досліджень, прикладом яких є NEDLIB (Networked Deposit Libraries) [13, 146].

Таким чином, створення та збереження оцифрованих документальних ресурсів є одним з пріоритетних напрямів діяльності НБФ. Результатом багаторічних досліджень засобів тривалого збереження електронних документів стала SPAR (Système de préservation et d'archivage réparti – Система збереження та

розподільного архівування). SPAR є способом реалізації еталонної моделі OAIS (Open Archival Information System – Відкритий проєкт архівної інформаційної системи), розробленої CCSDS (Consultative Committee for Space Data System – Консультативний комітет систем космічних даних) 1999 р. і прийнятої ISO (International Organisation for Standardization) як норма 14721 2002 р.

Еталонна модель OAIS «пропонує базову модель довготривалого зберігання і доступу до електронних даних, надає концепцію, що дозволяє всім неархівним організаціям бути активними учасниками в процесі зберігання документів; описує структуру архіву (термінологія, архітектура засобів, експлуатація) для існуючих і майбутніх архівів; слугує підставою для порівняльного аналізу та дискусій з питань функціональної та інформаційної моделей довготривалого зберігання електронних даних; пропонує специфікації функцій прийому, доступу, адміністрування та зберігання електронних даних» [4].

SPAR почала діяти 2010 р. відповідно до принципів, спрямованих на забезпечення принципів довготривалого зберігання: 1) програмне забезпечення SPAR розроблене на основі використання відкритого програмного забезпечення; 2) розробка має інтегративний характер, який покликаний забезпечити пристосовування до нових потреб та змін; 3) представлені документи постійно аналізуються, підтверджуються, збагачуються інформацією, необхідною для їхнього зберігання; 4) інфраструктура зберігання розташована на двох сайтах; технології регулярно оновлюються з метою запобігання ризику зістарювання [15].

Використання SPAR дозволяє вирішити такі завдання:

- гарантувати зберігання електронних документів і забезпечити читабельність, зрозумілість, придатність для використання на довготривалій термін документальної інформації навіть в умовах зміни технічного та людського оточення, в якому вона виготовлялася;

- здійснювати операції електронного архівування;

- виконувати роль «поширювача» документів: забезпечувати управління багатьма ко-

піями документів на багатьох сайтах з метою запобігання їхній втраті та знищенню [15].

SPAR покликана реалізувати триєдине завдання: збір, зберігання і поширення даних. Висвітлюючи функціонування SPAR, спираємося на узагальнюючий огляд, здійснений французькими фахівцями-співробітниками НБФ Е. Берме (архівіст-палеограф, керівник служби «Перспективне прогнозування та документальні послуги» Департаменту бібліографічної та електронної інформації Дирекції служб та мереж НБФ), М.-Е. Фреон (керівник служби оцифровки Департаменту зберігання НБФ, керівник проекту зі зберігання електронних колекцій) та Ф. Мартеном (заступник начальника служби Асоційованих центрів/Gallica НБФ, відповідальний за документальні методи електронних колекцій) [10].

Архів повинен гарантувати цілісність та автентичність переданих до нього документів, а також збирати всю необхідну інформацію, що забезпечить сприйняття документальних даних користувачем. З цією метою архів використовує такі стратегії зберігання, як міграція, яка передбачає трансформацію об'єктів у більш довговічні формати чи/та формати, краще керовані архівом, та емуляція, яка дозволяє відновлювати електронні об'єкти, імітуючи їхнє початкове інформаційне оточення. Використання подібних стратегій потребує здійснення постійного контролю за документами та накопичення чисельної додаткової інформації: технічних, структурних, правових метаданих, інформації про формати, опис базисних платформ, на яких можуть функціонувати об'єкти, засоби контролю цілісності файлів тощо. У SPAR всі ці дані завантажені в картотеки (файли) метаданих (цей процес має назву «упаковка») у форматі METS, який дозволяє завантажувати у XML всю інформацію про об'єкт і гарантує довговічність. Потім копії цих метаданих передаються до модуля «управління даними» – склад метаданих, закодованих у RDF (Resource Description Framework), куди здійснюються комплексні запити, які дозволяють проводити операції зі зберігання.

Життєвий цикл документів у SPAR забезпечується координованою діяльністю учасників проекту, серед яких: управляючі електронними колекціями, які відповідають за зміст

об'єктів, що зберігаються в архіві; адміністратори; експерти зі зберігання, які відповідають за технічний бік справи; керівники сектора (особи, уповноважені зобов'язувати бібліотеку до довготривалого зберігання окремих електронних колекцій).

На 2008 р. в електронному архіві було представлено 560 тераоктет даних, на кінець десятиліття прогнозувалося їхнє зростання до 1,4 петаоктет. SPAR, враховуючи різноманітність цифрових об'єктів, які зберігаються у НБФ, об'єднала їх у різні сектори, відповідно до вимог зберігання. Зокрема, перший опис дозволив виділити такі сектори: 1) оцифровка збереження (відтворення високої якості та надійності з оригіналу, яке створює допоміжний екземпляр [11]); 2) оцифровка тиражування; 3) автоматизоване надання обов'язкового зразка друкованої продукції (*dépôt légal automatique* – вже створені в електронному вигляді документи збираються автоматизованим способом, подібні колекції розміщуються у веб-архіві [11]); 4) договірне розміщення (*dépôt légal négocié* – документи передаються на зберігання після переговорів стосовно форми і умов з видавцями чи розповсюджувачами [11]); 5) розміщення в архіві адміністративних і технічних документів, придбань і подарунків. Поміж тим, модулі SPAR можуть використовуватися третіми особами в рамках політики національного співробітництва НБФ.

Успішне функціонування проектів забезпечується чіткою взаємодією з суміжниками, яка базується на обміні необхідною інформацією з виробництва різних типів даних: файлів-зображень (цифрові факсиміле оригіналу); метаданих; текстових файлів за допомогою OCR (Optical character recognition – оптичне розпізнавання символів, яке широко використовується для конвертації документів в електронний вигляд); файлів змісту та індексу.

На початку роботи з об'єктами НБФ створює два елементи. Перший – це реєстр обробки у форматі XML, що забезпечує розпізнавання документів і визначає обробку запитів. Цей реєстр містить також бібліографічну інформацію, яка дозволяє ідентифікувати документ і засвідчити його фізичний стан. Другий елемент – це ордер вилучення в паперовій формі, призначений для транспортування та страхівки.

Кожний електронний документ, який повертається після оцифровки, супроводжується паперовим ордером повернення та файлом метаданих, який містить:

- повтор (копію) бібліографічної інформації, зокрема ідентифікатора оригіналу (штрих-код) та ідентифікатора бібліографічного опису, які дозволяють співвіднести оригінал з електронним екземпляром;

- ідентифікатор електронного документа, наданий провайдером зі списку даних НБФ;

- класифікаційні рамки Dewey (Dewey Decima, DDC – десяткова класифікація Дьюї) та, в разі необхідності, нумерацію періодики, томів тощо;

- таблицю відповідності між зображеннями та фізичними сторінками оригіналу, дані виробництва (взаємовідповідні файли зображень та змісту чи текстові файли, створені OCR), управлінська інформація за відділами виробництва, матеріалів, програмного забезпечення;

- опис повторної обробки об'єктів у форматі XML;

- опис доставки, який містить список доставлених електронних документів.

Сукупність файлів документа формує реєстр доставки – пакет передачі, до якого провайдер додає файл-копію для контролю цілісності доставлених даних.

Стосовно файлів та форматів, які використовує SPAR, кожний електронний документ містить відтворення своїх сторінок у вигляді зображень, до яких додаються XML-файли для конверсії змісту, сторінок тексту за допомогою OCR та для метаданих, які здійснюють загальне управління.

Зображення еталонного електронного документа, створення якого передбачене статутом оцифровки НБФ, виготовляється у форматі Tiff V.6 нестислому, за винятком чорних і білих текстів, стислому в IUT groupe IV (повністю реверсивне стиснення дозволяє реституцію всіх пікселів на їхнє початкове місце). До 2006 р. для стиснень сірих і кольорових зображень використовувався формат JPEG, від якого згодом відмовилися. Кожен Tiff-файл містить тему, яка у закодованій формі, відповідно до стандарту Adobe, включає технічну

інформацію, інформацію про виробництво та право власності, необхідні для управління зображеннями. Стандартне розрішення – 300 dpi, але можна підвищити до 600, якщо цього потребує оригінал.

Тексти, які конвертуються за допомогою OCR, відповідають схемі XML Alto (Analyzed Layout and Text Object), що дозволяє одночасно зберігати презентацію та зміст інформації. Кожна конвертована сторінка створює файл «Alto», який являє собою координати кожного ідентифікованого OCR елемента (текстові блоки, в т. ч. координати кожного рядка і кожного слова, а також ілюстративні та графічні блоки). Ці координати дозволяють встановлювати відповідність тексту й оригінального зображення, коли їх накладають, щоб виділити терміни, знайдені в результаті запиту.

Файл змісту надає змогу отримати прямий доступ до деяких частин документа. Він відповідає схемі tdmNum. Цей формат дозволяє кодувати ієрархічні рівні змісту чи списки індексів в один файл, керуючись дуже спрощеним формальним підходом TEI (Text Encoding Initiative) та використовувати заголовки для назв частин: «Т» для змісту, «І» для індексу. Всередині частини кожний запис пов'язаний із зображенням і номером зазначеної сторінки.

Метадані у форматі XML відповідають правилам схеми refNum. Інформація згрупована в три базових елементи: бібліографія (опис та ідентифікатори), продукція (число сторінок та зображень тощо) та структура (таблиця відповідності для кожної сторінки коментарів чи підписів під зображеннями).

Е. Берме, М.-Е. Фреон, Ф. Мартен підкреслюють важливість бібліотечного співробітництва в галузі створення, зберігання та поширення електронних документів, оскільки його головним наслідком є зростання пропозиції документів користувачам, а також ефективніше використання фінансових і людських ресурсів. Крім цього, бібліотеки зацікавлені у спільному складанні списків оцифрованих документів, що дозволяє якнайширше представити обрану тематику. З'являється можливість використання електронного екземпляра з найкращими характеристиками. Саме тому з ініціативи НБФ та університетської бібліотеки Cujas було покладено початок програмі з оциф-

рування юридичних фондів та об'єднання їх у глобальну національну мережу.

Отже, створена НБФ система SPAR покликана забезпечити довготривале зберігання електронних документів великого обсягу та різних типів. У ній зберігаються 2 млн оцифрованих документів, 16 млрд веб-сторінок, –

загальною кількістю близько петабайту (1 000 терабайт) даних. З лютого 2013 р. НБФ пропонує послуги архівації третій стороні за встановленими розцінками, гарантуючи захист та збереженість електронних документів протягом 50-100 років [9].

Використані джерела

1. Ковтанюк Ю. Проект нормативно-правового акта України «Порядок роботи з електронними документами та їх підготовка до передачі на архівне зберігання» [Електронний ресурс] / Ю. Ковтанюк // Студії з архівної справи та документознавства. – 2012. – Т. 20. – С. 269-278. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sasd_2012_20_43.pdf. – Заголовок з екрана.
2. Лавренюк Г.В. Архівне зберігання електронних документів та інформаційних ресурсів в Республіці Білорусь [Електронний ресурс] / Г.В. Лавренюк, Л.В. Жук. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/www.archives.gov.ua/Publicat/AU_1_2010/15.pdf. – Заголовок з екрана.
3. Малолетова Н. Національна бібліотека Франції: основні напрями діяльності [Електронний ресурс] / Н. Малолетова // Бібліотечний вісник. – 2013. – № 5. – С. 20-27. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bv_2013_5_6.pdf. – Заголовок з екрана.
4. Марченко П. Шляхи вирішення проблеми зберігання електронних документів в архіві (аналіз інтернет-ресурсів) [Електронний ресурс] / П. Марченко. – Режим доступу : www.archives.gov.ua/Publicat/Studii_2004.12_05.php. – Заголовок з екрана.
5. Масевич А.Ц. Раздел «Электронные (цифровые) библиотеки» в учебном курсе «Проектирование библиотечно-информационных систем» в Санкт-Петербургском государственном университете культуры и искусств [Електронний ресурс] / А.Ц. Масевич, Л.А. Ходоровский. – Режим доступу : cyberleninka.ru/.../razdel-elektronnye-tsifrovye-biblioteki-v-uchebnom-... – Заголовок з екрана.
6. Национальная Библиотека Франции предоставляет контент в аудиоформате [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rsl.ru/ru/s6/s373/s3734405/s37344054408>. – Заголовок з екрана.
7. Солов'яненко Д.В. Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Д.В. Солов'яненко. – К., 2008. – 208 с.
8. Стрілець Н.О. Технології архівного збереження електронних бібліотечних ресурсів у мережевому комунікаційному : дис. ... канд. наук з соціальних комунікацій: 27.00.03 / Н.О. Стрілець. – Харків, 2013. – 243 с.
9. Франция: Национальная библиотека предлагает организациям услуги по электронной архивации [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsdea.archives.gov.ua/pdf/news/12032013.pdf>. – Заголовок з екрана.
10. Bermes E., Fréon M.-E., Martin F. Tous les chemins mènent au numérique [Ressource électronique] / E. Bermes, M.-E. Fréon, F. Martin. – Régime d'accès : <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2008-06-0034-006>. – Écran titre.
11. Collections numériques préservées dans SPAR : filières et modèles [Ressource électronique]. – Régime d'accès : http://www.bnf.fr/fr/professionnels/spar_systeme_preservation_numerique/a.spar_filieres.html. – Écran titre.
12. Gallica, bibliothèque numérique [Ressource électronique]. – Régime d'accès : <http://gallica.bnf.fr/?&lang=FR>. – Écran titre.
13. La Bibliothèque nationale de France: collections, services, publics / dir. Daniel Renoult, Jacqueline Melet-Sanson. – Paris: Electre-Éditions du Cercle de la Librairie, 2001. – 238 p.
14. Le Réseau francophone numérique | RFN [Ressource électronique]. – Régime d'accès : http://www.bnf.fr/fr/collections_et_services/bibliotheques_num_internationales/a.portail_reseau_francophone_numerique.html. – Écran titre.
15. SPAR, le système de préservation numérique de la BnF [Ressource électronique]. – Régime d'accès : http://www.bnf.fr/fr/professionnels/spar_systeme_preservation_numerique.html. – Écran titre.
16. Sur Gallica Labs, un nouveau visualiseur de documents [Ressource électronique]. – Régime d'accès : <http://blog.bnf.fr/gallica/index.php/2015/01/26/sur-gallica-labs-un-nouveau-visualiseur-de-documents/>. – Écran titre.

References

1. Kovtanyuk, Y. (2012). The draft of the ukrainian «Law about servicing e-documents and preparation for their transfer & safekeeping». *Studiyi z arxivnoyi spravy` ta dokumentoznavstva*, 20,269-278. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sasd_2012_20_43.pdf.
2. Lavrenyuk G.V., Zhuk L.V. (2010). Archive safekeeping of e-documents and informational resources in the Republic of Belarus Retrieved from irbis-nbuv.gov.ua/www.archives.gov.ua/Publicat/AU_1_2010/15.pdf.
3. Malolyetova N. (2013). French National Library: main focuses. *Bibliotechny`j visny`k*, 5, 20-27. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bv_2013_5_6.pdf.
4. Marchenko P. (2004). Ways to solve the problem of e-documents safekeeping in the archive (web resources analysis). Retrieved from www.archives.gov.ua/Publicat/Studii_2004.12_05.php.
5. Masevy`ch A.Cz., Xodorovsky`j L.A. (2013). Chapter titled 'E-Libraries' in the course 'Architecting of librarial IT-systems' in Saint-Petersburg National University of Arts & Culture Retrieved from cyberleninka.ru/.../razdel-elektronnye-tsifrovye-biblioteki-v-uchebnom-...
6. Audio files provided by French National Library (2015). Retrieved from <http://www.rsl.ru/ru/s6/s373/s3734405/s37344054408>.
7. Solov`yanenko D.V. (2008). The technologies of safekeeping of library resources using web-based archives and communications environment. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
8. Strilecz` N.O. (2013). The technologies of safekeeping of library resources using web-based archives and communications environment. Candidate's thesis. Xarkiv [in Ukrainian].
9. France: National Library offers commercial safekeeping services. (2013). Retrieved from <http://tsdea.archives.gov.ua/pdf/news/12032013.pdf>.
10. Bermes E., Fréon M.-E., Martin F. Tous les chemins mènent au numérique [Ressource électronique] / E. Bermes, M.-E. Fréon, F. Martin. – Régime d'accès : <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2008-06-0034-006>. – Écran titre.
11. Collections numériques préservées dans SPAR : filières et modèles [Ressource électronique]. – Régime d'accès : http://www.bnf.fr/fr/professionnels/spar_systeme_preservation_numerique/a.spar_filieres.html. – Écran titre.
12. Gallica, bibliothèque numérique [Ressource électronique]. – Régime d'accès : <http://gallica.bnf.fr/?&lang=FR>. – Écran titre.
13. La Bibliothèque nationale de France: collections, services, publics / dir. Daniel Renoult, Jacqueline Melet-Sanson. – Paris: Electre-Éditions du Cercle de la Librairie, 2001. – 238 p.
14. Le Réseau francophone numérique | RFN [Ressource électronique]. – Régime d'accès : http://www.bnf.fr/fr/collections_et_services/bibliotheques_num_internationales/a.portail_reseau_francophone_numerique.html. – Écran titre.
15. SPAR, le système de préservation numérique de la BnF [Ressource électronique]. – Régime d'accès : http://www.bnf.fr/fr/professionnels/spar_systeme_preservation_numerique.html. – Écran titre.
16. Sur Gallica Labs, un nouveau visualiseur de documents [Ressource électronique]. – Régime d'accès : <http://blog.bnf.fr/gallica/index.php/2015/01/26/sur-gallica-labs-un-nouveau-visualiseur-de-documents/>. – Écran titre.

УДК 025.5+004+37

*О.Б. Малиновський, А.В. Ржеуський,
Н.В. Веретеннікова, Н.Е. Кунанець*

МУЛЬТИМЕДІЙНІ РЕСУРСИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕК

Розглянуто засоби мультимедіа як універсальний канал надання доступу до інформації. Охарактеризовано мультимедійний продукт, його складові та формати представлення. Наведено приклади використання мультимедійних продуктів у бібліотеці вищого навчального закладу. Запропоновано модель «інформаційні воротарі» в інформаційному обслуговуванні користувачів бібліотек мультимедійними продуктами.

Ключові слова: мультимедіа, мультимедійний продукт, інформаційне забезпечення, соціальна комунікація, бібліотека вишу, користувач, релевантність.

*О.Б. Малиновский, А.В. Ржеуский,
Н.В. Веретенникова, Н.Е. Кунанец*

МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ РЕСУРСЫ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБСЛУЖИВАНИИ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ БИБЛИОТЕК

Рассмотрены средства мультимедиа как универсальный канал предоставления доступа к информации. Охарактеризованы мультимедийный продукт, его составляющие и форматы представления. Приведены примеры использования мультимедийных продуктов в библиотеке высшего учебного заведения. Предложена модель «информационные вратари» в информационном обслуживании пользователей библиотек мультимедийными продуктами.

Ключевые слова: мультимедиа, мультимедийный продукт, информационное обеспечение, социальная коммуникация, библиотека вуза, пользователь, релевантность.

*О.В. Malinovskiy, A.V. Rzhеuskiy,
N.V. Veretennikova, N.E. Kunanets*

MULTIMEDIA RESOURCES IN INFORMATION SERVICE OF LIBRARY USERS

Multimedia as a channel of providing universal access to information is observed. Multimedia product, its components, and presentation formats are characterized. Examples of the use of multimedia products in the library of higher educational establishment are presented. The model of «information gatekeepers» in the information service of library users multimedia products is suggested.

Keywords: multimedia, multimedia products, information, social communication, the library of the university, customer relevance.

© Малиновський О.Б., Ржеуський А.В.,
Веретеннікова Н.В., Кунанець Н.Е.

В інформаційному суспільстві зростають потоки інформації, а представлення інформації набуває найрізноманітніших форм. Сучасні бібліотеки, враховуючи цей фактор, скеровують свою інформаційну діяльність на формування інформаційних ресурсів, що містять документи у різних форматах.

У користувачів сьогодні з'явилася технологічна можливість щодо вибору між зверненням безпосередньо в бібліотеку для обслуговування в традиційному режимі та використанням для задоволення своїх інформаційних потреб віртуальних інформаційних послуг.

Тому постає необхідність у розробці нових моделей управління ресурсами з перспективою надання доступу до інтерактивних мультимедійних інформаційних продуктів.

У таких умовах важливу роль відіграє формування ефективної системи соціальних комунікацій за участі бібліотек та використання мультимедійних технологій.

Можливості надання бібліотеками інформаційних послуг із залученням мультимедіа розглядалися в працях Л.В. Кислюк [3], І.М. Хвостенко [2], Т.В. Ляшенко [9], Г.В. Шемаєвої [12; 13].

Зміст і значення мультимедійних технологій у діяльності університетських бібліотек задля задоволення потреб освіти розглядає Тавальбех Серхан Алі [11].

Проблеми створення інформаційного освітнього контенту аналізували А.В. Крапивенко [4], В.В. Дунаєв [1], які досліджують проблеми формування ефективних мультимедійних інформаційних продуктів.

Особливості сучасного етапу розвитку мультимедійного середовища, визначення сутності поняття *мультимедіа* з позицій соціокомунікативного підходу досліджує О.О. Литвиненко [8].

Проблеми розроблення, впровадження та методології інформаційного забезпечення мультимедійним контентом осіб із різними формами нозологій (вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату) як компонент діяльності сучасного бібліотечного соціального інституту проаналізовані у працях Н.Е. Кунанець [5-7].

Однак, комплексне дослідження особливостей створення інформаційних мультимедійних продуктів і досі залишається поза увагою українських науковців.

Мета даної статті – проаналізувати особливості використання мультимедійних інформаційних продуктів в інформаційному забезпеченні користувачів бібліотек, зокрема осіб з особливими потребами.

Стрімке зростання інформаційних потоків ставить нові вимоги до інформаційного забезпечення користувачів бібліотек. Можливості глобальної мережі поряд з масовим переведенням інформаційних ресурсів у електронну форму, розвитком пошукових систем впливають на характер інформаційних послуг, що надаються бібліотеками. Це видозмінює суспільну роль бібліотеки як інформаційної установи. Поява інноваційних інструментів формування електронного інформаційного середовища, удосконалення програмного забезпечення, розвиток таких інформаційних джерел як блоги, вікі та сайти, представлених у мережі Інтернет, спонукають до обговорення перспектив розвитку бібліотек як інформаційних провайдерів. На сторінках професійної преси і в засобах масової інформації подаються різні думки про майбутнє бібліотеки. Провідні дослідники бібліотек бачать майбутнє в проявах їхньої гнучкості, наголошуючи на їхньому інформаційному та фаховому потенціалі. Водночас усе частіше з'являються судження деяких науковців щодо доцільності діяльності бібліотек. Саме залучення бібліотечних фахівців до інформаційного забезпечення користувачів, яке переходить в іншу площину – електронну, сприятиме розвитку бібліотек на іншій концептуальній основі. Бібліотеки повинні переглянути свою роль у суспільстві та переосмислити пріоритети. Перелік інформаційних послуг, що надаються бібліотеками, в результаті появи нових засобів соціальної комунікації, платформ, форматів і пристроїв, які пропонують користувачам свої послуги із надання доступу до великої кількості документів, книг, повинен змінюватися. Трансформація бібліотеки передбачає необхідність орієнтування у величезному просторі інформаційних потоків, в якому вона перебуває як технологічна інфраструктура, а також надання послуг із опрацювання електронної інформації, представленої в глобальній мере-

жі та створеної безпосередньо в бібліотеці. Бібліотеки стають гібридними, інтерактивними та відкритими [17], неминуче зазнаючи змін у режимах і технологіях інформаційного обслуговування користувачів.

Успішність інформаційного забезпечення сучасних користувачів безпосередньо залежить від надійності сформованої у бібліотеці інформаційно-комунікаційної інфраструктури (cyber infrastructure), що забезпечує технологіями та інструментами процеси взаємодії користувачів і бібліотекаря. Поняття інформаційно-комунікаційної інфраструктури включає в себе технологічні та соціокомунікаційні аспекти. Обидва аспекти необхідні для вирішення проблем, які пов'язані з:

- постійним зростанням обсягу інформаційних потоків, що необхідно зібрати, проаналізувати і зберігати;
- потребою розвитку інформаційних технологій, що забезпечують процеси, які дозволяють цифрове управління даними;
- пошуком підходів для забезпечення сумісності метаданих [16];
- формуванням відкритого доступу до інформаційних ресурсів, сформованих у процесі наукових досліджень працівниками різних інституцій.

Зупинимося детальніше на другій складовій – соціокомунікаційній, з проекцією на використання мультимедійних технологій. У контексті розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури все актуальнішим стає проблема надання відкритого доступу до інформаційних ресурсів. В умовах інформаційного суспільства та розвитку інформаційних технологій комунікаційні зв'язки бібліотекар-користувач переходять у електронне середовище. Це пов'язане з реорганізацією інформаційних потреб користувачів та їхнім бажанням отримувати інформацію в дистанційному режимі.

Бібліотекарям доводиться постійно навчатися: як використовувати нові технології доступу до інформації, знайомитись із хмарними сервісами (cloud computing), соціальними медіа, мультимедійними технологіями та іншими технологіями і засобами, що сприяють використанню найкращих інструментів для інформаційного забезпечення користувачів.

Мультимедійний контент об'єднує в собі кілька типів інформації – текст, нерухомі зображення (малюнки та фотографії), рухомі зображення (мультиплікація, відео) та звук. При чому головною ознакою мультимедіа є наявність інтерактивності. Завдяки використанню багатьох інформаційних елементів, мультимедійні продукти, порівняно з іншими інформаційними ресурсами, мають значно більший обсяг та надають можливість сприйняття інформації зі звуковим та відеосупроводом. Такий спосіб подачі інформації особливо корисний при інформаційному обслуговуванні осіб з особливими потребами.

Інформаційна складова більшості мультимедійних продуктів супроводжується звуковим рядом. Це може бути авторський текст, коментарі, музика та інші звукові ефекти. При формуванні мультимедійного продукту для осіб з вадами зору за допомогою звуку використовується коментування події, яке інформує про зображення, що подається на екрані, та забезпечує можливість його сприйняття незрячим користувачем. Саме наявність аудіосупроводу слугує інструментом сприйняття інформації. Безперечно, синхронне використання обох мультимедійних складових відео та звуку забезпечує задіявання «зорової» та «слухової» пам'яті для сприйняття та запам'ятовування інформації користувачами інших категорій.

Водночас мультимедійні продукти, що містять відео-, аудіоінформацію, вирізняються різноманітністю складових. Передусім, це елементи статичного відеоряду, серед яких графіка (мальовані зображення), фото або скановані зображення тексту. Динамічний відеоряд також складається зі статичних кадрів, які відтворюються з різною швидкістю у звичайному відео і в анімації – близько 24 кадрів за секунду, квазівідео (6-12 кадрів за секунду). Саме тому при використанні відеоряду слід враховувати роздільну здатність екрана, кількість кольорів та інші особливості зображення.

Одним із важливих елементів, який використовується в мультимедіа, є гіпертекст. Його особливістю є наявність у текстовому контенті спеціально виділених слів, які прив'язують до відповідних текстових фрагментів документа. Гіпертекстовість надає можливість користу-

вачеві управляти процесом отримання релевантної інформації, переходячи за допомогою посилань до документів, що зберігаються в тематично споріднених інформаційних ресурсах. Така процедура забезпечується за допомогою значної кількості гіпертекстових форматів, серед яких HTML, DHTML, PHP та ін.

Мультимедійне подання інформації з використанням гіпертекстових посилань становлять основу системи гіпермедіа. Інформаційні продукти, створені за допомогою такої технології, переважно великого обсягу. В інформаційних продуктах, створених на основі гіпермедіа, можуть бути присутні й інші складові мультимедіа, зокрема графіка, відеофрагменти, аудіоконтент, текстове подання інформації. Кожна із цих складових може бути представлена у форматах AVI (Audio Video Interleave), MIDI (Musical Instrument Digital Interface), SWF (Shockwave Flash) та VRML (Virtual Reality Modeling Language). Розглянемо їхні особливості, переваги та недоліки.

Формат AVI розроблений корпораціями Microsoft і IBM для зручного зберігання аудіо- та відеофайлів. Вбудоване в операційну систему Windows програмне забезпечення для підтримки цього формату надає можливість використання аудіо- та відеоконтенту в цьому форматі за замовчуванням. Таким чином, існує можливість записувати і зберігати аудіовідеодані, що є безумовно необхідним при опрацюванні великих інформаційних потоків.

Формат MIDI надає можливість ефективного опрацювання комп'ютерної партитури, що дозволяє задіювання аудіоканалу для сприйняття інформації користувачами.

Формат MIDI є необхідним для опрацювання комп'ютерної партитури для запису музичних файлів. Серед функціональних можливостей цього формату – відтворення партитури. Записана партитура опрацьовується MIDI-синтезатором, що забезпечує аудіовідтворення музичних файлів. Файл формату MIDI має значно менший обсяг, ніж аудіо аналогічної тривалості. Водночас, для збереження аудіо-документів формат MIDI не завжди є вдалим вибором, оскільки цей формат призначений передусім для обміну й передачі інформації між електронними музичними інструментами та комп'ютером.

Формат SWF призначений для зберігання анімованих векторних об'єктів та векторної графіки в стисненому вигляді. Документи в цьому форматі є одними з найбільш використовуваних і розповсюджених, зокрема в мережі Інтернет. В одному файлі цього формату може зберігатися різнотипна інформація. Тобто, графіка, текст, анімація, звук, елементи керування і навігації, програмний код, незважаючи на їхню різноманітність, розташовуються в одному файлі.

Процес створення документа у форматі VRML достатньо складний і потребує використання різних програм. Але попри це, використання цього формату вважається найбільш перспективним та затребуваним для користувацької аудиторії. Створення контенту в такому форматі забезпечують програми для формування 3D об'єктів і засобів керування простором, а також програми для перевірки коду, створення текстур, відтворення звуків. Ці програми перевіряють відповідність файлу вимогам VRML, тобто збіг значень параметрів створеного коду з прийнятими у специфікації за замовчуванням параметрами.

Ефективне використання можливості одночасного відтворення різних видів інформації (рухомого і нерухомого зображення, звуку, тексту) забезпечує значні переваги та інноваційний підхід до форми подання необхідної інформації різним групам користувачів.

Використання мультимедійних інформаційних технологій при створенні комплексного бібліотечно-інформаційного продукту дозволяє здійснювати високоякісний пошук, сортування, вибірку та порівняння інформації, а також збереження й опрацювання великої кількості різноманітної інформації завдяки наявності множини аналітичних процедур. При цьому створюється можливість компонування інформації в зручному вигляді на основі принципів технології мультимедіа, які забезпечують її візуальне та аудіосприймання.

Базовими можливостями мультимедійних технологій в опрацюванні та збереженні інформації є можливість:

- збереження великого обсягу найрізноманітнішої інформації;
- багатократне збільшення зображення або його фрагментів при збереженні його якості;

- супроводження одних інформаційних елементів іншими, наприклад зображення подається разом із текстом чи звуком;
- використання окремих відеофрагментів з фільмів та відеозаписів функцією «стоп-кадру» або покадрового перегляду відеозапису;
- різноманітність способів опрацювання текстової, графічної та звукової інформації різними редакторами;
- надання доступу до мультимедійного контенту через мережу Internet;
- створення власних «галерей» із наявної в продукті інформації або з додаванням нової;
- створення закладок на сторінках з потрібними фрагментами та відправлення посилок на них користувачеві;
- включення до складу продукту ігрових компонентів з навчальними інформаційними складовими;
- вільної навігації в інформаційних блоках.

Важливим результатом використання мультимедійних технологій можна вважати появу мультимедійних систем, які сприяють ефективному інформаційному забезпеченню користувачів.

Найчастіше використовуються дві категорії мультимедійних систем: лінійні та нелінійні. Лінійні системи працюють без навігаційної керованості при перегляді. До них належать відеоролики, змонтовані записи, кінодокументи або некеровані презентації. Нелінійні системи мають функцію інтерактивності для можливості переходу від однієї частини до іншої та повного контролю над процесом роботи. Наглядним прикладом можуть слугувати функції гіпермедіа. Важливу роль у користуванні мультимедійним контентом відіграють можливості навігації, які забезпечують інтерактивне керування при відтворенні інформації.

В інформаційному суспільстві на паритетних засадах у науковий обіг входять видання в електронному вигляді, серед них електронні каталоги, посібники, довідники, презентації, енциклопедії.

Залучення до інформаційного обслуговування користувачів інформаційного контенту Web-сайтів неможливе без використання мультимедійних технологій. Незалежно від тематики інтернет-сайту, при створенні якісного ресурсу особливу увагу приділяють хорощій

інтерактивності. І мультимедійні технології є головним і найефективнішим засобом для вирішення такого завдання. При використанні в інформаційно-бібліотечному обслуговуванні інтернет-ресурсів враховується дизайн сайту, його привабливість, оновлюваність і швидкість завантаження. При цьому користувачеві забезпечується можливість зручної навігації для швидкого переходу з одної сторінки на іншу.

Користувачі бібліотек вищих навчальних закладів мають можливість доступу до віртуального навчального середовища. Мультимедійні технології сприяють комплексному сприйняттю інформації, наданої в електронних навчальних курсах, довідниках, енциклопедіях, презентаціях до окремих лекцій, конспектах лекцій, створених у різних форматах та з використанням функцій інтерактивності. Якщо врахувати, що технології мультимедійного навчання в останнє десятиліття значно покращилися та продовжують розвиватися, а їхні можливості для ефективної організації навчального процесу практично нескінченні, інформаційне обслуговування користувачів бібліотек вищого навчального закладу також може еволюціонувати в напрямі надання доступу до навчальних ресурсів.

Водночас використання мультимедійного інформаційного контенту в бібліотеках породжує цілком нове коло проблем, серед яких головною є організація доступу до нього в рамках дотримання норм авторського права і розроблення систем захисту мультимедійної інформації та надання санкціонованого доступу до неї.

Слід підкреслити, що мультимедійний контент є об'єктом авторського права, а його використання охороняється міжнародними конвенціями та законодавством України. Правовласники мультимедійних продуктів зберігають за собою виняткове право обумовлювати дозвіл на їхнє використання.

Важливим аспектом безпечного зберігання та використання мультимедійного інформаційного контенту є створення сховищ і просторів даних, які застосовують відповідні програмно-технічні системи обліку, зберігання та захисту інформації, а також програмно-технічні комплекси для її локального та дистанційного використання.

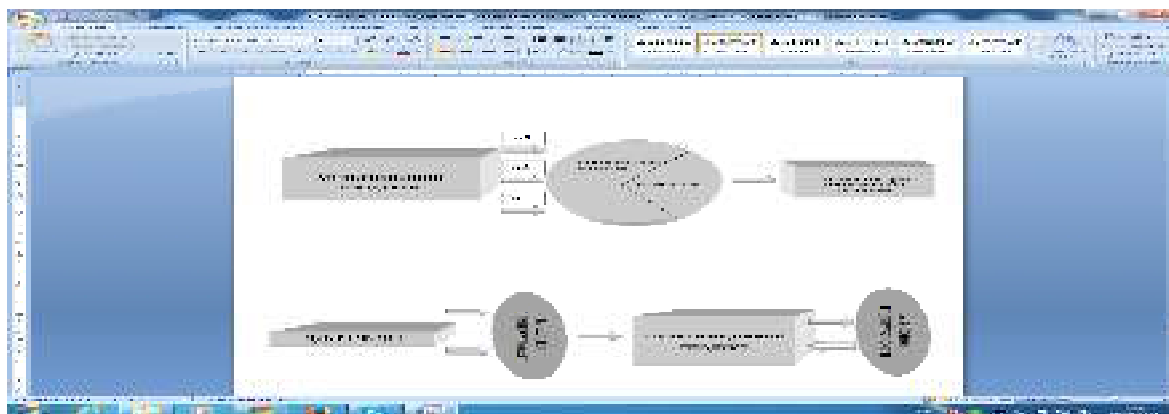
Одним із різновидів таких структур можна вважати електронні бібліотеки, формування яких розпочато у багатьох книгозбірнях.

Упровадження в книгозбірнях обслуговування мультимедійними інформаційними ресурсами – це трансформація традиційної системи роботи бібліотечних інститутів і піднесення їх на вищій щабель.

Бібліотечні інформаційні центри вищих навчальних закладів, прагнучи бути конкурентоспроможними на ринку інформаційних послуг, повинні враховувати можливості ви-

користання соціокомунікаційних технологій задля досягнення комплексних підходів до інтерактивної взаємодії, оскільки це накладає відбиток на позиціонування їхнього ресурсного потенціалу в глобальному соціокомунікаційному середовищі.

Процеси, що здійснюються бібліотечними інститутами з надання інформації та продуктування інформаційного мультимедійного сервісу, укладаються в удосконалену модель соціальних комунікацій – «інформаційні воротарі» [14] (рис. 1).

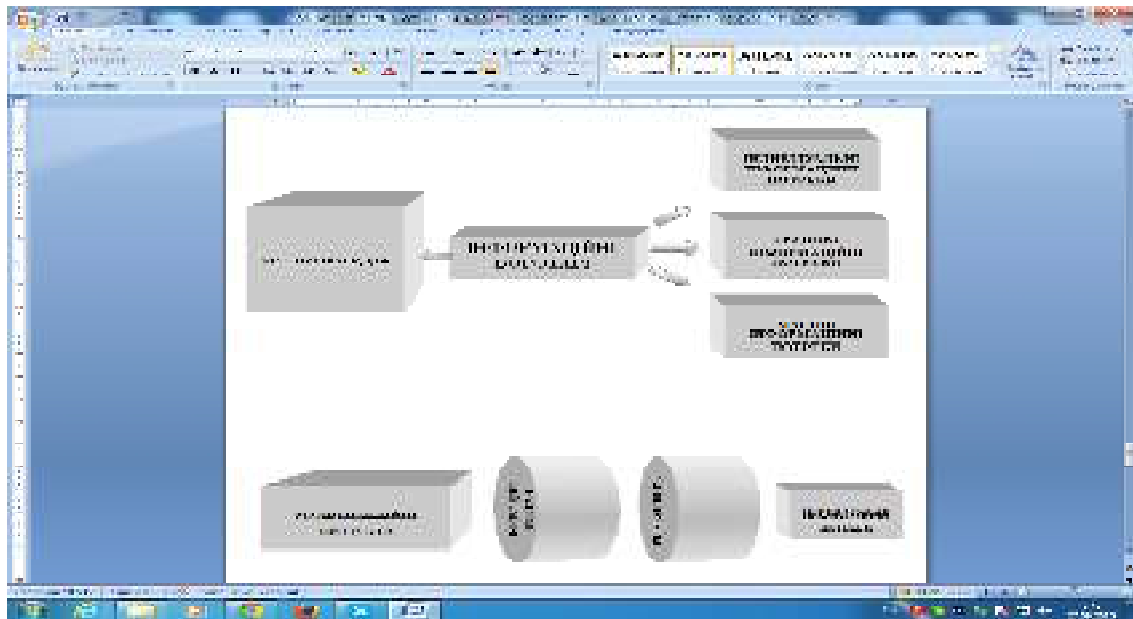

Рис. 1. Проекція моделі «інформаційні воротарі» на інформаційно-бібліотечне обслуговування мультимедійними продуктами бібліотек

Продукти мультимедіа за своїм призначенням диференціюються на такі, що задовольняють індивідуальні, групові та масові інформаційні потреби користувачів. Інформаційні потреби різних категорій користувачів

(індивідуальні, групові масові) вивчаються інформаційними воротарями, роль яких відіграють бібліотекарі і, певною мірою, залежать від сфери застосування мультимедійних ресурсів (рис. 2).

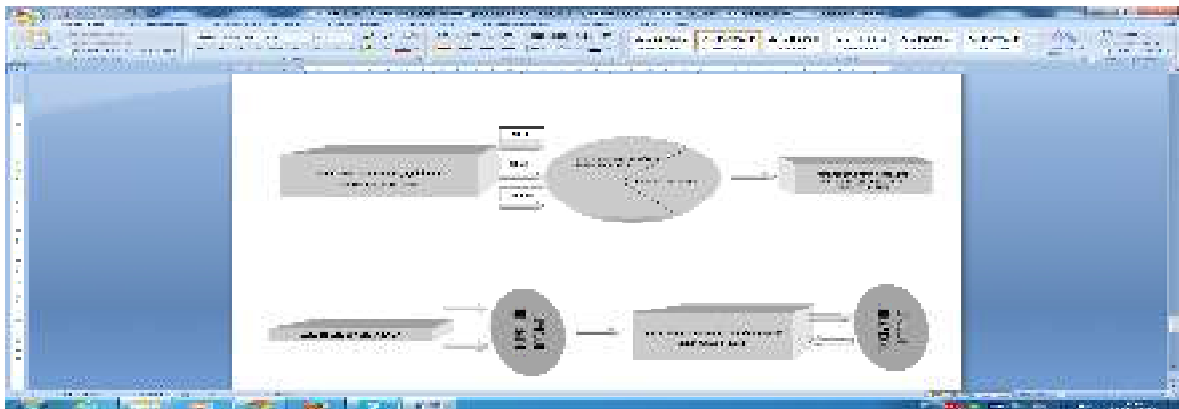

Рис. 2. Розмежування мультимедійних продуктів на категорії за інформаційними потребами

Задоволення інформаційних потреб користувачів категорії «групові» забезпечується мультимедійними ресурсами, переважно вони стосуються професійних та наукових їхніх зацікавлень.

Інформаційні потреби користувачів категорії «індивідуальні» задовольняються шля-

хом надання персоналізованого доступу до мультимедійного контенту, релевантного запиту. При цьому враховуються професійна заангажованість, напрямок наукових інтересів, а також можливості сприйняття інформації користувачами з різними формами нозологій (рис. 3).

Рис. 3. Проекція моделі «інформаційні воротарі» за категорією «індивідуальні інформаційні потреби»

З-поміж кількох наявних мультимедійних продуктів, користувач унаслідок селекції отримає релевантний його професійним, освітнім чи навчальним інформаційним потребам документ із мультимедійною складовою або відібраний комплект інформаційних продуктів мультимедійного характеру.

Забезпечення інформаційних потреб користувачів категорії «масові» передбачає розміщення у веб-середовищі мультимедійного контенту, до якого забезпечено доступ широкій аудиторії зацікавлених.

Останніми роками в практику роботи бібліотек, зокрема, бібліотек вищих навчальних закладів, запроваджено інформаційний сервіс, що передбачає створення мультимедійних продуктів, їхнього інформаційного супроводу для промоції інтелектуального капіталу співробітників вищого навчального закладу та інформаційних ресурсів самих книгозбірень. Окрім того, мультимедійні продукти є невід'ємною складовою в процесі бенчмаркінгу бібліотек [10], оскільки дозволяють наочно представити переваги бібліотек-партнерів та власні для проведення порівняльного аналізу.

Одним із прикладів інформаційних продуктів з мультимедійною складовою є віртуальні виставки, які вирізняються консолідацією текстового та мультимедійного контенту при розкритті оголошеної теми виставки.

Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка» розташовує та презентує ці інформаційні продукти на своєму веб-сайті (<http://library.lp.edu.ua/virtualni-vystavky>). Як правило, вони мають характер персональних або тематичних віртуальних виставок.

Для створення таких інформаційних продуктів використовується широкий спектр інструментів та засобів мультимедіа. Найчастіше – це статичні зображення, які відображають титульні аркуші або обкладинки книг, важливі

події із життя персоналії, портрети або ж репродукції творів. Можуть використовуватися фрагменти з відеосюжетів із посиланням на їхнє розташування на веб-сайті чи у мережі Інтернет. Важливо, щоб динамічна мультимедійна віртуальна виставка містила аудіофайл задля суттєвого доповнення відеоряду. Останнім часом усе популярнішим стає представлення віртуальних виставок у формі презентацій із використанням формату HTML5 [15].

Ще одним цікавим інформаційним продуктом бібліотек є віртуальні галереї, що презентують інтер'єр будівлі бібліотеки з можливістю переглянути колекції картин і книг, оглянути читальні зали книгозбірні. Прикладом може слугувати віртуальна галерея, створена веб-сервісом Flash Panorama Player і розміщена на веб-сайті Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (<http://www.lsl.lviv.ua/gallery/>).

Отже, розвиток соціокомунікаційних зв'язків у бібліотеці передбачає активне використання технологій управління даними. В цьому контексті розширюється діяльність бібліотек у напрямі використання технологій управління даними, що генерує необхідність здобуття нових навичок із онлайн-стратегій пошуку, формування метаданих і їхнього довготривалого зберігання.

Потреби сучасного суспільства в інформації й удосконалення процесів її отримання, ставлять нові вимоги до її опрацювання та інтерпретації. Це викликає необхідність змін щодо форм і засобів подання інформаційних ресурсів і документів, що використовуються в інформаційному обслуговуванні користувачів. Для організації ефективного інформаційного обслуговування користувачів слід використовувати широкий спектр форматів подання мультимедійних продуктів для різних потреб користувачів бібліотек, зокрема з різними формами нозологій.

Використані джерела

1. Дунаев В.В. Macromedia Flash MX 2004 / В.В. Дунаев. – СПб. : Питер, 2004. – 368 с.
2. Использование мультимедийных технологий в библиотеке : информ.-метод. дайджест / сост. И.М. Хвостенко ; Новосиб. гос. обл. науч. б-ка. – Новосибирск : Изд-во НГОНБ, 2012. – 68 с.
3. Кислюк Л.В. Опанування мультимедійних технологій у бібліотеках України / Л.В. Кислюк // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 2012. – Вип. 37. – С. 136-143.
4. Крапивенко А.В. Технологии мультимедиа и восприятие опущений : учеб. пособие / А.В. Крапивенко. – М., 2009. – 271 с.
5. Кунанець Н.Е. Основні аспекти формування електронних бібліотек для осіб з особливими потребами / Н.Е. Кунанець, О.Б. Малиновський // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 вересня 2013 року, Львів. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 224-233.
6. Кунанець Н. Електронні бібліотеки: обслуговування осіб з особливими потребами / Н. Кунанець, О. Малиновський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2014. – № 800 : Комп'ютерні науки та інформаційні технології. – С. 27-34.
7. Кунанець Н. Засоби мультимедіа в інформаційно-бібліотечному обслуговуванні користувачів з особливими потребами / Н. Кунанець, О. Малиновський // Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі : матеріали 5-ої Науково-практичної конференції, 19-21 листопада 2013 року, Львів. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2013. – С. 139-142.
8. Литвиненко О.О. Концептуалізація поняття «мультимедіа» на основі соціокомунікативного підходу / О.О. Литвиненко. – Вісник ХДАК. – 2010. – Вип. 31. – С. 181-190.
9. Ляшенко Т.В. Мультимедійні технології в бібліотечному освітньому процесі : монографія / Т.В. Ляшенко. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2010. – 304 с.
10. Ржеуський А.В. Бенчмаркінг – нова технологічна платформа менеджменту бібліотеки як соціального інституту / А.В. Ржеуський, Н.Е. Кунанець // Фрагментація наукових досліджень: перспективи та проблеми. Ч. 2 (Хімічні науки, Біологічні науки, Технічні науки, Історичні науки, Філософські науки, Педагогічні науки, Медичні науки, Фармацевтичні науки, Архітектура, Психологічні науки, Національна безпека, Соціологічні науки, Державне управління, Соціальні комунікації) : міжнар. конф., Київ, 28 лип. 2013 р. – К., 2013. – С. 113-116.
11. Тавальбех Серхан Алі. Мультимедійні технології в університетських бібліотеках: можливості та завдання / Серхан Алі Тавальбех // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 3. – С. 98-100.
12. Шемаєва Г.В. Інтегративні функції мультимедіа в науково-комунікативному середовищі / Г.В. Шемаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2006. – Вип. 18. – С. 104-113.
13. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.
14. Gate Keeping Theory // Communication Theory [Електронний ресурс]. – Mode of access : <http://communicationtheory.org/gatekeeping-theory/> – Заголовок з екрана.
15. HTML презентації як альтернатива традиційним віртуальним виставкам. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://panbibliotekar.blogspot.com/search?q=HTML&x=0&y=0>. – Заголовок з екрана.
16. Joanne V. Romano Understanding eScience: Reflections on a Houston Symposium / Joanne V. Romano, Allen Lopez, Maianh Phi // Journal of eScience Librarianship. – 2012. – Vol. 1, № 2. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://escholarship.umassmed.edu/jeslib/vol1/iss2/6/> – Заголовок з екрана.
17. Kajberg Leif Are We Experiencing the End of the Library as We Know It? Speculating on the Future of Libraries as «Space of Flows» / Leif Kajberg, Erenca Gökçeki // E-Science and Information management. – Turkey, 2012. – P. 33-45.

References

1. Dunaev, V.V. (2004). Macromedia Flash MX 2004. SPb.: Pyter [in Russian].
2. Invading of the multimedia technologies in libraries: inform.-method. digest. (2012). Novosybyrsk : Yzd-vo NHONB [in Russian].
3. Kysliuk, L.V. (2012). Studying the multimedia technologies in Ukrainian libraries. Visn. Khark. derzh. akad kultury, 37, 136-143 [in Russian].
4. Krapyvenko, A.V. (2009). Technologies of multimedia and feelings of losing. Moscow [in Russian].
5. Kunanets, N.E. (2013). The main aspects of the formation of electronic libraries for the people with particular needs. N.E. Kunanets, O.B. Malynovskyi. Modern problems of the library activity in the conditions of an informational society. Proceedings of the International Scientific and Practical conference, 11-12 September 2013, Lviv. (pp. 224-233). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky [in Ukrainian].
6. Kunanets, N., Malynovskyi, N. (2014). An electronic library: the service of the people with particular needs. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», 800: Kompiuterni nauky ta informatsiini tekhnologii, 27-34 [in Ukrainian].
7. Kunanets, N. Malynovskyi, O. (2013). The measures of multimedia in information-bibliotechnomu service of the invalids. Innovations of compute technologies in a high school. Proceedings of the 5-th International Scientific and Practical conference, 19-21 November 2013, Lviv.(pp. 139-142). Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» [in Ukrainian].
8. Lytvynenko, O.O. (2010). Conceptualization of the «multimedia» concept on the basis of the socio-communication approach. Visnyk KhDAK, 31, 181-190 [in Ukrainian].
9. Liashenko, T.V. (2010). Multimedia technologies in librarian education. SPb. : Yzd-vo RHPU ym. A.Y. Hertseny [in Russian].
10. Rzhеuskyi, A.V., Kunanets, N.E. (2013). Benchmarking is a new technological platform of management of library as a social institute. // Fragmentation of scientific researches: perspectives and problems. P. 2 (Chemistry sciences, Biological sciences, Technical sciences, Historical sciences, Philosophical sciences, Pedagogical sciences, Medicine sciences, Pharmaceutical sciences, Architecture, Philological sciences, National security, Sociological sciences, Public management, Social communications). Proceedings of the International conference, Kyiv, 28 July 2013. (pp. 113-116), Kyiv [in Ukrainian].
11. Tavalbekh Serkhan, Ali. (2010). Multimedia technologies in university libraries: possibilities and tasks. Pedagogika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu, 3, 98-100 [in Ukrainian].
12. Shemaieva, H.V. (2006). Integrative functions of multimedia in scientific- communication environment. Visn. Khark. derzh. akad. Kultury, 18, 104-113 [in Ukrainian].
13. Shemaieva, H. V. (2008). Electronic resources of Ukrainian libraries in the scientific communication system. Khark. derzh. akad. kultury. Kh. : KhDAK [in Ukrainian].
14. Gate Keeping Theory. Communication Theory. Retrieved from <http://communicationtheory.org/gate-keeping-theory/> [in English].
15. HTML presentation as an alternative of the traditional visual exhibitions. Retrieved from <http://panbibliotekar.blogspot.com/search?q=HTML&x=0&y=0> [in Ukrainian].
16. Joanne V. Romano (2012). Understanding eScience: Reflections on a Houston Symposium. Journal of eScience Librarianship, 1, 2. Retrieved from <http://escholarship.umassmed.edu/jeslib/vol1/iss2/6/> [in English].
17. Kajberg Leif, (2012). Are We Experiencing the End of the Library as We Know It? Speculating on the Future of Libraries as «Space of Flows». E-Science and Information management, 33-45 [in English].

УДК 930.2+930.25

Ж.З. Денисюк

**ВИДАННЯ ІСТОРИЧНИХ ПРАЦЬ
ІНСТИТУТОМ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ (1949-2007 рр.)**

Стаття присвячена видавничій діяльності товариства «Волинь», заснованого представниками української діаспори, та згодом створеного на цій основі Інституту Дослідів Волині у канадському місті Вінніпег. Висвітлено основні етапи становлення організації, характер наукових досліджень і публікацій.

Ключові слова: Інститут Дослідів Волині, товариство «Волинь», видавнича діяльність, наукові дослідження.

Ж.З. Денисюк

**ИЗДАНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ РАБОТ
ИНСТИТУТОМ ИССЛЕДОВАНИЙ ВОЛЫНИ (1949-2007 гг.)**

Статья посвящена издательской деятельности общества «Волинь», основанного представителями украинской диаспоры, и впоследствии созданном на этой основе Института Исследований Волини в канадском городе Виннипег. Освещены основные этапы становления организации, характер научных исследований и публикаций.

Ключевые слова: Институт Исследования Волини, общество «Волинь», издательская деятельность, научные исследования.

Zhanna Denysyuk

**PUBLICATIONS HISTORICAL WORKS
VOLYN INSTITUTE OF RESEARCH (1949-2007)**

The article is devoted to the publishing company «Volyn» based representatives of the Ukrainian diaspora, and subsequently created on this basis, the Institute Experiences of Volyn in the Canadian city of Winnipeg. The main stages of formation of the organization, the nature of research and publications are highlighted.

Created in the postwar period-Volinians immigrants, mostly former soldiers of the UPA, these organizations launched extensive publishing history of Volyn. The works, written by scientists of the Institute, are a valuable base for the current generation of researchers, historians, and they were created at a time when such research in Soviet Ukraine were simply impossible.

In 2013 this organization indicated memorable date – the 60th anniversary of the first edition of the magazine «Chronicle Volyn» (1953), which was the beginning of the series of different studies. Volyn Institute of research originates from the activities of the Company «Volyn», which was founded by the Ukrainian diaspora, natives of Volyn in November 26, 1949 in St. Andrew house in Winnipeg and by Maxim Boyko initiative engineer. They developed a statement of appeal to the countrymen that they took part in collecting materials about the life of Ukrainian Volyn in the period 1917-1949 in Moscow, Polish and German occupation.

The publication of these materials historiographical was initiated to educate and communicate the truth about past events. In 1950 it was created the first branch of the Company in the US and Canada. Soon, the New York branch of the Society carried out two numbers quarterly edition of the magazine «Volyn». After creating a database publishing Institute publishing Volyn of research, it was concentrated primarily in Winnipeg. There were also the Society in Germany, Munich, Britain and Australia.

Later the Institute was founded Volyn publishing fund that consisted exclusively of donations and contributions from members of the society «Volyn», contributions of Canadians and other countries where people from Volyn live, funds from the sale of books and other publications, as well as funds received their incomes under conducting cultural events.

The Fund got a right to publish works of Metropolitan Illation (Ivan Professor James) , and the money had to come exclusively to fund. Metropolitan Hilarion (I. Ohienko) acquainted with the work of the Society «Volyn» and ordered them to own publication works. Thus, there were published more than two dozen ones.

For the celebration of the memorable events Company «Volyn» published stamps depicting churches, emblem of the city of Volyn for marking the 400th anniversary of the Ostroh Bible Society 40th Anniversary «Volyn» 1000th anniversary of the Baptism of Ukraine and others. There were series of «historical emblems attractions Volyn», «church Volyn». many greeting cards, logos, posters, portraits etc were also issued.

July 21, 1951 at general meetings of the company «Volyn» published the Charter, the Council elected and newly elected Directorate Agency «Volyn Institute of Research». August 15, 1951 at the regular meeting of the Institute it was decided to start to publish a popular science book «Chronicle of Volyn». The place of printing of the popular collection was selected S. Kravets print shop in Buenos Aires (Argentina). They published articles on archeology, history, geography, nature, population, economics of Volyn, religious life, culture, ethnography, literature, the press, and so on.

Organizational structure consisted of the Institute Council, which was responsible for scientific work, and Board of Directors, which conducted the administrative leadership and took new members of the Institute. Executive Institute in early 1952 based on the so-called Charter Pravylnyky, created to link all circles of society and one purpose. It is noted that the Institute could decentralize their work, if necessary to open their own branches in various countries that are subject to statutory institutions. In general, their activities Explore Volyn Institute issued about 70 individual monographs. The Institute has a long worked separate department in Holm and Podlasie. At the end of 1954 at a general meeting of the Institute it was proposed to divide the work of the Institute into two sections: materials science and popular science, as well as open and Kholmsh Polissia section. For publication of works of popular science nature that are not included in the format «Volyn Chronicle» was decided to establish a «library Volyn Chronicle». It is extremely hard work of the Institute was also in the mailing and distribution of books .

In 2007 Volyn Institute of Research, based on Canadian Research Company «Volyn», ceased to exist due to advanced age of its members. Archives and publishing power transferred to the Volyn Lesya Ukrainian State University in Lutsk.

Keywords: *Institute Experiences Volyn Company «Volyn», publishing, research.*

Серед історичного краєзнавства Волинського краю на особливу увагу заслуговує наукова діяльність діаспорних інституцій – Товариства «Волинь» та Інституту Дослідів Волині, що діяли в канадському Вінніпезі. Створені в повоєнний період вихідцями-волинянами, переважно колишніми вояками УПА, ці організації розгорнули широку видавничу діяльність з історії Волині. Праці, написані науковцями Інституту, становлять цінну джерельну базу для покоління нинішніх дослідників-істориків, і творилися вони в той період, коли подібні дослідження в підрадянській Україні були просто неможливими. Проте, сьогодні важко переоцінити науковий внесок та обсяг тих матеріалів з історії та літератури Волині, що були надруковані протягом років копіткої праці.

2013 р. відзначали пам'ятну дату – 60-ліття видання першого часопису «Літопис

Волині» (1953 р.), що дало початок для серії різних досліджень. Проте детальніше зупинимося на історії формування наукової бази та діяльності Інституту дослідів Волині, що безпосередньо впливало й на характер історичних досліджень.

Інститут дослідів Волині бере свої початки з діяльності Товариства «Волинь», яке було засноване представниками української діаспори, вихідцями з Волині 26 листопада 1949 р. в будинку Колегії Св. Андрія у Вінніпезі. За ініціативи інженера Максима Бойка були скликані організаційні збори за участі краєзнавців Гната Дучинського, Антона Молитвенника, Степана Миколайчука, Каленика Щерблюка, Тиміша Мельника та Володимира Мельника, які й підписали спільну угоду про співпрацю. Спочатку це був просто Гурток Волинян, згодом на цій основі створено Інститут Дослідів Волині, наукову інституцію,

що передбачалася бути як спадкоємиця Товариства дослідників Волині. Дослідниками була розроблена заява-звернення до земляків, щоб вони взяли участь у збиранні матеріалів про життя українців на Волині в період 1917-1949 рр. під московською, польською та німецькою окупаціями. Видання цих історіографічних матеріалів започатковано для просвіти та донесення правди про минулі події. 1950 р. були створені перші філії Товариства у США і Канаді. Невдовзі Нью-йоркська філія Товариства здійснила видання двох чисел щоквартального часопису «Волинь». Після створення видавничої бази Інституту Дослідів Волині видавничу діяльність було зосереджено, передусім, у Вінніпезі. Також існували Товариства у Німеччині, Мюнхені, Великій Британії, Австралії.

Як писали самі представники Інституту, метою їхньої діяльності було збереження матеріалів, що на рідних землях уже знищені, або недоступні для вільної науки, «започаткувати розв'язання... питань щодо Волині, які досі порушені не були, або розв'язувано їх неправильно» [1, 3]. Поміж тим, керівництво Інституту оприлюднило свій перший Комунікат, в якому було викладено основні положення їхньої діяльності. Усвідомлюючи, що складно проводити історичні дослідження щодо територіально віддаленої волинської землі, все ж головними своїми завданнями Інститут вбачав таке: шляхом друкованого слова захищати історичну приналежність Волині як невід'ємної частини України, об'єктивно висвітлювати визвольні події на Волині за науковим принципом, доповнювати діяльність уже існуючих наукових установ [1, 15-16].

Також згодом при Інституті було засновано Волинський видавничий фонд, що складався винятково з добровільних пожертв і внесків членів товариства «Волинь», внесків громадян Канади та інших країн, де живуть вихідці з Волині, коштів від реалізації книг та інших видань, а також коштів, одержаних під час проведення культурних заходів. Перший внесок було зроблено М. Котульським, пізніше долучилися С. Наливайко, Ф. Степанчук, Я. Трембач, А. Шарунович, Д. Шумило, Ю. Оліферчук, Д. Верба, М. Мазурик, І. Шевчук [1, 18].

Фонд значно поповнився згідно із заповітом митрополита Іларіона (професора Івана Огієнка), де було зазначено, що Інститут має виняткове право на видання його творів, а кошти повинні надходити винятково до фонду.

21 липня 1951 р. на загальних зборах товариства «Волинь» було оприлюднено Статут, обрано Раду та Дирекцію новоствореної установи «Інституту Дослідів Волині». Для того, щоб зібрати і зберегти від знищення наявні на той час у діаспорі матеріали про Волинь, науково й об'єктивно висвітлювати питання, що торкаються краю, об'єднати земляків, допомагати їм морально і матеріально, 15 серпня 1951 р. на чергових зборах Інституту було вирішено почати видавати науково-популярний збірник «Літопис Волині». Місцем друку науково-популярного збірника було вибрано друкарню С. Кравця у Буенос-Айресі (Аргентина). Там були опубліковані статті з археології, історії, географії, природи, населення, господарства Волині, релігійного життя, культури, етнографії, літературознавства, преси тощо. Ще до об'єднання волинян в одну організацію, гурток у Вінніпезі видав збірник «Волинь у боротьбі за волю України».

Починаючи з першого номера «Літопису Волині», та в інших його виданнях, були розміщені звернення до всіх українців – науковців та літераторів надсилати та передавати матеріали, документи або спогади про події минулого, пов'язані з Волинською землею, в редакцію журналу. Також відбувалися постійні звернення української діаспори з закликом передплачувати та замовляти нові видання Інституту Дослідів Волині, а також, за можливості, вносити благодійні пожертви.

Організаційно структура Інституту складалася з Ради, яка відповідала за наукову роботу, та Дирекції, яка здійснювала адміністративне керівництво та приймала нових членів до Інституту, та дійсних членів – наукових співробітників. Протягом усього періоду діяльності установи в ній працювали 147 дійсних членів-науковців [2, 16].

Серед почесних науковців Інституту – митрополит Никанор (Абрамович) – Протоієрарх Української Автокефальної Православної Церкви на еміграції; поетеса Оксана

Лятуринська, письменник Улас Самчук. Почесним Головою Ради Інституту 23 квітня 1961 р. був обраний Високопреосвященний Владика Митрополит Іларіон (І. Огієнко), фактично ж головував професор Ю. Мулик-Луцик. Головою Дирекції був професор, інженер М. Боровський, заступником – І. Онуфрійчук, секретарем – інженер М. Бойко. З особливим подвижництвом працювали також С. Радчук (президент Інституту), професор Манітобського університету І. Тарнавецька та М. Тарнавецький – президент канадської УВАН, І. Косач-Борисова (сестра Лесі Українки), скульптор Л. Молодожанін, отаман Т. Бульба-Боровець, протоієрей С. Герус [3, 21].

Окремо слід сказати про Митрополита Іларіона (І. Огієнка), який, ознайомившись із роботою Товариства «Волинь» і Інституту Дослідів Волині, доручив їм видання власних праць. Загалом же їх було видано більше двох десятків, зокрема такі: «Свята Почаївська Лавра», «Слово про Ігорів похід», «Дохристиянські вірування українського народу», «Словник Шевченкової мови», «Історія церковнослов'янської мови» (в 2-х т.), «Українська мова (як писати і говорити політературному)», «Стилістичний словник української мови», «Повстання азбуки і літературної мови в слов'ян», «Семантично-етимологічний словник української мови» (в 4-х т.) [4, 11].

Загалом протягом своєї діяльності Інститут Дослідів Волині видав біля 70 окремих монографій. Серед найбільш значних видань Інституту – С. Килимник, «Український рік в народних звичаях» (в 5-ти т.), Є. Пастернак, «Історія Холмщини і Підляшшя», твори У. Самчука «На білому коні», «Планета Ді-Пі», «На коні вороному» і «Втеча від себе»; «Духовність українського народу» – протопресвітера доктора С. Ярмуся; «Армія без держави» – отамана Т. Бульби-Боровця; «Нарис історії Волинської Землі» – професора І. Левковича; «Поетика Лесі Українки» – Т. Горохович; «Стара Волинь і Волинське Полісся» – професора О. Цинкаловського.

Для відзначення пам'ятних подій Товариство «Волинь» видавало марки із зображенням храмів, гербів міст Волині, марки на

відзначення 400-річчя Острозької Біблії, 40-ліття Товариства «Волинь», 1000-ліття Хрещення України та ін. Це були серії «Історичні герби визначних місць Волині», «Церкви Волині». Видано також було чимало привітальних листівок, емблем, афіш, портретів тощо.

При Інституті тривалий час працював окремий відділ Холмщини і Підляшшя, який займався збором матеріалів про побут, церковне життя, літературу, мистецтво, а також про політику й визвольні змагання Холмщини та Підляшшя. Окрема увага приділялася періодові польської окупації. Керівником відділу був Г. Метюк [1, 29]. Наприкінці 1954 р. на загальних зборах Інституту було висунуто пропозицію розділити роботу Інституту на дві секції: наукових матеріалів та науково-популярних, а також відкрити Поліську і Холмську секції. Для видання праць науково-популярного характеру, які не входили до формату «Літопису Волині», було вирішено заснувати «Бібліотеку Літопису Волині». Головою було обрано Ф. Онуфрійчука, науковим редактором Ю. Мулика-Луцика, відповідальним редактором – А. Шумовського.

Слід зазначити, що «волинезнавчі» товариства та гуртки створювалися українською діаспорою і в інших містах. Зокрема, Л. Островським було засновано Товариство «Волинь» у Клівленді (США), яке фінансово допомагало в роботі Інституту Дослідів Волині. Подібна організація діяла також у Торонто – «Історично-Дослідне товариство Волині», засноване М. Котульським у червні 1951 р. Товариство в Торонто мало на меті також згуртувати науковців української діаспори, хоча там і не було створено потужної видавничої бази [1, 20].

Поширення діяльності Інституту Дослідів Волині та утворення його відокремлених товариств і структурних підрозділів вимагало перегляду організаційно-статутної діяльності. Статутом регламентувалася діяльність лише Інституту, а всі інші осередки мали теж свої місцеві особливості. З цією метою Управа Інституту на початку 1952 р. на основі Статуту створила так званий Правильник, аби пов'язати всі гуртки і товариства однією метою. В ньому зазначалося, що Інститут може децентралізувати свою працю, за потреби

відкривати власні філії в різних країнах, які за статутом підлягатимуть Інститутові. Головними завданнями філій було також ведення наукових досліджень, залучення до співпраці фахівців, за погодженням з Інститутом видання власних праць, допомога в поширенні публікацій та видань Інституту, організування гуртків прихильників Інституту для збору матеріальної допомоги. Вводилося ще також у цьому Правильнику поняття *представництво*, під яким розумілося залучення й уповноваження певних осіб для виконання окремих завдань: збір матеріалів, організаційні заходи тощо. Представники мали своїм завданням формування гуртків прихильників Інституту, поширювати його видання, пошук меценатів та спонсорів для видавничої діяльності [1, 28].

Надзвичайно кропітка праця Інституту полягала також у розсилці та розповсюджен-

ні книг. Для кращого та надійнішого розповсюдження друкованих матеріалів Інституту діяла певна система поширення видань, оскільки висилати на індивідуальні адреси користувачів було ризиковано. У кожному більшому чи меншому поселенні українців за кордоном знаходилася група людей, яка займалася розповсюдженням цих видань.

2007 р. Інститут Дослідів Волині, заснований канадським науковим товариством «Волинь», припинив своє існування через похилий вік її членів. Архів і видавничі потужності передано до Волинського держуніверситету імені Лесі Українки в Луцьку. Наклади вже надрукованих видань та іншу літературу працівники Інституту надсилали до бібліотек культурно-освітніх установ та навчальних закладів в Україні, які залишатимуться для науковців цінним джерелом до вивчення історії Волинського краю.

Використані джерела

1. Бойко М. Десятиліття Інституту Дослідів Волині / М. Бойко // Літопис Волині. – Ч. 5. – Вінніпег, 1961. – С. 3-18.
2. Відділення Інститут Дослідів Волині – на Волині! // Літопис Волині. – Ч. 19-20. – Вінніпег, 1999. – С. 16-19.
3. Козак С. Літописці Волині / С. Козак // Літопис Волині. – Ч. 19-20. – Вінніпег, 1999. – С. 21-23.
4. Коротка історія Волинських громад у Вінніпезі // Літопис Волині. – Ч. 19-20. – Вінніпег, 1999. – С. 10-12.

References

1. Boyko M. (1961) Decades of experiments Volyn Institute. Litopys Volyny, 5, 3-10 [in Ukrainian].
2. Branches experiments Institute of Volyn – Volyn (1999). Litopys Volyny, 19-20, 16-19[in Ukrainian].
3. Kozak S. (1999). Chroniclers of Volyn. Litopys Volyny, 19-20, 21-23 [in Ukrainian].
4. Short History of Volyn communities in Winnipeg (1999). Litopys Volyny, 19-20, 10-12 [in Ukrainian].

УДК 027.5:024.01:351.75.5(477)''1917/1991''

О.О. Каракоз

ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ У МАСОВИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ

У статті виявлено вплив радянської цензури на трансформацію читацьких інтересів у масових бібліотеках України; проаналізовано основні маніпулятивні технології, застосовані бібліотекарями під час обслуговування читачів; з'ясовано методи роботи цензурних інстанцій, які використовувалися з метою підвищення політичної освіти серед представників підростаючого покоління.

Ключові слова: цензура, радянська цензура, читач, читацькі інтереси, інформаційно-бібліотечне обслуговування, технологія, пропагандистські технології, тоталітарний режим.

Е.А. Каракоз

ВЛИЯНИЕ СОВЕТСКОЙ ЦЕНЗУРЫ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ ЧИТАТЕЛЬСКИХ ИНТЕРЕСОВ В МАССОВИХ БИБЛИОТЕКАХ УКРАИНЫ

В статье выявлено влияние советской цензуры на трансформацию читательских интересов в массовых библиотеках Украины; проанализированы основные манипулятивные технологии, примененные библиотекарями при обслуживании читателей; выяснены методы работы цензурных инстанций, которые использовались с целью повышения политического образования среди представителей подрастающего поколения.

Ключевые слова: цензура, советская цензура, читатель, читательские интересы, информационно-библиотечное обслуживание, технология, пропагандистские технологии, тоталитарный режим.

Elena Karakoz

INFLUENCE OF SOVIET CENSORSHIP ON THE TRANSFORMATION OF READERS' INTERESTS IN THE PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE

The article revealed the influence of Soviet censorship transformation readers' interests in the public libraries of Ukraine. The author analyzes the main manipulative technologies applied librarian at the service of readers.

Showing censorship as one of the most powerful management tools consciousness of the masses and the formation of the mentality of the Soviet people in the service of readers during the liquidation of literacy and education are not new Soviet intelligents, who were denied in the right to have their own opinion. It is revealed the censorship violent methods of influence on the formation of readers' interests, which were a nintegral part of general policy as physical the carriers free views.

The basic instructions according to which librarians Soviet censorship policies implemented during the serviceusers. Discovered propaganda and contrpropaganda technology that used Soviet authorities for the purpose of communist education of the younger generation.

The author considered regulations under which funds cleansing took place in libraries for children to destruct the literature, which in the opinion of representatives of the Soviet authorities prevented the formation of ideology future builders of communism. The basic stages of the transformation of children's libraries ideological institutions that had implemented Soviet censorship of information and library policies revealed the negative impact of censorship on the transformation of readers' interests in public libraries consequence of which was the creation of unthinking mass culture and universal zombie consciousness that influenced the formationo fone-sided outlook of future generations.

Keywords: censorship, Soviet censorship era of totalitarianism, the Soviet censorship policy, ideological changes, library, librarian, library staff.

В умовах формування громадянського суспільства, забезпечення доступу до світових інформаційних ресурсів, проблема вивчення цензури у вітчизняних публічних бібліотеках набуває актуальності, оскільки аналіз змісту і засобів, а також наслідків української радянської бібліотечної цензури сприятиме якісно новому рівню знань про історію бібліотечної справи.

Саме аналіз заборонної інформаційної політики радянського керівництва дає можливість більш об'єктивно зрозуміти логіку та мотивацію партійного керівництва. Варто відзначити, що дослідження цензурної політики більшовиків у всіх сферах – кіноцензури, цензури масових видовищ, або літературних творів, розкриває, передусім, що і є найбільш цікавим для істориків, морально-психологічну та інтелектуальну атмосферу, яка склалася в суспільстві в цей період.

Особливий інтерес становить аналіз цензури як одного із найвпливовіших засобів управління свідомістю народних мас та формування ментальності радянської людини під час обслуговування читачів у період ліквідації неписьменності та виховання нової радянської інтелігенції, яка була позбавлена права мати власну думку. Насильницькі методи цензурного впливу були органічною часткою загальної політики як фізичного знищення носіїв вільних поглядів, так і опосередковано – через виховання й освіти, позбавлення національної пам'яті та громадської позиції.

На новій джерельній базі, що постала з донедавна ще засекречених спецфондів бібліотек та архівів, українські історики прагнуть до об'єктивного висвітлення масового державного терору, що тривав в Україні не одне десятиліття, запровадження радянської цензури у всі сфери життєдіяльності українського суспільства доби тоталітаризму.

Залучивши новий фактичний матеріал, С. Білоконь дослідив радянську цензурну політику та механізми більшовицького терору. Він розглядає основні напрями реалізації державної політики масового терору внутрішньої політики, що насаджувалася суспільству за допомогою масового терору в Україні [3].

І. Білас визначає діяльність репресивно-каральної системи в Україні як головне знаряддя запровадження жорстокої цензурної по-

літики у суспільстві, що виконувала завдання, обумовлені курсом політичного керівництва згідно з декретами, виданими вищими партійними інстанціями [2].

Ю. Шаповал розкриває негативний відбиток тоталітарної системи на долі визначних українських діячів, інтелігенції, військових, акцентує увагу на партійних «чистках», ліквідації «скрипниківщини», «єжовщини», основних напрямках діяльності державних і партійних органів, що здійснювали радянську цензурну політику в галузі книговидання, розповсюдження та поширення літератури, а також визначає вплив радянської цензури на інтелектуальний розвиток суспільства [12].

Методам цензури, застосованим у бібліотечній справі України перших років радянської влади, присвятила своє дослідження Т. Ківшар [9], у наукових працях О. Федотової висвітлено діяльність державних і громадських установ, спрямовану на запровадження цензури в роботу бібліотек та видавництв України, проаналізовано інструкції, списки, правила та матеріали Головліту СРСР та Головліту УРСР», згідно з яким здійснювалося вилучення «ідеологічно-шкідливої літератури» з бібліотек України [10-11]. Деякі прояви цензурної політики у діяльності публічних бібліотек України у 20-30-х рр. ХХ ст. розглянуто Н. Ашаренковою [1].

Поглиблене вивчення радянської цензури в бібліотечній справі спостерігається в російській історіографії. А. Блюм, розглядаючи цензуру як урядову установу, методи та засоби її впливу на суспільне життя, висвітлив політику жорсткої регламентації в бібліотечній сфері. Вивчення архівних документів Головліту СРСР, циркулярів, списків книг, що вилучалися з бібліотек і свідчили про державну політику нищення книжкових скарбів, дозволило автору дійти висновку про існування «тотального бібліоциду» [4]. Г. Жирков дослідив основні тенденції становлення радянського цензурного режиму, акцентуючи увагу на діяльності Головліту СРСР щодо запровадження цензури в бібліотечну справу, здійсненні державного контролю за ідеологічним спрямуванням видавничої діяльності [7]. Є. Добренко виявив основні методи та засоби радянської влади, спрямовані на перетворення бібліотекарів на реалізаторів радянської куль-

турної політики, чому значною мірою сприяла цензурна діяльність спеціальної комісії з вивчення читача, що була утворена при бібліотечному відділі Головополітосвіти СРСР [6].

Нових форм набуває бібліотечна цензура в Україні після встановлення радянської влади. З перших днів встановлення радянської влади цензура стала невід'ємною складовою радянської бібліотечної політики, а публічні бібліотеки, які за радянських часів перетворилися на масові, розглядалися більшовицькою владою як основні заклади політосвіти, що сприяли розповсюдженню їхньої ідеології.

Цензурна політика радянської влади спрямовувалася на позбавлення демократичних засад, на яких формується цивілізоване громадське суспільство, на знищення багатобарвності та різноманітності, придушення будь-якого інакодумства, знищення вільної думки та проявів національної самобутності з метою встановлення одноманітності у всіх сферах культурного життя суспільства, у т. ч. і в бібліотечній справі. З перших днів встановлення радянської влади цензура стала невід'ємною складовою радянської бібліотечної політики, а публічні бібліотеки, які за радянських часів перетворилися на масові, розглядалися більшовицькою владою як основні заклади політосвіти, що сприяли розповсюдженню їхньої ідеології [8, 39].

Більшовицьким урядом було сформовано власну систему цензурного контролю за суспільною думкою та інтелектуальним життям. Система більшовицької цензури була породжена самим характером більшовицької влади, її перманентним антидемократизмом, її перверсивним прагненням мати цілковиту монополію на істину [12, 159].

Суворий цензурний нагляд став квінт-есенцією партійного керівництва та контролю за інформаційними процесами, що відбувалися в суспільстві, в т. ч., і в бібліотечній справі. Цензура стала основною частиною пропагандистського механізму тоталітарної системи і здійснювалася за принципом: дозволено те, що наказано радянською владою, все інше заборонено. Для приховування або спотворення правдивої інформації, державні структури утворювали потужний пропагандистський механізм, який здійснював дозування інформації

у суспільстві, що обмежувало свободу людини у вільному інформаційному виборі [8, 41].

Оскільки для тоталітарного режиму існування поліфонічності у масовій свідомості було надзвичайно небезпечне, тому що могло призвести до критичного осмислення офіційної політики, для нав'язування населенню потрібної системи мислення більшовиками було вирішено створити власну модель світобачення [5, 18]. Більшовицька політика спрямовувалася на втягування людини до запрограмованої моделі поведінки, яка могла призвести тільки до зомбування свідомості і стереотипізації та масифікації поведінки людей. Дійсно, усе це руйнує національні культурні цінності, оскільки люди, виховані в атмосфері стереотипів, бездумної масової культури, не можуть бути творцями оригінальних, непересічних ідей. За умов жорсткої національної політики та з метою вирішення жорстко поставлених завдань, більшовиками використовувалися пропагандистські та контрпропагандистські технології, що відображалися в запровадженні цензури, одним із головних проявів якої було введення контролю за читанням користувачів з метою створення у них матеріалістичного світобачення. Впливаючи на підвищення політичної освіти серед читачів, бібліотекарі примушували знайомитися з радянською пропагандистською ідеологічно витриманою літературою, крім того, організовували гуртки політграмоти та політосвіти. При здійсненні інформаційно-бібліотечного обслуговування використовувалася низка прийомів та методик, спрямованих на маніпулювання свідомості читачів [8, 119].

1925 р. при бібліотечному відділі Головополітосвіти (Головне управління у справах освіти) була створена спеціальна комісія, в обов'язки якої входило вивчення читачів та змісту їхнього читання, з метою впливу на освітній і культурний рівень [8, 120].

Було розроблено спеціальні інструкції, в яких розкривалися основні методи та засоби спілкування бібліотекаря з читачами. Зокрема до обов'язків бібліотекаря входило створення сприятливих умов для проведення бесід з читачем під час запису до бібліотеки, після завершення якої бібліотекар повинен був надавати директору бібліотеки письмовий

звіт із викладенням інформації про походження, освіту, родинний стан, партійність, домашню адресу читача, що сприяло виявленню політичних поглядів та ставлення до існуючої влади. Аналізувалися читацькі формуляри, а також результати спостережень за читачами під час відвідування бібліотеки, з метою виділення так званої групи «неблагонадійних читачів» [8, 120]. У праці Є. Добренко зазначено, що бібліотекар мусив складати певне досье на читача: «Нарівні з загальним щоденником роботи з вивчення читача можливо завести щоденника для окремих читачів... потім до щоденника вносяться день у день усі дані (запити, відгуки, виписки з протоколів голосного читання та спостереження, які стосуються вибраної групи «неблагонадійних читачів»)» [6, 35].

Із метою сприяння читачеві у «правильному» виборі літератури, укладалися спеціальні анкети, які б сприяли детальнішому вивченню інформаційних потреб читачів. Ці та інші заходи щодо інформаційно-бібліотечного обслуговування засвідчили про запровадження тотального цензурного нагляду над читачами публічних бібліотек.

Цензурна бібліотечна політика радянської влади поширювалась і на дитячі бібліотеки. Одним із головних завдань, які ставив перед собою радянський уряд, було моральне виховання майбутніх будівників комунізму. Інститут радянської дитячої бібліотеки ставив перед собою завдання – поставити дитину в такі умови, щоб вона навчилася під керівництвом бібліотекаря диференціювати, визначати свої інтереси, свої цілі у житті завдяки книзі [8, 120]. Представники радянської влади напевно не розуміли, що дитина повинна спочатку формувати, диференціювати свій запит, а вже потім отримувати книгу, яка його насправді цікавить. Бібліотека визначала коло читання дітей відповідно до завдань виховної роботи педагогічної установи, на яку поступово перетворювалася бібліотека.

Дитяча бібліотека реалізовувала педагогічну модель бібліотечної справи, покладеної в основу розробки так званої радянської бібліотечної справи, однією зі складових мала бути «политическая работа – как составляющая часть работы детской библиотеки... и юные ленинцы в библиотеке должны чувствовать себя рыцарями коммунизма, оружие которых – книга» [6, 90].

Як справедливо зауважив Є. Добренко: «Советская теория детского чтения развивала модель перманентного воспитания, когда воспитавшийся должен воспитывать других, поскольку «интимное, любовное, непосредственное влечение ребёнка к книге придаёт ему какое-то особенное свойство проводника книги, распространителя книжной заразы» [6, 91].

Звичайно, бібліотекар мав виконувати педагогічну функцію, що полягає у вихованні в дитини прагнення читати книжки, любові до книги, але він повинен це робити з урахуванням індивідуальних особливостей, її справжніх уподобань. Бібліотекарі нав'язували дітям ту літературу, зміст якої відповідав догмам комуністичної ідеології.

Цензурна політика радянської влади здійснювалася з метою маніпулювання людською свідомістю, що в результаті обмежувало розвиток людини як особистості, реалізацію її внутрішнього потенціалу.

На втілення цієї настанови вказує розділ плану державного видавництва України з дитячої літератури на 1922 р.: «1. Дитяча література повинна бути найтісніше зв'язана як по своїй ідеології, так і за змістом, підвалинами соціального виховання. 2. Всі дитячі книжки, що однині будуть виходити на Україні, не повинні мати рис буржуазної дитячої літератури: мораль, сентименталізм, багатослів'я, тенденційність, відсутність художності. 3. Твори з аристократичного і буржуазного життя з їх класовою ідеологією... також викреслюються з наших списків. 4. Казки про царів та королів – цілком викреслюються; всі ж казки, що мають вийти до дитячого читання, підвергаються дуже строгому одбору з боку їх ідеології» [8, 122].

У червні 1919 р. була створена секція по дитячих бібліотеках, де головою було призначено В.П. Роднікова, секретарем – А.Н. Марголіну.

На початку роботи перед новоствореною секцією було поставлено завдання, яке полягало у перевірці книжкових фондів дитячих бібліотек з метою визначити, чи відповідає «кількість та якість» літератури у фондах бібліотек потребам даного часу. Після проведення такої роботи, 7 червня 1919 р., відбулося засідання, в якому брали участь голова В.П. Родніков і члени секції Д.Ю. Добрая, Ю.І. Яроше-

вич, А.М. Маргуліна та завідувач бібліотечного відділу С.Д. Масловський [13, 25].

Засідання було присвячене обговоренню результатів роботи, яка була проведена секцією, та загального плану подальшої діяльності, а також з'ясуванню завдань, які стояли перед секцією. На засіданні з'ясувалося, що дитячі бібліотеки не мають у своїх фондах потрібної літератури, а навпаки – переповнені книгами, «небажаними» для комуністичної ідеології: «У бібліотеках є великий відсоток книжок Бусенара, Авер'янової, Чарської..., які конче небажані і тому ці книжки з дитячих відділів повинні бути ліквідовані» [14, 16].

Радянська влада не давала можливості дітям вибирати ту літературу, яка їх насправді цікавила, тільки тому, що її зміст не відповідав літературним уподобанням представників радянської верхівки.

Вилучення видань проходило за участі дітей, для яких бібліотекарі влаштовували суди над творами, обговорення з «класових позицій» тощо. Розпорядження, що надходили до бібліотек, вимагали від працівників залишати в обігу тільки ті книги, що не викликали сумніву з точки зору виховного впливу на підростаюче покоління.

Бібліотечна секція вважала своїм обов'язком утворити в Києві спеціальний гурток, де б відбулися знайомства з кращими творами світового мистецтва, казками та легендами різних народів, що мало сприяти моральному вихованню дітей та пропаганді комуністичної ідеології [8, 123].

20 червня 1919 р. на нараді широкої колегії при позашкільному відділі Наркомосу на порядку денному акцентувалась увага на здійсненні вилучення з дитячих бібліотек «літературного хламу». Завідувач секції В.П. Родніков наголосив на тому, що треба негайно приступити до «чисток» дитячих бібліотек від книг, «які не викликають сумнівів» [15, 23]. Саме з того часу розпочалася «чистка» дитячих бібліотек.

В основному при комплектуванні дитячих бібліотек здійснювалася «чистка» пригодницької літератури, казок та літератури, яка насправді була необхідною для формування читацьких інтересів дітей.

Слід зазначити, що бібліотечна секція організувала шкільні бібліотеки, завданням

яких повинно мало стати сприяння вихованню підростаючого покоління у «комуністичному дусі». Як засвідчують архівні документи, керівництво бібліотечної секції виявило невдоволення тим, як обслуговуються читачі у шкільних бібліотеках.

Шкільні бібліотеки займалися вивченням читацької психології учнів та здійсненням керівництва читанням. Бібліотекар фактично визначав коло читання користувачів згідно з метою виховної роботи установи.

У Києві було організовано мережу дитячих бібліотек, які комплектували свої фонди націоналізованими та реквізованими книгами. Рекомендувалося групувати книги не за тематичною ознакою, а виділяти вузькі групи: «Наприклад, взяти революційні пригодницькі книги, де діти є учасниками революції: «Макар Следопыт», «Ванька Огнев», «Много впереди». У цих книгах зображується участь дітей у революційній боротьбі: «Отсюда картины борьбы, войны, цепь событий, приключений, из которых герой выходит победителем» [8, 123].

З викладеного вище доходимо висновку, що дитяча бібліотека поступово перетворювалась на ідеологічну установу, що реалізувала радянську цензурну інформаційно-бібліотечну політику. Замість того, щоб дозволити дітям читати ту літературу, яка відповідала їхнім інформаційним потребам, інститут радянської цензури пропагував твори виключно комуністичного спрямування.

Із метою запровадження контролю за формуванням читацьких інтересів, відповідних правилам, встановленим тоталітарним режимом, бібліотекарями використовувалися контрпропагандистські та пропагандистські технології впливу на вибір читачами літератури агітаційної тематики. Радянська влада примушувала бібліотекарів маніпулювати свідомістю читачів з метою нав'язування їм комуністичної ідеології та створення такої моделі поведінки людини, яка б дозволяла нівелювати її почуттями. В результаті це призвело до стереотипізації та масифікації поведінки людей, наслідком якої було створення бездумної масової культури і всезагальне зомбування свідомості, що вплинуло на формування однобічності світогляду майбутніх поколінь.

Використані джерела

1. Ашаренкова Н.Г. Вплив цензури на діяльність публічних бібліотек України (20-30-і рр. ХХ ст.) / Н.Г. Ашаренкова // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 93-101.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-порівняльний аналіз. У 2-х т. / І. Білас. – К. : Либідь: Військо України, 1994. – 428 с.
3. Білоконь С. Масовий терор, як засіб державного управління в СРСР (1914-1945 рр.) / С. Білоконь. – К., 1990. – 230 с.
4. Блюм А.В. Советская цензура в эпоху тотального террора. 1929-1953 / А.В. Блюм. – СПб., 2000. – 250 с.
5. Борисенко М.В. Уніфікація літературного життя України в 1920-1932 роках : монографія / М.В. Борисенко. – К. : Унісерв, 2001. – 126 с.
6. Добренко Е. Формовка советского читателя. Социальные и эстетические предпосылки советской литературы / Е. Добренко. – СПб. : Академический проект, 1997. – 321 с.
7. Жирков Г.В. История цензуры в России XIX – XX веков : учеб. пособ. / Г.В. Жирков. – М. : Аспект – Пресс, 2001. – 368 с.
8. Каракоз О. Цензура в публічних бібліотеках України 1917-1939 рр. : монографія / О. Каракоз. – К. : Видавництво Ліра-К, 2015. – 180 с.
9. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923 рр.) / Т.І. Ківшар. – К. : Логос, 1996. – 344 с.
10. Федотова О.О. Політична цензура друкованих видань в УСРР-УРСР (1917-1990 рр.) / О.О. Федотова. – К. : Парламентське вид-во. – К., 2009. – 352 с.
11. Федотова О. Доля дитячої казки в Україні в більшовицьку добу (За матеріалами «Бюлетеня НКО» 1925-1933) / О. Федотова // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 12. – С. 35-37.
12. Шаповал Ю. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. Шаповал. – К. : Політвидав України, 1990. – 340 с.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) – Ф.166. – Оп.1. – Спр 540. – Арк 29.
14. Там само. – Спр. 543. – Арк. 60.
15. Там само. – Спр. 545. – Арк. 2.7

References

1. Asharenkova N.H. (2001). The impact of censorship on the activities of public libraries in Ukraine (20-30-ies of XX century). (2001 The impact of censorship on the activities of public libraries in Ukraine (20-30-ies XX cent). *Ukraine XX st.: kultura, ideolohiia, polityka*. (Issue 5), (pp. C. 93-101). Kyiv [in Ukrainian].
2. Bilas I. (1994). Repressive and punitive system in Ukraine 1917-1953: Socio-political and historical-comparative analysi : 2t. Kyiv : Lybid: Viisko Ukrainy. [in Ukrainian].
3. Bilokon S. (1990). Mass terror as a means of governance in the USSR (1914-1945 years.). Kyiv [in Ukrainian].
4. Blium A.V. (2000). Soviet censorship in the era of total terror. 1929-1953. SPb [in Russian].
5. Borysenko M.V. (2001). Unification of literary life in Ukraine in 1920-1932 years : monohr. – Kyiv: Uniserv [in Ukrainian].
6. Dobrenko E. (1997). Forming the Soviet reader. Social and aesthetic background of Soviet literature. SPb.: «Akademycheskyi proekt». [in Russian].
7. Zhyrkov H.V. (2001). The history of censorship in Russia XIX-XX century.: tutorial. – Moskva: Aspekt – Press. [in Russian].
8. Karakoz O. (2006). Censorship in public libraries in.: 1917-1939 in Ukraine Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
9. Kivshar T.I. (1996). Ukrainian literary movement as a historical phenomenon (1917 – 1923 rr.). Kyiv : Lohos [in Ukrainian].
10. Fedotova O. O. (2009). Political censorship of publications in the USSR, the Ukrainian SSR (1917-1990). Kyiv : Parlamentske vyd-vo [in Ukrainian].
11. Fedotova O. (2003). The book as an object of censorship policy. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 6, 35-37 [in Ukrainian].
12. Shapoval Y. (1990). Ukraine 20-50-ies: unwritten page of history. Kyiv: Politydav Ukrainy [in Ukrainian].
13. Central State Archives of higher authorities and government of Ukraine (Ukraine CSAHA) – F.166. – Op.1 – Spr. 540. – Ark. 29 [in Ukrainian].
14. Central State Archives of higher authorities and government of Ukraine (Ukraine CSAHA) – F.166. – Op.1. – Spr 543. – Ark 60 [in Ukrainian].
15. Central State Archives of higher authorities and government of Ukraine (Ukraine CSAHA) – F.166. – Op.1. – Spr – 545. – Ark.27 [in Ukrainian].

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК (002+347) 004.9

Л.Я. Філіпова, О.О. Вдовіна

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ У СИСТЕМАХ ЗАРУБІЖНОГО СУДОЧИНСТВА: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

Розглянуто, охарактеризовано й узагальнено зарубіжний досвід у сфері впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у судову діяльність із метою формування в систем електронного судочинства та електронного документообігу. Відзначено загальні тенденції розвитку електронного судочинства в світі та в Україні.

Ключові слова: електронне судочинство, електронний документообіг у судовій системі, судочинство, ІКТ, зарубіжний досвід, Україна.

Л.Я. Филиппова, А.А. Вдовина

ЭЛЕКТРОННЫЙ ДОКУМЕНТООБОРОТ В СИСТЕМАХ ЗАРУБЕЖНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА: АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

Рассмотрен, охарактеризован и обобщен зарубежный опыт в сфере внедрения информационно-коммуникационных технологий в судебную деятельность с целью формирования у систем электронного судопроизводства и электронного документооборота. Отмечены общие тенденции развития электронного судопроизводства в мире и в Украине.

Ключевые слова: электронное судопроизводство, электронный документооборот в судебной системе, судопроизводство, ИКТ, зарубежный опыт, Украина.

L.Y. Filipova, O.O. Vdovina

ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT IN THE FOREIGN JUDICIARY PROCEEDINGS SYSTEMS: ANALYTICAL REVIEW

International experience in the field of implementation of information and communication technologies in judicial activity to create e-justice and electronic document management systems are considered, described and summarized. There are noted the general trends of electronic judicial proceedings development in the world and in Ukraine.

Keywords: electronic judicial proceedings, electronic document management in the judiciary system, judicial proceedings, information and communication technologies, international experience, Ukraine.

Нині в Україні широко впроваджуються інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у всіх сферах правотворчої, правозахисної та правоохоронної діяльності. Розроблені потужні інформаційно-пошукові, інструментальні й операційні системи, які забезпечують швидкий доступ до інформації, що

оптимізують діяльність тієї чи іншої правої інституції, сприяють зміцненню правової системи держави, захисту прав і основних свобод людини. Ефективний розвиток системи державного управління та впровадження адміністративної реформи в Україні потребують сучасних підходів до організації діяль-

ності органів державної влади, покликаних реалізовувати державну політику в різних галузях господарського комплексу. Основним джерелом ухвалення управлінських рішень для якісної реалізації державної політики є достовірна та повна інформація про реальний стан справ на місцях. Тому для володіння актуальною інформацією постає питання про оперативне її отримання за допомогою сучасних засобів ІКТ [2,7].

Електронний документообіг (ЕД), створення та функціонування якого базується на сучасних ІКТ, є головною складовою електронного урядування, маючи значні переваги, порівняно зі звичним, паперовим документообігом. Зокрема, окрім підвищення культури діловодства, забезпечується економія коштів на тиражування та пересилання значної кількості документів, що вкрай актуально сьогодні за умов обмеженого фінансування місцевих органів влади.

Важливе значення для успішного впровадження засобів ЕД має зарубіжний досвід у цьому напрямі, який достатньо накопичено в багатьох розвинутих країнах світу. Відзначимо, що поняття *електронний документообіг у судовій системі* та *електронне судочинство* (ЕС) зазвичай ототожнюються у зарубіжних публікаціях правознавчого профілю, однак документознавчий підхід дозволяє виокремити документаційну складову системного поняття ЕС. І хоча інтеграційний характер цих споріднених понять є очевидним, ми розглядаємо поняття ЕС як узагальнене та широке по відношенню до ЕД, оскільки воно охоплює поряд із системами ЕД й інші системи: аудіо- та відеотрансляції судового процесу, зазвичай у реальному часі через інтернет, тобто ЕС включає різні засоби та форми електронних комунікацій.

Мета статті – проаналізувати та узагальнити сучасний стан розвитку електронного документообігу в системі електронного судочинства, на прикладах зарубіжних країн та в Україні.

Слід підкреслити, що технічна модернізація передбачає впровадження та використання нових досягнень науки і техніки для оптимізації діяльності тієї чи іншої правової інституції та сприяє зміцненню правової

системи держави, захисту прав і основних свобод людини. Провідними країнами із застосування сучасних технічних засобів для судових установ вважаються Австралія, Канада, США. Також слід відзначити, що активно реалізуються проекти з модернізації та вдосконалення судових систем у Болгарії, Латвії, Литві, Молдові, Польщі, Румунії, Словаччині. Значні кошти виділяються Світовим Банком, Агентством США з міжнародного розвитку, Європейським банком реконструкції та розвитку й іншими міжнародними фінансовими установами на проекти з модернізації технічної бази судів для таких країн, як Азербайджан, Албанія, Вірменія, Македонія, Польща, Росія, Румунія, Україна, Хорватія та ін. Основна увага в цих проектах приділяється системам електронного документообігу в судах, системам аудіо- та відеофіксації та відеоконференц-системам [8].

Ідея електронного судочинства зародилася в США наприкінці 80-х рр. ХХ ст. і за допомогою деяких проектів та експериментальних програм почала діяти на постійній основі. Її пов'язують із Меморандумом про систему електронного судочинства в США та Англії (2009 р.), який підбив попередній підсумок багаторічної практики ведення судочинства за допомогою комп'ютерів та світової мережі Інтернет. Основними цілями використання техніки в судочинстві стали систематизація судових документів (позовів, заяв, рішень, ухвал, клопотань, додатків); необмежений доступ до них усіх охочих, і, передусім, адвокатів, яким потрібен безперешкодний та швидкий доступ до необхідних документів для швидкого вирішення справи; використання системи всіма видами юрисдикції [5].

В американській юридичній практиці існує дві електронні системи, що забезпечують електронне судочинство. Перша з них – PACER (діє з 1988 р.) – це своєрідна база даних судових документів з вільним доступом до неї. Друга система – CM/ECF (діє з 2001 р.) – слугує для подачі документів до суду, і вона має обмежений доступ. У США існує тенденція зростання кількості судових справ саме в електронному вигляді, але документи, що містять відомості, які не підлягають розголошенню, як правило, подають у

письмовій формі і зберігаються у системах у спеціальному форматі (pdf.), що забезпечує їх від зміни або знищення.

В Англії діє експериментальна Програма електронного документообігу (Electronic Working Pilot Scheme) з 2009 р. на базі Адміралтейського (морського), Торгового судів, Лондонського промислового і торгового суду при Королівському суді (Commercial and London Mercantile Courts at the Royal Court of Justice (RCJ)). Порядок її використання регламентується Правилами цивільного судочинства Англії (Civil Procedure Rules, 1998). Подальший документообіг також відбувається в електронному вигляді. Крім веб-сайту суду, можна користуватися електронними скриньками, надсилати документи в електронному вигляді на CD- або DVD-дисках. Проте електронна форма подачі позову до суду в США та Англії не є обов'язковою [5].

У Канаді порядок проведення електронного судочинства регулюється Національною типовою практичною інструкцією для використання технологій у цивільних процесах (National Model Practice Direction for the Use of Technology in Civil Litigation), яка визначає електронний судовий процес як «слухання, в рамках якого докази подаються і зберігаються в електронному вигляді в суді». За заявою однієї зі сторін про проведення електронного судочинства сам суд вирішує, задовольняти таку заяву чи ні. Якщо заява задоволена, то сторони за 60 днів до судового засідання повинні довести до відома суду свої міркування з приводу того, яким чином краще провести засідання і які при цьому використати технології [5].

В окремих судах Італії з 2005 р. також почався експеримент із тестування «електронної системи цивільного судочинства». Основні вимоги до неї – це цифровий підпис документів, що передаються електронним шляхом, та сертифікована електронна адреса, яку повинен мати кожний користувач. Розробники системи прогнозують значну економію коштів і часу при використанні ЕСЦС [11].

У Німеччині, наприклад, учасникам судового процесу надається можливість участі в судовому засіданні шляхом використання відео- та аудіозасобів, електронних докумен-

тів, вручення й доставки документів; ознайомлення з матеріалами справи в електронній формі передбачає огляд електронних документів, трансляцію судового розгляду із зали судового засідання представникам і помічникам сторін, які під час судового розгляду знаходяться в іншому місці. Якщо стосовно підготовчих процесуальних документів, доданих до них клопотань, заяв сторін, а також пояснень, висловлювань, висновків та заяв третіх осіб передбачена письмова форма, то достатнім і належним за процесуальним законодавством Німеччини визнається викладення документа в електронній формі, якщо такий документ може бути оброблений судом [12].

Активні кроки в застосуванні комп'ютерних технологій у судочинстві зроблено в Бельгії, де з 2008 р. діє проект «Фенікс», який передбачає єдину, синхронну та структурну комп'ютеризацію судової системи. У зв'язку з цим Палата представників Бельгії ухвалила закон щодо проведення електронних судових розглядів, який передбачає відповідні зміни в Судовому й Кримінальному процесуальному кодексах Бельгії та прийняття інших підзаконних актів. Аналогічні тенденції відбуваються й в інших країнах [13].

Досвід країн Європейського Союзу (далі – ЄС) і США свідчить про те, що новітні технології мають широкий спектр застосування у судочинстві та судовій системі. Серед них можна виділити такі: електронний документообіг у судах, який передбачає здійснення низки організаційних і процесуальних дій і фіксацію їх за допомогою спеціального програмного забезпечення; електронна форма звернення до суду; складення та подання до компетентного органу скарги на суддю з метою ініціації дисциплінарного провадження проти нього; електронні бази судових рішень, доступні для широкого загалу; офіційні веб-сторінки судових органів, які містять інформацію щодо діяльності суду, порядку звернення до суду, призначення справ у суді та ін.

2008 р. Європейська комісія у спеціальному комюніке представила Стратегію європейського електронного правосуддя, в якій указано, що електронне правосуддя означає

застосування в організації роботи суду ІКТ, воно спрямоване на вдосконалення функціонування цих систем, підвищення рівня їхньої ефективності, поглиблення співпраці між судовими та правоохоронними органами, а також забезпечення доступу громадян до правосуддя. Основним пріоритетом Стратегії є створення й підтримка функціонування Європейського порталу електронного правосуддя, який покликаний забезпечити високий рівень поінформованості громадян щодо їхніх прав і надання їм доступу до широкого спектра інформації та послуг усередині судових систем [13].

Аналізуючи досвід зарубіжних країн-сусідів, слід відзначити успіхи Польщі у впровадженні інноваційних систем з автоматизації судочинства та діловодних процесів зокрема. Достатньо прогресивним для Польщі є також створення єдиного в державі Електронного суду в Любліні. Справи (крім кримінальних) у такому суді розглядаються в режимі електронних процедур, тобто через інтернет. За регламентом суду, оборот усієї документації в суді здійснюється в режимі онлайн, крім того, допускається оформлення електронних витягів із документів та передача їх сторонам. Для такої процедури діє спеціальний електронний адрес суду і для сторін процесу приходять смс-повідомлення про рух судових документів та просування розгляду справи. Зазначимо, що такі ініціативи сусідньої держави досить затребувані в Польщі як з боку громадян, так і з боку бізнесу [9].

Відповідно до польської державної стратегії розвитку судової системи, до 2016 р. заплановано, що електронне судочинство діятиме навіть у районних судах. Весь судовий процес у таких судах від подачі позовної заяви до винесення судом рішення у справі відбувається в електронному вигляді, а сторони можуть практично в режимі онлайн стежити за ходом розгляду їхньої справи в суді. Рішення судів публікуються на офіційних сайтах відповідних судових органів. Порівняно з Польщею, Україна в цьому питанні йде попереду, оскільки згідно з чинним законодавством, у нас створено і функціонує Єдиний судовий реєстр, хоча

його робота знаходиться в стані вдосконалення. Також 2012 р. компанією ЛІГА: ЗАКОН була презентована система аналізу судових рішень – VERDICTUM [6].

Ще одним прикладом використання систем електронного діловодства у судових органах є Судова інформаційна система Литви. Її розробку та впровадження здійснює литовське підприємство Lursoft, що спеціалізується на ІТ-технологіях [1].

У Російській Федерації інформатизація активно впроваджується в систему арбітражних судів, оскільки в арбітражних судах уже склалися відповідні умови: функціонують системи автоматизації процесів судочинства і діловодства, що дозволяють оптимізувати процеси судового та загального діловодства, а також збору й обробки судової статистики; застосовується електронний розподіл справ; створені веб-сайти, що містять інформацію, що регулярно оновлюється, про діяльність кожного суду; введена система подачі процесуальних документів в електронному вигляді; організовані інформаційно-довідкові кіоски з автоматизованою інформаційною системою, підключені до мережі Інтернет, використання яких дозволяє відвідувачам арбітражних судів оперативно отримати інформацію про суд, графіки судових засідань і прийняті судові акти; упроваджена автоматизована інформаційна система публікації судових актів «Банк рішень арбітражних судів» (БРАС), що є єдиним централізованим ресурсом, який містить тексти прийнятих судових актів і т. ін. Електронні ресурси інших вищих судів РФ не мають такого набору функцій, хоча їхні веб-сайти також функціонують в інтернет-мережі. Наприклад, електронний ресурс Верховного Суду РФ має «Електронну довідкову», де можна знайти тексти судових актів, довідкову інформацію щодо справ і скарг, розклад судових справ. У деяких міських судах, зокрема, в Курганському міському Суді використовується система отримання сповіщень через електронну пошту або смс-розсилку [3].

У Білорусі розвивається електронне правосуддя або e-justice (electronic justice), віртуальною основою якого визнаний веб-сайт Вищого господарського суду (ВГС) –

court.by, що містить детальну інформацію про всі господарські суди Білорусі. У широкому сенсі під e-justice розуміють не тільки, власне, електронне судочинство, але і всі супутні судочинству процеси, включаючи організацію діяльності суду, не пов'язану з відправленням правосуддя. Як правило, до елементів e-justice відносять такі: подача позову й іншого процесуального документа за допомогою інтернету; використання засобів доказування в електронній формі; проведення судового засідання онлайн через відеоконференції, пересилку через електронну пошту; формування електронного дос'є, тобто й переклад документообігу і діловодства в електронну форму; доступ до матеріалів справи учасникам процесу та іншим особам через інтернет; використання електронних судових повісток; здійснення всього судочинства виключно за допомогою інтернету – електронний суд або *subecourt*, *e-court* [12].

Підкреслюється, що ініціатором упровадження e-justice в Білорусі став Вищий Господарський Суд. На законодавчому рівні термін *електронне правосуддя* закріплений у Програмі діяльності Уряду Республіки Білорусь на 2011-2015 рр., згідно з якою одним із механізмів інформатизації всіх сфер діяльності є, в т. ч., сприяння формуванню електронного правосуддя. Повномасштабне застосування елементів e-justice в господарських судах почалося 2010 р., що дозволило оптимізувати судочинство та мінімізувати час розгляду судових справ, при цьому застосовувалися такі елементи «електронного правосуддя»: подача електронних копій документів, електронний розклад судових засідань, розміщення в резолютивній частині постанов касаційної інстанції в online режимі на порталі господарських судів Республіки Білорусь *court.by*; ще – аудіо-, відеофіксування судових засідань, використання документкамер і т. ін. В даний час електронне звернення можна подати з використанням веб-сайту ВГС, наприклад, за допомогою сервісу «електронні форми подачі звернень» у ВГС можна подавати: позовну заяву, відгук на позовну заяву, скаргу на дію судового виконавця, заяву про порушення наказного

провадження, заяву про банкрутство та ін. Нормативно закріплені положення, що забезпечують використання в господарському судочинстві електронного документообігу та інформаційних технологій: використання електронних копій документів; розсилка повідомлень про дату і час проведення судових засідань по електронній пошті; застосування відеоконференцзв'язку для проведення судових засідань, здійснення окремих процесуальних дій онлайн [12].

Узагальнюючи міжнародний досвід впровадження ІКТ у судову діяльність, варто відзначити тенденції до застосування комплексного підходу модернізації судової системи, забезпечення взаємодії всіх елементів судових, правоохоронних та правозахисних органів, а саме: централізація даних у межах країни, побудова державної мережевої інфраструктури, застосування автоматизованих систем діловодства та електронного документообігу, систем аудіо- та відеофіксації, систем захисту свідка, відеоконференцсистем, систем управління речовими доказами.

Таким чином, формується єдине інформаційне середовище для злагодженої системи як судових органів, так і досудових органів слідства. Подібні системи впроваджені в Австрії, Бельгії, Великій Британії, Греції, Данії, Естонії, Ірландії, Італії, Люксембурзі, Нідерландах, Польщі, Португалії, Туреччині, Угорщині, Франції. Цікавим є досвід африканських країн, які з самого початку впроваджують комплексні технічні рішення, що включають системи електронного документообігу, системи аудіо- та відеофіксації, відеоконференцсистеми (Замбія, Уганда, Гана) [13].

У нашій державі прийняті основні нормативно-правові акти, що становлять юридичне підґрунтя для впровадження електронного судочинства: Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 р., Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. Втім, в Україні залишається невирішеним питання щодо адаптації національного законодавства до здійснення електронного судочинства. Це стосується

принципів безпосередності, диспозитивності, зміни форми підпису в протоколі судового засідання тощо [5].

Актуальним залишаються питання застосування ЕД в судочинстві України, які знаходяться в стані розвитку та вдосконалення, потребують детального вивчення міжнародного досвіду застосування електронних технологій з урахуванням специфіки вирі-

шуваних справ. Ця тема вимагає подальших досліджень, оскільки питання, пов'язані із застосуванням ІКТ, у судочинстві України недостатньо досліджувалися, зокрема на документознавчому рівні, незважаючи на безперечну важливість, практичну значимість, зростаючу актуальність і перспективність даної проблеми.

Використані джерела

1. Брувеліс А.А. LURSOFT в розробці ІТ-рішень [Електронний ресурс] / А.А. Брувеліс. – Режим доступу : <http://www.pravo.by/conf2010/reports/Bruvelis.doc> – Заголовок з екрана.
2. Вдовіна О.О. Порівняльний аналіз систем електронного діловодства судової влади в Україні та зарубіжних країн / О.О. Вдовіна // Інформаційна освіта та проф.-комунікативні технології ХХІ століття : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конфер. / Одес. нац. політех. ун-т (11-13 верес. 2014). – Одеса : Грінь Д.С., 2014. – С. 92-97.
3. Вивчарук К.Г. Електронне судопроизводство: отечественный опыт – достоинства и недостатки / К.Г. Вивчарук // Бизнес. Общество. Власть (онлайн-издание). – 2013. – № 14. – С. 15-19.
4. Гельб З.А. Регулирование правоотношений в информатике требует комплексного решения / З.А. Гельб // Электронизация народного хозяйства : науч.-техн. сб. – М., 1989. – № 3 – С. 5-11.
5. Електронне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку // Юридичний вісник України [Електр. газета]. – Режим доступу : http://yurincom.com/ua/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=5533. – Заголовок з екрана.
6. Ермак А. Как обустроить открытый суд / А. Ермак, Т. Якимец // Ракурс: електронна газета. – № 10. – 01.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://racurs.ua/628-elektronnyu-sud-publichnyi-sudebnyi-prosess>. – Загл.с екрана.
7. Зозуля Д.Д. Проблеми впровадження електронного документообігу в судовій системі України / Д.Д. Зозуля // Культура та інформаційне суспільство : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 24-25 квітня 2014 р. – Х. : ХДАК, 2014. – С. 239-240.
8. Іванов В.Г. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності : навч. посіб. / В.Г. Іванов, С.М. Іванов, В.В. Карасюк та ін. ; за заг. ред. В.Г. Іванова. – Х. : Право, 2010. – С. 134.
9. Їжак О. Створення ефективної судової системи: досвід Польщі / О. Їжак [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/8/6/95832.htm>. – Заголовок з екрана.
10. Князев С.Н. Проблемы становления электронного судопроизводства в Республике Беларусь / С.Н. Князев, А.А. Бержанин // Проблемы управления. – 2007. – № 2 (23).
11. Ринальди Д. Электронное гражданское судопроизводство в Италии / Д. Ринальди [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.ru/interpravo/practice/view/10752/>. – Загл. с екрана.
12. Федотов О. Электронное правосудие в Республике Беларусь / О. Федотов [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://e-gov.by/ekspert/elektronnoe-pravosudie-v-respublike-belarus>. – Загл. с екрана.
13. European e-Justice Strategy : 04.11.2008 // Summaries of EU legislation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/10007_en.htm. – Заголовок с екрана.

References

1. Bruvelis, A.A. LURSOFT in development of IT-decision. Retrieved from <http://www.pravo.by/conf2010/reports/Bruvelis.doc> [in Ukrainian].
2. Vdovina, O.O. (2014). Comparative analysis of the systems of electronic documentation of the judgment power in Ukraine and foreign countries. Informational education and profession communication technologies of the XXI centuries. Proceedings of the VII International Scientific Practical conference. Odessa National Technical Un-ty (11-13 September. 2014). (pp. 92-97). Odesa: Hrin D.S [in Ukrainian].
3. Vyvcharuk, K.H. (2013). Electronic court documentation: internal experience. Zhurnal «Byznes. Obshchestvo. Vlast» (on-line), 14, 15–19 [in Russian].
4. Helb, Z.A. (1989). Regulation in legislation of the information needs the complex decisions. *Elektro-nyzatsyia narodnoho khazaiastva*, 3, 5-11 [in Russian].
5. Electronic court legislation: modern condition and perspectives of the development. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy [elektr.hazeta]*. Retrieved from http://yurincom.com/ua/yuridichnyi_visnyk_ukrainy/overview/?id=5533 [in Ukrainian].
6. Ermak, A. (2014). How to arrange the open court. *Rakurs: elektronnaia hazeta*, 10, 01.10.2014. Retrieved from <http://racurs.ua/628-elektronnyy-sud-publichnyi-sudebnyi-prosess> [in Russian].
7. Zozulia, D.D. (2014). Problems of the implementation of documentation cycle in Ukrainian judgment. Culture and an informational society. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Theoretical conference of young scientists 24-25 April 2014. (pp. 239-240). Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].
8. Ivanov, V.H. (Eds). (2010). Legislative information and computer technologies in law activity. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Izhak, O. The creation of the effective court system: experience of Poland. *dosvid* Retrieved from <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/8/6/95832.htm> [in Russian].
10. Kniazev, S.N. (2007). Problems of the formation of electronic judgment in Republic Belarus «Problemu upravleniya», 2 (23) [in Russian].
11. Rynaldy, D. Electronic civil legislation in Italy. Retrieved from <http://pravo.ru/interpravo/practice/view/10752/> [in Russian].
12. Fedotov, O. Electronic legislation in Republic Belarus. Retrieved from <http://e-gov.by/ekspert/elektronnoe-pravosudie-v-respublike-belarus> [in Russian].
13. European e-Justice Strategy : 04.11.2008. Summaries of EU legislation Retrieved from http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/10007_en.htm [in English].

УДК 007:304:002.1-028.27:[658.8:004.77]

О.В. Шевченко

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ

Стаття присвячена аналізу місця електронного документа в електронній комерції; показано процеси, які відбуваються з електронним документом, із його текстовим наповненням в електронній комерції. Обґрунтовано необхідність удосконалення вітчизняної системи стандартів в електронній комерції. Визначено місце комерційної інформації в пошукових системах. Подано перелік текстових елементів електронної комерції. Доведено, що банківська платіжна картка є електронним документом.

Ключові слова: електронний документ, електронна комерція, товар, інтернет, пошукові системи, текстові елементи.

О.В. Шевченко

ОПРЕДЕЛЕНИЕ МЕСТА ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА В ЭЛЕКТРОННОЙ КОМЕРЦИИ

Статья посвящена анализу места электронного документа в электронной коммерции; показано процессы, которые происходят с электронным документом, с его текстовым наполнением в электронной коммерции. Доведена необходимость усовершенствования отечественной системы стандартов в электронной коммерции. Определено место коммерческой информации в поисковых системах. Подан перечень текстовых элементов электронной коммерции. Доведено, что банковская платежная карта есть электронным документом.

Ключевые слова: электронный документ, электронная коммерция, товар, интернет, поисковые системы, текстовые элементы.

O.V. Shevchenko

DETERMINING THE PLACE OF ELECTRONIC DOCUMENTS IN ELECTRONIC COMMERCE

The article is sanctified to the analysis of place of electronic document in electronic commerce; what processes are shown take place with an electronic document, him text filling in electronic commerce. The necessity of improving the system of national standards in electronic commerce. The place of business information search engine. Posted text elements for electronic commerce. Proved that the bank card is an electronic document.

Keywords: electronic document, electronic commerce, commodity, Internet, searching systems, text elements.

На сучасному етапі розвитку електронного документознавства електронний документ в електронній комерції стає одним із суттєвих важелів економіки, який впливає на діяльність українських підприємств і державну політику загалом.

Питання електронної комерції досліджують багато науковців, серед яких: В.Л. Плєскач, Ю.В. Рогожина, М.З. Катинська, Г. Юрчук, М.В. Макарова та ін. [1-4].

Становить науковий інтерес публікація Т. Копитько, президента Української асоціа-

ції директ-маркетингу, генерального директора агенції прямого маркетингу «Мета», про впровадження європейських норм ведення бізнесу в електронній комерції, в якій обговорюється Директива FEDMA (Federation of Europe and direct marketing), що є провідним документом, який забезпечує діяльність електронної комерції. У ній висвітлено питання укладання комерційних контрактів: «...підтвердженням укладення контракту мусить бути форма чіткого ствердження або резюме деталей: що саме було замовлено; дата замовлення; ціна, погоджена в момент підписання; деталі доставки; контактні дані для контакту з організацією-оператором ринку... у випадку, якщо контракти повинні виконуватися постійно або повторно, мінімальний строк дії контракту також слід указати» [5]. Питання про місце електронного документа в системі електронної комерції розглядають такі науковці, як С.Г. Кулешов, Ю.С. Ковтанюк, В.О. Кудлай та інші у взаємозв'язку з електронним документознавством і електронним документообігом на підприємствах [6-8].

Метою публікації є переформування загального уявлення про процеси, які відбуваються з електронними документами в електронній комерції.

На початку XXI ст. мережа Інтернет в Україні почала переходити з інформаційно-пошукової та поштової системи в інструментарій для ведення бізнесу, про що свідчить ухвалення Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» і «Про електронний цифровий підпис» [9, 10]. Нормативним актом став Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні», в якому визначені пріоритетні напрями державної політики в інформатизації, задоволенні прав громадян на інформацію [11]. Таке розширення нормативно-правової бази сприяє розвитку електронної торгівлі.

На особливу увагу заслуговує позиція науковців щодо визначення терміна *електронна комерція*. Це ведення інтерактивного бізнесу, використання електронних комп'ютерних технологій для поставки на ринок нових товарів, послуг або рішень, для

підтримки та розширення спектра бізнесоперацій [12].

Детальніше розглянемо розвиток електронної комерції в Україні, який розпочався з 2000 р., коли були зареєстровані перші інтернет-магазини. У квітні 2013 р., за даними пошукової системи meta.ua, кількість електронних магазинів в Україні становить 3 543.

Дослідження свідчать, що електронна торгівля стає ефективною, коли нею користуються не менше 5% населення. За досягнення таких показників електронна комерція починає активно розвиватися. Загальна кількість користувачів інтернету в Україні досягла 10 354 000, і вона швидко зростає. На сьогодні через інтернет переважно торгують дрібні підприємці та інтернет-посередники, оскільки вони не становлять конкуренції торговельним мережам [1].

Наразі Україна значно відстає від розвинутих країн у розробці та використанні елементів інфраструктури системи електронної комерції (за деякими оцінками відставання від США становить 7-10 років) [1].

Професор М.В. Макарова зазначає: «Комерціалізація глобальної мережі Інтернет 1990 р., виникнення у господарчій діяльності компаній і некомерційних установ інтернет-практики призвела до появи мережної інтернет-економіки» [13].

Отже, електронна комерція – це використання інтернету для здійснення комерційних угод, реклами та продажу товарів і послуг, основним інструментом якої є електронний документ. Тобто, предметом фокусування діяльності електронної комерції є електронний документ. Нині існує велика кількість визначень терміна *електронний документ*.

Наприклад, С.Ю. Кабашов наводить таке визначення терміна: «Електронний документ – це інформаційний об'єкт, який складається із двох частин: реквізитної, яка вміщує ідентифікаційні атрибути (ім'я, час, місце складання, дані про автора), електронний цифровий підпис, і змістової, яка включає в себе текстову, числову інформацію, яка обробляється як єдине ціле» [14]. В електронній комерції він представлений текстовим, графічним інформаційним наповненням, базами даних, електронними таблицями та ін.

Основним засобом забезпечення бізнесу в електронній комерції є інтернет. Необхідні

складові компоненти здійснення електронної торгівлі такі:

- реклама – звернення уваги на товар;
- представлення товару – супроводжується повідомленням електронною поштою і відстежується завдяки Web-сайту;
- формування у клієнта прихильності до торгової марки і компанії;
- наявність електронного каталогу товарів, де розміщена доступна інформація про товар із застосуванням 3D-технологій.

Отже, електронна комерція – ядро нової моделі сучасного бізнесу, де за допомогою інтернет-технологій швидко представляють товар.

В електронній торгівлі передбачено укладання будь-яких угод на постачання товарів, послуг або обмін товарами, включаючи дистрибуторство, комерційне представництво, агентські стосунки. Вона не супроводжується оформленням документів на паперових носіях, а замість них – віртуальні угоди та застосування електронного документообігу.

Комерційна інформація представлена пошуковими системами, а саме:

- серверами (за ключовими словами здійснюється пошук комерційної інформації в пошукових системах META, Gala.Net, BigMir, Uaport та ін.);
- тематичними каталогами (функціонують без стандартів класифікації, нагадують систему бібліотечних каталогів);
- пошуковими службами (створюють Web-сайт і верстку HTML-документів).

Детальніше розглянемо пошукові служби, оскільки вони створюють комерційний документ. Зовнішня ознака участі торгового підприємства в електронній комерції – наявність Web-сайту, який складається із:

- переліку товарів (прайс-аркуша на продукцію) і контактної інформації;
- каталогу товарів із можливістю замовлення й оплати;
- реєстраційної форми;
- форми для подання заявки [12].

Текстові елементи електронної комерції:

- Web-сторінка – текстовий документ, який містить текст і спеціальні команди (теги) мовою HTML (Hyper text Markup Language – мова розмітки гіпертексту);

– HTML (Hyper text Markup Language) – стандартна форма розмітки документа для Web-сторінки, яка допомагає створювати зв'язки між документами і представляє ці документи у Web-огляді;

– HTTP (Hyper text transfer Protocol) – стандартний протокол, який використовує Web-оглядач і Web-сервер для комунікації;

– TCP/IP – основний мережний протокол, який визначає правила, які застосовуються при створенні маршрутизації пакетів даних між комп'ютерами в одній і тій самій мережі або в різних мережах. Кожний комп'ютер, підключений до інтернету, має TCP/IP-адресу або IP-адресу, яка використовується для ідентифікації мережі та комп'ютера;

– Web-сторінка (статична) – зміст залишається одним і тим самим, поки не буде відредагований вручну. Прикладом статичної Web-сторінки є стандартний прайс-лист виробника товарів, який надається покупцям;

– Web-сторінка (динамічна) – зміст автоматично створюється й оформлюється щоразу при запиті відповідно до потреб користувача;

– E-mail (електронна пошта) – використовується для передачі повідомлень електронної пошти між комп'ютерами в інтернеті [12].

Необхідно зазначити, що розробка Web-вузла електронної комерції (написання текстового наповнення, коригування структури тексту сайту, посилання на сайт, вищеперераховані форми подання заявок, реєстраційний каталог товарів та ін.) здійснюється без посилань на стандарти, нормативні документи, є творчим процесом, створюється в довільній формі на основі ключових понять торговельної галузі, не проходить перевірку на правильність написання тексту, оскільки на сьогодні не існує цих вимог, потрібно юридично закріпити їх у галузевому та електронному документознавстві.

Сьогодні електронна комерція – просте джерело доходу, оскільки товари підприємства, розміщені на ринку мережі, стають доступними покупцям, і торгові підприємства конкурують за ресурси мережного ринку засобами реклами своїх Web-сайтів. 2008 р. в Україні налічувалося більше 3 000 «точок» онлайн-торгівлі, 2009 р. – 5 500, 2010 р. – понад 6 000 [15].

Більш детально простежимо, як діє електронний магазин у мережі Інтернет. Електрон-

ний магазин входить до складу електронного торгового центру – сайту, що містить низку електронних магазинів і каталогів, об'єднаних загальним місцем розміщення.

Безпосередньо електронний магазин створений у формі сайту, що належить фірмі-виробнику або торговельній компанії, надає можливість підібрати товар, оформити замовлення, здійснити оплату на основі електронного каталогу, спеціалізованого сайту, за допомогою якого клієнт підбирає постачальників товарів та ін.

Електронний магазин – сайт, із якого можна вибрати та замовити потрібний товар або послугу. Він передбачає грошові розрахунки, на відміну від сайтів, які надають послуги безкоштовно. З метою безпечного використання сайту передбачені надійні протоколи – http та інші системи безпеки. Існують платні та безкоштовні інтернет-магазини (програми для установки на сервер компанії). Споживачі замовляють продукцію шляхом заповнення відповідної форми, виконання процедури реєстрації, знайомляться з правилами електронної торгівлі та доставки [16]. Але зображення товару та його інформаційна характеристика сприймається споживачем частково. Користувач інтернету має вільний доступ до електронного магазину. Відвідувач реєструється шляхом набору такої інформації: ім'я, адреса, телефон, e-mail, пароль. Персональні відомості не підлягають розголошенню та передачі третім особам. У розділі «Торговий зал» подається весь асортиментний перелік товарів, їхня характеристика та роздрібні ціни. Під час замовлення покупець формує список підібраних товарів, набір продуктів на власній сторінці «Мій кошик» і натискає на кнопку «Замовити». Далі покупець заповнює форму для доставки товарів. Система видає підтвердження з номером замовлення. Комерційна служба електронного магазину обробляє замовлення покупця, перевіряє наявність цього товару в стаціонарному магазині або на складі. Менеджер підприємства телефонує покупцеві з метою отримання усного підтвердження про купівлю продукції і покупець отримує товар і чек [16].

Отже, електронна інтернет-торгівля – це нова якість споживання (користування пластиковими картками, каталожна система замовлення товарів, оплата в режимі online та ін.).

Оплата товару здійснюється за допомогою інтерактивних платіжних систем, банківським, поштовим переказом, розрахунком готівкою через кур'єра, електронними грошима, «Клієнт-банк», «Інтернет-банк» та ін. Однією з найпоширеніших систем оплати товарів є система моментальних інтернет-розрахунків Web Money Transfer. Вона працює в Україні вже протягом шести років. Отже, в Україні упродовж 2012 р. гривневий оборот електронних платежів через WebMoney становив 1 млрд 397 млн грн. Ця цифра вдвічі перевищує аналогічні показники 2011 р. (663 млн грн). Кількість зареєстрованих у системі українських громадян сягнула 1 млн 550 тис. Ці дані свідчать про зростання комерційної активності українських користувачів навіть у період глобальної кризи.

Ми можемо стверджувати, що банківська платіжна картка є електронним документом в електронній комерції. Її виготовляють із термостійкого пластику, на ній розміщені реквізити:

- шістнадцятизначний номер (шість цифр – банківський ідентифікаційний номер BIN, дев'ять – номер картки у власній базі даних банку, остання цифра – контрольна);
- голограма платіжної системи;
- строк дії картки;
- прізвище, ім'я власника (для корпоративних карток ім'я юридичної особи);
- на зворотному боці:
  - магнітна смуга з даними про власника картки, строк її дії, номер;
  - смуга з відбитком підпису власника картки;
  - дані про банк-емітент;
  - фотокартка власника (необов'язково).

Власник має доступ до свого рахунку за допомогою персонального ідентифікаційного рахунку PIN-коду, який звіряється із записом у базі даних. Виготовлення карток здійснюється за міжнародними стандартами. Банківські платіжні картки класифікуються за багатьма ознаками, звернемо увагу на картки, які класифікуються за технологією зберігання інформації та використовуються в електронній комерції. Це картки з магнітною смужкою та картки з мікросхемою (смарт-картки), на яких може бути записано до 64 Кб інформації (табл. 1).

Класифікація банківських платіжних карток

Ознака класифікації	Назва банківської платіжної картки
За ознакою власності	– власні картки; – корпоративні картки; – картки, емітовані в межах зарплатних проектів («зарплатні»).
За територією використання	– міжнародного використання; – внутрішньодержавного використання.
За приналежністю до типу платіжної системи	– міжнародних платіжних систем (Visa, Eurocard/Mastercard, Exspress та ін.); – локальних платіжних систем у межах одного банку («Ощадбанку», «ПриватБанку» та ін.).
За ступенем престижності	– звичайні; – елітні.
За призначенням	– чисті; – T&E («travel and entertainment» – подорож і розваги).

Джерело: таблиця складена з урахуванням [17, 18].

Дані табл. свідчать, що одинадцять видів банківських платіжних карток (власні, корпоративні, «зарплатні», міжнародного та внутрішньодержавного використання, міжнародних і локальних платіжних систем, звичайні, елітні, картки подорожей і розваг) класифіковані за п'ятьма ознаками: власністю, територією використання, приналежністю до типу платіжної системи, ступенем престижності та призначенням.

Отже, електронна комерція включає шістнадцять видів електронних документів, серед яких: HTML – документи: каталог продукції, прайс-аркуш на продукцію, реєстраційна форма, форми замовлення і доставки товару. Всього – 5 і 11 банківських платіжних карток.

Необхідно зазначити, що для пошуку необхідного товару набуває значення термінологія торговельних понять, що починається з найзагальніших і закінчується найбільш конкретними ключовими поняттями галузі. Крім того, є всі підстави вважати банківську платіжну картку електронним документом в електронній комерції з визначеним переліком реквізитів.

Існуюча електронна комерція недосконала, оскільки недостатньо відпрацьовано законодавчо-нормативний, комп'ютерно-технологічний механізми для впевненої діяльності інтернет-магазинів. Проте в комерційному се-

редовищі, що постійно збільшує свій рівень глобалізації, активно функціонує процес документування.

Серед проблем, необхідно вказати на повну відсутність надійної вітчизняної системи стандартів щодо функціонування електронної комерції та вимог до її текстового наповнення; нерозвиненість надійних засобів нормативно-правового забезпечення, цифрових підписів, чинні стандарти і нормативно-законодавча база недостатньо забезпечують розвиток електронної комерції та електронного документообігу.

Науковці висловлюють побажання та доводять необхідність розроблення та затвердження вищими органами державної влади Закону України «Про електронну комерцію», в якому необхідно визначити порядок укладання договорів електронної торгівлі, вимоги, що висуваються до технічної документації та електронного цифрового підпису, принципи та правила проведення розрахунків.

Перспективним напрямом функціонування електронної комерції є торгівлі інтернет-системи, які можуть здійснювати повний торговий цикл, а головне – додатково інтегруватися у систему автоматизації внутрішнього документообігу торговельного підприємства, що є відображенням специфічних організаційних, структурних і виробничих особливостей.

Використані джерела

1. Катинська М.З. Основні чинники та проблеми розвитку електронної торгівлі / М.З. Катинська // Науковий вісник Чернігівського державного ін-ту економіки і управління. Сер. «Економіка». – 2010. – Вип. 4. – С. 116-122.
2. Плескач В.Л. Применение JAVA-технологий и XML для реализации приложений в области электронного бизнеса [Електронний ресурс] / В.Л. Плескач, Ю.В. Рогожина // Комп'ютерні засоби, мережі та системи. – 2004. – № 3. – С. 140-148. – Режим доступу : <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle...Pleskach.pdf>. – Назва з екрана.
3. Юрчук Г. Електронна комерція та її перспективи для банківської системи України / Г. Юрчук // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 9. – С. 20-26.
4. Макарова М.В. Ефективність застосування мережних технологій в компаніях : монографія / М.В. Макарова. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 187 с.
5. Копитько Т. Електронна комерція: впровадження європейських норм введення бізнесу / Т. Копитько // Маркетинг в Україні. – 2006. – № 2. – С. 63.
6. Кулешов С.Г. Про хід перегляду Державного класифікатора управлінської документації / С.Г. Кулешов // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17-19 трав. 2011 р. / наук. ред. М.С. Слободяник. – К. : НАККіМ, 2011. – С. 7-8.
7. Ковтанюк Ю.С. Основні завдання електронного документознавства в Україні / Ю.С. Ковтанюк ; наук. ред. М.С. Слободяник // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17-19 трав. 2011 р. – К. : НАККіМ, 2011. – С. 8-10.
8. Кудлай В.О. Система електронного документообігу підприємств: історія та сучасний стан / В.О. Кудлай // Проблеми формування інформаційної культури особистості : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Маріуполь, 01 листоп. 2013 р. – Маріуполь : МДУ, 2013. – С. 61-63.
9. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України № 851 – IV від 22.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 36. – С. 275.
10. Про електронний цифровий підпис : Закон України № 852 – IV від 22.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 36. – С. 276.
11. Про заходи щодо розвитку національної глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 928/2000 від 31.07.2000 р. – Режим доступу : <http://www.uapravo.net/akty/authority...akt9pvd13m.htm>. – Назва з екрана.
12. Ананьєв О.М. Інформація, інформаційні технології і комунікації в торговому менеджменті; концепція та методологічні положення / О.М. Ананьєв, Н.О. Макухіна // Вісник Львівської комерційної академії. Серія Економіка. – 2005. – Вип. 19. – С. 236-245.
13. Макарова М.В. Інноваційний розвиток мережного бізнесу / М.В. Макарова // Мережний бізнес і внутрішня торгівля України : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 28-29 квіт. 2011 р. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – С. 112-119.
14. Кабашов С.Ю. Делопроизводство и архивное дело в терминах и определениях : учеб. пособие / С.Ю. Кабашов, И.Г. Асфандиярова. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 296 с.
15. Герасименко П. Огляд ринку інтернет-торгівлі в Україні [Електронний ресурс] / П. Герасименко // Web-портал «Укрбізнес». – Режим доступу : <http://www.ukrbiznes.com/analytic/marketing/10614.html/>. – Назва з екрана.
16. Виноградська А.М. Комерційне підприємництво: сучасний стан, стратегії розвитку : монографія / А.М. Виноградська. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 807 с.
17. Ауриемма Майкл Дж. Индустрия банковских платежных карт / М. Дж. Ауриемма, Роберт С. Ком. – М. : Инфра. – М., 1997. – 239 с.
18. Іваненко Р.М. Сучасні платіжні технології: світовий досвід та українська практика / Р.М. Іваненко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2003. – 35 с.

References

1. Katynska, M.Z. (2010). The main factors and problems of the development of electronic trade. *Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnoho in-tu ekonomiky i upravlinnia. Ser. «Ekonomika»*, 4, 116-122 [In Ukrainian].
2. Pleskach, V.L., (2004). Using of JAVA technologies in XML for realization of drivers in electronic biasness *Komp'uterni zasoby, merezhi ta systemy*, 3, 140-148. Retrieved from <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle...Pleskach.pdf...> [in Russian].
3. Yurchuk, H. (2000). Electronic commercial and its perspectives for bank system of Ukraine. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 9, 20-26 [in Russian].
4. Makarova, M.V. (2008). Effective using of net technologies in companies. Poltava : RVV PUSKU [in Russian].
5. Kopytko, T. (2006). Electronic commercial: implementation of the European norms of the holding biasness. *Marketynh v Ukraini*, 2, 63 [in Russian].
6. Kuleshov, S.H. (2011). About review of State classified management documentation. *Documentation science. Library science. Informational activity: problems, science, education and practice. Proceeding of the VII International Scientific-Practical. conference, Kyiv, 17-19 May. (pp.7-8). Kyiv: NAKKKiM* [in Ukrainian].
7. Kovtaniuk I.S. The main tasks of electronic documentation in Ukraine. *Documentation science. Library science. Informational activity: problems, science, education and practice. Proceeding of the VII International Scientific-Practical. conference, Kyiv, 17-19 May. (pp.8-10). Kyiv: NAKKKiM* [in Ukrainian].
8. Kudlai, V.O. (2013). System of electronic documentation of the componies: history and modern condition. *Problems of formulation of the informational personal culture. Proceedings of All-Ukrainian Scientific and Practical conference with international participation. Mariupol, 01 November, 2013. (pp. 61-63). Mariupol : MDU* [in Ukrainian].
9. About electronic documentation and electronic documentation: Law of Ukraine, 851, IV of 22.05.2003. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 36, 275 [in Ukrainian].
10. About electronic digital sign. Law of Ukraine № 852 – IV vid 22.05.2003 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 36, 276 [in Ukrainian].
11. About the measures of the development of global informational net Internet and supporting of access to the network in Ukraine. The order of President of Ukraine № 928/2000 of 31.07.2000. Retrieved from <http://www.uapravo.net/akty/authority...akt9pvd13m.htm> [in Ukrainian].
12. Ananiev, O.M. (2005). Information, information technologies and communication in trade management; conception and methodological paradigm. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Serii Ekonomika*, 19, 236-245 [in Ukrainian].
13. Makarova, M.V. (2011). Innovations, development of net biasness. *Net biasness and internal tradeoff Ukraine. Proceedings of the International scientific and practical internet conference. 28-29 April 2011. (pp. 112-119). Poltava : RVV PUET* [in Ukrainian].
14. Kabashov, S.Iu. (2009). *Deloproyzvodstvo in archive case in terminal and conceptions. Moscow: Flynta : Nauka* [in Russian].
15. Herasymenko, P. Review of the Internet trade market in Ukraine. Web-portal «Ukrbiznes». Retrieved form <http://www.ukrbiznes.com/analytic/marketing/10614.html/> [in Ukrainian].
16. Vynohradska, A.M. (2004). *Cimmerian biasness: modern condition, strategies of development. Kyiv: Tsentr navch. l-ry* [in Ukrainian].
17. Auryemma Maikl Dzh. (1997). *Industry of bank pay cards. M. Dzh. Auryemma, Robert S. Kom. Moscow: Ynfra.* [in Russian].
18. Ivanenko, R.M. (2003). *Modern pay technologies: world experience and Ukrainian practice. Poltava : RVV PUSKU* [in Ukrainian].

УДК 35.077.1:352(477-25)(045)

З.М. Свердлик

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ВХІДНИМИ ДОКУМЕНТАМИ
В ОРГАНАХ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ м. КИЄВА
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Досліджено особливості приймання, реєстрації, виконання вхідних документів та створення на їхній основі вихідної документації. Розглянуто організаційні та управлінські дії щодо обробки документації, яка надходила до канцелярії Київської міської Думи та Управи. Проаналізовано реєстраційно-облікові форми вхідної документації.

Ключові слова: Інструкція з діловодства, вхідний документ, канцелярія, «стіл» Управи, журнал реєстрації, реєстр документації.

З.М. Свердлик

**ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ СО ВХОДНЫМИ ДОКУМЕНТАМИ
В ОРГАНАХ ГОРОДСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ г. КИЕВА
(КОНЕЦ ХІХ – НАЧАЛО ХХ СТ.)**

Исследованы особенности принятия, регистрации, выполнения входных документов и создания на их основе исходной документации. Рассмотрены организационные и управленческие действия относительно обработки документации, которая приходила в канцелярии Киевской городской Думы и Управы. Проанализированы регистрационно-учетные формы входной документации.

Ключевые слова: Инструкция из делопроизводства, входной документ, канцелярия, «стол» Управы, журнал регистрации, реєстр документації.

Z. Sverdlyk

**ORGANIZATION OF SOURCE DOCUMENTS'
PAPERWORK AT KYIV LOCAL AUTHORITIES
(the end of 19th – the beginning of 20th centuries)**

The article describes the peculiarities of receiving, registering and executing of source documents and source paperwork creation on its basis. Organizational and governmental activities concerning paperwork received at Kyiv City Council are studied. Registration ID cards of source documentation are analyzed.

Keywords: paperwork manual, source document, registry, Council's «table», registration log book, data register.

Систему документації, що утворювалася в процесі діяльності органів міського самоврядування Києва наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., становили документопотоки вхідної, внутрішньої та вихідної документації. Документи, що надходили в Думу та Управу м. Києва, у багатьох випадках були підставою для видання внутрішніх чи створення вихідних документів. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне детально проаналі-

зувати вимоги до процесів приймання, реєстрації, виконання вхідних документів, оскільки від ефективної роботи над останніми в подальшому визначалися умови інших діловодних процесів. Зауважимо, що пропонується наукова розвідка ґрунтується тільки на Інструкції з діловодства в Київській міській Думі та Управі, адже це був основний документ, яким регулювалося ведення внутрішнього документообігу.

Мета статті полягає у розгляді окремих питань організації роботи з вхідними документами органів міського самоврядування м. Києва кінця XIX – початку XX ст., з'ясуванні сутності ділових процесів, які супроводжували цю роботу, дослідженні окремих обліково-реєстраційних форм вхідної документації.

Дослідженню теоретичних і прикладних аспектів методики і організації діловодства в органах самоврядування кінця XIX – початку XX ст. присвячено наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних учених: А.А. Бочарнікової [6], М.В. Варадінова [7], Т.В. Виноградової [8], О.В. Каменської [9], В.М. Крижанівського [10], Н.О. Леміш [11], Н.М. Подоплелової [12] та ін. Аналіз наукової літератури щодо організації документообігу в органах державної влади і місцевого самоврядування показав, що в основному школа історії як українського діловодства, так і діловодства ближнього зарубіжжя, представлена розвідками щодо губернських канцелярій, а про вхідну документацію канцелярій міських Дум та Управ зауважується опосередковано.

Після введення в дію Міського положення 1870 р. [5] і надання Думі та Управі м. Києва статусу органів міського громадського управління, у них сформувалася ціла система документації, частиною якої була група вхідних документів, під час організації роботи з якою у канцелярії Думи та Управи службовці поспілкувалися, передусім, загальнодержавною законодавчою та нормативно-правовою базою. Однак певні особливості функціонування Думи та Управи м. Києва вимагали розробки внутрішнього організаційного документа, яким би визначалися вимоги до документообігу саме у цих установах. З цією метою 1871 р. ухвалено і затверджено Інструкцію з діловодства [3], в якій було закладено основи ведення діловодства, відображено основоположні принципи та правила опрацювання вхідних, внутрішніх і вихідних документів.

Вважаємо за доцільне зауважити, що процес роботи з вхідними документами в канцелярії Думи та Управи м. Києва варто аналізувати, виділивши окремі етапи.

1-й етап – приймання вхідних документів

Приймання вхідних документів від різних установ та організацій у канцелярії Упра-

ви відбувалося у робочий час відповідальним членом Управи, а у неробочий – черговим службовцем. Процес приймання документів супроводжувався занесенням інформації про них у дві реєстраційні форми – «розносну книгу» і «чергову книгу» [3, арк. 50].

«Розносна книга» була своєрідною обліково-реєстраційною формою, яку прикріплювали до вихідних документів, і в якій відповідальний працівник установи-одержувача особистим підписом засвідчував отримання документа. На жаль, у фондах Державного архіву м. Києва не знайдено оригіналів чи копій заповнених «розносних книг». Тому говорити про те, яку саму інформацію заносили до цих книг, можна тільки з форми, представленої у додатках до Інструкції з діловодства в Управі. Відповідно до форми, «розносна книга» мала табличну форму і складалася з таких граф: «*Місяць і день*», «*№*», «*Куда и кому адресована бумага*», «*Число листов*», «*Расписка в приеме*» [3, арк. 50].

Після розписки у «розносній книзі», черговий реєстрував отримані документи у «черговій книзі». Форма «чергової книги», зазначена у додатках до Інструкції з діловодства [3], свідчить, що вона велася в межах року. Книга мала табличну форму, до складу якої входили такі графи: «*Когда получен пакет*», «*За каким номером*», «*Откуда поступили пакеты и кем приняты*», «*Расписка регистратора*» [3, арк. 35].

Перш ніж покинути чергування, черговий повинен був перевірити, щоб усі прийняті протягом дня документи були зареєстровані у «черговій книзі».

2-й етап – відмітка часу отримання секретарем Управи

Усю вхідну документацію разом із «черговою книгою» черговий наприкінці зміни передавав міському секретареві, до обов'язків якого входило проставляння на документі відмітки про час отримання документа. Міський секретар у присутності реєстратора і чергового, який здавав отримані у неробочий час документи:

- відкривав усі отримані конверти;
- перевіряв відповідність номерів документів, які були зазначені на конвертах і на самих документах;
- відзначав на кожному документі, до якого «стола» його слід передати на виконання, а також рік, місяць і число отримання.

Перевірені секретарем документи загального характеру передавалися реєстратору, а документи з додатками або грошовими вкладеннями – казначею [3, арк. 17 зв.]. Наприкінці робочого дня секретар передавав прийняті протягом дня документи новому черговому [4, арк. 219 зв. – 220].

3-й етап – реєстрація вхідних документів

Реєстратор, прийнявши документи від секретаря або чергової особи, записував їх у журнал (реєстр) вхідних документів. Під час реєстрації на кожному документі проставлявся номер, під яким він був внесений до журналу реєстрації вхідних документів [3, арк. 3 зв.]. Форма журналу реєстрації вхідних документів була табличною і складалася з таких стовпців: «№№ документа по порядку»; «Число и месяц получения»; «№ входящего документа»; «Содержание бумаг»; «№ стола, куда передана бумага» [3, арк. 36].

Після реєстрації документа у загальному вхідному реєстрі, реєстратор передавав документи за належністю у «столи» (відділи) столоначальникам під підпис. У «столи» (відділи) Управи документи знову підлягали реєстрації у настільному реєстрі конкретного «стола» чи відділу. Настільний реєстр вхідних документів мав форму журналу, на його обкладинці містилися такі відомості:

– *назва установи* (Киевская городская Управа);

– *назва структурного підрозділу* – «столу», відділу (Распорядительный отдел);

– *назва виду документа* (НАСТОЛЬНЫЙ РЕЕСТР входящим бумагам по Распорядительному отделению Киевской Городской Управы за 1876 г.);

– *дати початку та закінчення реєстру* (Начато..., Окончено) [2].

Що стосується внутрішньої структури журналу, то він мав табличну форму і складався з таких стовпців: «Месяц и число получения»; «№ общего журнала»; «№ настольного реестра»; «Число и месяц бумаги»; «№ вступающей бумаги»; «От кого и какое содержание бумаги»; «Отметка исполнения бумаги»; «Какого года»; «№ дела»; «Которого стола» [2].

4-й етап – робота з вхідними документами у «столах» (відділах) Управи

Після реєстрації у настільному реєстрі «стола» (відділу) Управи, документ пере-

давався столоначальнику або відповідному члену Управи, до компетенції якого входило вирішення порушеного у документі питання, розгляд і накладання резолюції. Ознайомившись із документом, столоначальник міг проставляти на ньому відмітки: «К сведению», «К докладу» або «К исполнению».

Напис «К сведению» означав, що прохання чи повідомлення, розміщене у вхідному документі, не вимагало від органів міського управління ніяких дій [3, арк. 20 зв.]. Це була своєрідна ознайомлювальна інформація, яку необхідно було взяти до відома. Однак за розглядом подібних прохань столоначальник слідкував особисто.

Відмітка «К исполнению» проставлялася столоначальником на вхідних документах, якщо порушені в них питання могли бути вирішені відповідними столоначальниками або членами Управи одноосібно. На таких документах столоначальник під час першого ознайомлення ставив відмітку «К исполнению», після чого такі документи передавалися відразу виконавцю. Виконаний документ за необхідності затверджував і підписував міський голова. Якщо такої необхідності не було, то документ передавали до реєстратури, де його вносили до настільного реєстру вихідних документів, а також здійснювали розсилку виконаних документів. У разі необхідності реєстратор робив копію вихідного документа, яка передавалася до відповідного «стола» Управи [3, арк. 25 зв.].

Позначка «К докладу» означала, що вирішенням прохання буде займатися Присутствіє Управи, тобто документ потребував колегіального розгляду. Такі документи вимагали підготовки в «столи» коротких доповідних записок, в яких описувалася суть прохання, довідкові дані і, за потреби, відповідні закони, на яких ґрунтувалося вирішення питання. Подібні записки перевіряв столоначальник, який відповідав за їхню достовірність і повноту [3, арк. 21 зв.].

Крім записок, до документів з відміткою «К докладу» додавалися ще пояснювальні записки завідувача певного відділу Управи, до компетенції якого належало вирішення прохання. Якщо ж питання, порушене у вхідному документі, було простим, не містило у собі окремих підпитань, то створення додаткової

пояснювальної записки було не обов'язковим. У такому випадку до прохання прикріплялися лише довідка-пояснення і «мнение» відповідального службовця. Але якщо ж порушене в проханні питання чи проблема були важливими, то відповідальний виконавець міг не створювати записку, а всі відмітки роботи безпосередньо в тексті прохання [3, арк. 22].

5-й етап – *колегіальне або одноосібне прийняття рішень щодо питання, порушеного у вхідному документі*

Документи, які підлягали колегіальному вирішенню, розглядалися на засіданні Присутствія Управи, під час якого відбувалося заслуховування доповіді відповідального за виконання документа члена Управи. Прийняте рішення після заслуховування доповіді затверджувалося підписами членів Присутствія, засвідчувалося міським секретарем і вносилося до постанови Управи. Якщо ж члени Присутствія не були згодні з думкою члена-доповідача і щодо заслуханого питання приймалося негативне рішення, то під доповідною запискою члена-доповідача на документі прописувалося прийняте більшістю присутніх рішення, яке ними ж і підписувалося та засвідчувалося міським секретарем. Могли бути і члени Присутствія, які не погоджувалися з думкою більшості, то в такому випадку викладена на окремому аркуші точка зору підшивалася до рішення, яке підписали більшість членів Присутствія [3, арк. 23].

6-й етап – *складання вихідних документів у «столах» Управи*

Після колегіального розгляду вхідних документів, вони поверталися в «столи» Управи для виконання та складання по їхній суті вихідних документів. Якщо під час засідання Присутствія на документи було накладено резолюцію міського голови «К исполнению» або «Исполнить», то в «столі» вихідні документи складав столоначальник і підписував завідувач відділу або міський голова – все залежало від змісту і призначення документа (Міське положення, ст. 81) [5].

Інструкцією з діловодства в Управі передбачалося, що всі вихідні документи повинні готуватися на однакових бланках за встановленою формою [3, арк. 25 зв.]. Бланк документа, який виходив з канцелярії Київського

міського управління, мав кутове розташування реквізитів. З лівої сторони зверху зазначалася назва органу та його структурного підрозділу (наприклад, «*Киевская городская Управа; Секретарское отделение*»), нижче – номер і дата вихідного документа, потім – заголовок до тексту документа.

Аналіз архівних джерел за темою показав, що більшість становлять документи без заголовка, однак трапляються випадки, коли заголовок на документі присутній. У правому верхньому куті аркуша вихідного документа зазначався адресат, нижче – текст документа. Документ зазвичай підписував відповідний член Управи (столоначальник) і секретар, за необхідності – міський голова або його заступник.

7-й етап – *реєстрація і відправлення вихідних документів*

Після складання та відповідного підписання вихідних документів, перед їхнім відправленням, вони підлягали реєстрації у спеціальному журналі реєстрації вихідних документів. Вказаний журнал вівся у реєстратурі і, відповідно до Інструкції з діловодства, мав встановлену табличну форму, що передбачала наявність у ній таких граф: «*№№ по порядку*»; «*Месяц и число отсылки бумаги*»; «*№ вступающей бумаги*»; «*Место или лицо, к которому написана бумага и краткое ее содержание*»; «*№ дела, к которому приобщена черновая*» [1].

Аналіз структури журналу за 1916-1917 рр. дав нам змогу дійти висновку, що у графі, передбаченій для внесення інформації про установу чи особу, якій направлено документ, не завжди вказані ці дані. Наприклад: «*С просьбой повысить оклад рабочему Троицкой сети И. Пташкина до 56 руб. в месяц*», «*О болезни техника Зыбина и о выздоровлении некоторых рабочих городской канализации*», «*О затоплении жидкостями д. №20 по Нижнеюрковской ул. и о неисправностях канализации, требующих устранения*» [1]. Тобто, у вказаних прикладах короткий зміст документа сформульовано, а кому його направлено – невідомо. На кожній сторінці журналу над таблицею реєстратор особисто прописував місяць і рік. Тому у стовпці «*Месяц и число отсылки бумаги*» на початку робочого дня зазначалася дата навпроти першого відправленого документа, а навпроти всіх інших дата не повторювалась,

а ставився прочерк, який свідчив, що наступний документ відправлений того само дня, що й попередній.

Після реєстрації вихідного документа здійснювалося його відправлення. При цьому в «столи» та відділи Управи реєстратор розсилав засвідчені копії вихідних документів або робив відповідні довідки про відправлення документа. У справі, до якої було включено виконаний документ, залишалася засвідчена столоначальником довідка з відміткою про те, коли і за яким номером документи відправлені. При повторному відправленні документів у справі на першому примірнику таких документів робилася відмітка, коли і за яким номером надіслано повторний документ [3, арк. 25-25 зв.].

Оригінали вхідних документів з підписом пересилалися, якщо це були:

– документи, які повинні були служити підвідомчим установам і особам як своєрідна інструкція (наприклад, для виконання постанов уряду та приписів вищого керівництва). Такі документи відсилалися підвідомчим організаціям і особам для виконання;

– вимоги сторонніх осіб, розгляд яких не належав до компетенції міської Управи [3, арк. 26 зв.], а також прохання та скарги, які потребували додаткових пояснень або відомостей. На таких документах робився напис *«Такому-то для доставления», «С возвращением», «Объяснения или справка о том-то»* [3, арк. 26 зв.];

– всі документи, які перенаправлялися в міську Управу для уточнення будь-яких відомостей чи пояснень [3, арк. 27]. Відповідь за такими документами оформлювали на цих само документах. А в разі нестачі місця, до документа пришивався інший аркуш і вже в такому вигляді відправлявся назад до адресанта;

– всі вхідні документи від підвідомчих або сторонніх осіб, які потребували вирішен-

ня нескладних питань [3, арк. 27 зв.]. Відповідь на такі документи оформлювалася на цих же бланках у стислій формі.

Під час відправки оригіналів вищенаведених вхідних документів, копії з них не робилися. Однак, за необхідності, наприклад, для наведення довідок або для відомостей по справі, в Управі могли залишатися копії, які використовувалися тільки у деяких випадках. Якщо за справою, яка вже знаходилася на розгляді Управи і перебувала у процесі вирішення, готувався вихідний документ для надання зацікавленим особам відомостей по цій справі, то до неї прикріплювалася коротка записка про те, що *«такий-то документ відправлений туди-то для з'ясування обставин по даній справі»* [3, арк. 28-28 зв.].

Якщо ж вихідний документ не стосувався жодної зі справ, які розглядалися в Управі на момент його відправлення, то в такому випадку заводилася нова справа, до якої, окрім копії вихідного документа, підшивався внутрішній опис справи, де зазначалися відомості про документ. Також оформлювалася обкладинка за встановленою формою. Якщо ж ситуація не вимагала заводити нову справу, то про відправку вихідного документа робилася відмітка в настільному реєстрі [3, арк. 28 зв.].

Отже, за результатами дослідження можна сказати, що в органах міського самоврядування м. Києва наприкінці XIX – на початку XX ст. документообіг вхідних документів був достатньо упорядкованим, а це є однією з передумов організації ефективної системи діловодства. Подальші дослідження порушеної у статті проблематики можуть бути спрямовані на визначення особливостей роботи з внутрішніми документами як однієї з важливих складових системи документального забезпечення Думи та Управи м. Києва.

Використані джерела

1. Журнал регистрации исходящих бумаг. – ДАК. – Ф. 163. – Оп. 8. – Спр. 98. – 293 арк.
2. Настольный реестр входящих документов за 1876 г. – ДАК. – Ф. 163. – Оп. 4. – Спр. 11. – 210 арк.
3. Проект инструкции Киевской городской управы о порядке делопроизводства. – ДАК. – Ф. 163. – Оп. 8. – Спр. 2. – Арк. 10-47.
4. Список гласных городской думы 1883-1887 гг., 1887-1891 гг. и список служащих канцелярии по инструкции для дежурных чиновников по канцелярии. – ДАК. – Ф. 163. – Оп. 39. – Спр. 295. – 251 арк.

5. Городовое положение 16 июня 1870 г. // Полное собрание законов Российской империи. – Собрание 2. Отд. 1. Т. 45. № 48498. – С. 821-839.
6. Бочарникова А.А. Организация делопроизводства в учреждениях Астраханской губернии: на примере Астраханской городской управы / А.А. Бочарникова // Солосинские чтения : материалы межрегиональной историко-архивной научной конференции (г. Астрахань, 22 ноября 2010 г.) / ред. Т.Н. Просянова, сост. М.С. Бураковская. – Астрахань : Типография «МАКИС», 2011. – Вып. I. – С. 8-12.
7. Варадинов Н.В. Делопроизводство: руководство к составлению всех родов деловых бумаг и актов по данным формам и образцам / Н.В. Варадинов. – 2-е изд., по совр. законодательству изм. – СПб, 1873. – Ч. 1. Теоретическое делопроизводство. – 258 с.
8. Виноградова Т.В. Организация делопроизводства губернских административных учреждений Российской империи в первой половине XIX века: на материалах Олонецкой губернии : дис. ... канд. ист. наук : 05.25.02 / Т.В. Виноградова ; РГГУ. – М., 2004. – 214 с.
9. Каменська О.В. Міське самоврядування в Україні в контексті реформ 60-70-х років XIX століття / О.В. Каменська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mdgu-kid.at.ua/publ/miske_samovrjaduvannja_v_ukrajini_u_konteksti_reform_60_70_kh_rokiv_khikh_stolittja/1-1-0-25. – Заголовок з екрана.
10. Крижанівський В.М. Загальна канцелярія Єлисаветградської міської Думи та Управи у 1871-1916 рр. (принципи організації роботи, особовий склад) / В.М. Крижанівський // Архіви України. – 2001. – № 6. – С. 75-82.
11. Леміш Н.О. Організація діловодства в адміністративних установах Лівобережної України першої половини XIX ст. : монографія / Н.О. Леміш. – К. : Дія, 2013. – 176 с.
12. Подоплелова Н.Н. Исследование организации делопроизводства губернских административных учреждений Российской Империи (на материалах Пермской губернии конца XVIII – начала XX вв.) : автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 05.25.02 / Н.Н. Подоплелова ; РГГУ. – М., 2013. – 25 с.

References

1. Journal of the registration sent paper. DAK. F. 163. Op. 8. Spr. 98. [in Russian].
2. Table register entering documents of 1876. DAK, F. 163, Op. 4., Spr. 11 [in Russian].
3. Project of the instruction of Kyiv town administration about order of documentation. DAK. F. 163, Op. 8, Spr. 2 [in Russian].
4. List of town council 1883-1887, 1887-1891, and list of clerks for state officers. DAK. F. 163, Op. 39, Spr. 295 [in Russian].
5. City order of 16 June 1870. Polnoe sobranie zakonov Rossyiskoi ymperyy. P. 2. Otd. 1. T. 45, 48498, 821-839 [in Russian].
6. Bocharnykova, A. A. (2011). The organization of the documentation at offices of Astrakhan province: Astrakhan town office. Solosynskie readings. Proceedings of the International Historic Archive Scientific conference. Astrakhan, 22 November, 2010. (Issue. I). (pp. 8-12). Astrakhan : Tipohrafiya «MAKYS» [in Russian].
7. Varadynov, N. V. (1873). Documentation case: instruction of the writing of different kinds of business papers and acts. SPb, P. 1. Teoreticheskoe deloproizvodstvo [in Russian].
8. Vynogradova, Tatiana Viacheslavovna. (2004). The organization of the documentation of administrations in the Russian Empire in the first half of XIX: Olonetska province. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow [in Russian].
9. Kamenska, O. V. The town self-government in Ukraine in the context of the reform of the 60-70-s XIX. Retrieved from http://mdgu-kid.at.ua/publ/miske_samovrjaduvannja_v_ukrajini_u_konteksti_reform_60_70_kh_rokiv_khikh_stolittja/1-1-0-25 [in Ukrainian].
10. Kryzhanivskiy, V. M. (2001). General office of Yelysavethrad town council and administrations in 1871-1916 (principles of organization of work, personal staff). Arkhivy Ukrainy, 6, 75-82 [in Ukrainian].
11. Lemish, N. O. (2013). Organization of the documentation in administrations of Left-bend of Ukraine (the first half of XIX). Kyiv: «Diia» [in Ukrainian].
12. Podoplelova, N. N. (2013). The research of documentation organization of province administrations in the Russian Empire. Extended abstract of candidate's thesis. RHHU. Moscow [in Russian].

УДК 930.22

Ю.О. Бриль

ПРАКТИКА РОЗВИТКУ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено сучасний стан наукової розробки проблем професійної підготовки фахівців документно-інформаційної сфери з метою підвищення якості документознавчої освіти та конкурентоспроможності випускників спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», відповідно до вимог сьогодення.

Ключові слова: документознавча освіта, документознавство та інформаційна діяльність, якість освіти, вищий навчальний заклад, компетентнісний підхід, професійні компетенції, документознавча професіологія.

Ю.А. Бриль

ПРАКТИКА РАЗВИТИЯ ДОКУМЕНТОВЕДЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье освещено современное состояние научной разработки проблем профессиональной подготовки специалистов документно-информационной сферы с целью повышения качества документоведческого образования и конкурентоспособности выпускников специальности «Документоведение и информационная деятельность», в соответствии с требованиями современности.

Ключевые слова: документоведческое образование, документоведение и информационная деятельность, качество образования, высшее учебное заведение, компетентностный подход, профессиональные компетенции, документоведческая профессиология.

Y.O. Bryl

PRACTICES OF DEVELOPMENT EDUCATION OF DOCUMENT STUDY IN UKRAINE

The article highlights the present state of scientific research of problems of professional training of specialists document-information sphere to enhance the quality of education of document study and competitiveness of specialty «Document study and Information activity» according to the requirements of today.

Keywords: education of document study, document study and information activity, quality of education, higher education institution, competence approach, professional competencies, documentation profession.

Документування – невід’ємна складова функціонування будь-якої організації, незалежно від тієї чи іншої організаційно-правової структури, форми власності та масштабу діяльності. Тому документознавча освіта відіграє важливу роль як у функціонуванні організації загалом, так і в організації роботи з документами безпосередньо, адже саме вона дозволяє систематизувати не лише знання про себе, а й створювати оптимальні умови для пізнання всіх видів робіт, і не лише з документами.

Функціонування та кваліфіковане ведення документообігу належить до необхідних професійних навиків працівника в усіх суспільно важливих галузях. Документування будь-яких процедур повинне проводитися з дотриманням встановлених загальнодержавних правил оформлення документів та порядку їхньої уніфікації.

Метою статті є дослідження кількісних і якісних показників у документознавчій освіті, що дасть можливість готувати високо-

кваліфікованих фахівців, які зможуть професійно здійснювати облік інформації, слідкувати за її рухом, класифікувати й уніфікувати її у відповідності до потреб сьогодення та європейського напрямку розвитку нашого суспільства.

Саме тому, вивченню даної проблематики приділяється особлива увага на сторінках наукових і професійних видань, науково-практичних конференціях, круглих столах і семінарах. Серед провідних вітчизняних науковців України, що займаються дослідженням проблем професійної підготовки майбутніх документознавців та пошуку дієвих шляхів удосконалення навчального, навчально-виховного процесу в сучасних умовах сьогодення, варто назвати В.В. Бездрабко, Л.І. Демчину, С.В. Дубову, С.Г. Кулешова, Н.М. Кушнарєнко, О.В. Матвієнко, Ю.І. Палеху, М.С. Слободяника, Л.Я. Філіпову, Г.М. Швецова-Водку та ін.

Проблеми цілеспрямованого впровадження компетентнісного підходу в систему підготовки майбутніх документознавців знайшли відображення у працях Н.Р. Барабанової, В.М. Варєнко, О.П. Воеводіна, Г.Д. Малик, І.М. Сілютіни, М.С. Слободяника, Л.Я. Філіпової та ін.

Зважаючи на міжнародний освітній досвід, викликають зацікавленість наукові розвідки Н.М. Кушнарєнко, М.С. Слободяника та Л.Я. Філіпової щодо визначення ключових і професійних компетенцій фахівців з документальних комунікацій.

Проблемам дослідження документознавчої професіології як відносно нового наукового напрямку в документознавчій науці присвячено наукові праці В.В. Бездрабко, С.Г. Кулешова, Н.М. Кушнарєнко, О.В. Матвієнко, М.С. Слободяника, Н.А. Гайсинюк.

Педагогічним та навчально-виховним аспектам професійної підготовки документознавців також приділена увага дослідників: О.О. Карпенко, Л.В. Квасюк, О.В. Матвієнко, Л.Г. Петрова.

Сьогодні провідні вітчизняні науковці продовжують формування інтегрованої системи знань про документ у рамках наукової та навчальної дисципліни документознавства, основними напрямками дослідження якої є: теоретико-фундаментальні, теоретико-прикладні, історичні, науково-технологічні,

що активізуються спільними зусиллями лідерів та учасників наукових шкіл документознавства, архівознавства, істориками, джерелознавцями, книгознавцями, бібліотекознавцями, представниками інших суміжних наук. При цьому важливою складовою є подальше вивчення багатоаспектного поняття *документ*, яке сьогодні набуває суттєво нового значення та функціонального призначення, проникає в усі галузі людської діяльності та поповнення і вдосконалення наукового, професійного потенціалу фахівців документно-інформаційної сфери, відповідно до сучасних вимог для забезпечення позитивної перспективи розвитку науки, її наукової й освітньої інфраструктури.

Результати аналізу процесів становлення наукової й освітньої інфраструктури українського документознавства, починаючи з періоду проголошення незалежності Української держави до 2000-х рр. і появою галузевих профільних науково-дослідних установ та освітніх центрів, що спеціалізуються на нарощуванні науково-освітньої інфраструктури, підготовці кадрів із документознавства та інформаційної діяльності, розробленні документаційної бази навчально-методичного забезпечення теоретичних і практичних проблем спеціальності, виданні професійної фахової періодики, організації наукових, науково-практичних конференцій, форумів, семінарів та розвитку вищезазначеної наукової спеціальності свідчать про актуальність подальшого дослідження концептуальних підходів підготовки та виховання нової генерації документознавців, фахівців з інформаційної діяльності [5; 6; 8; 9; 13].

Система підготовки кадрів зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» започаткована у закладах вищої освіти і культури України з середини 1990-х рр. у Києві, Харкові, а згодом – у Рівному та в Миколаївському філіях Київського національного університету культури і мистецтв. Наразі перелік вищих навчальних закладів значно розширився і охоплює практично всі обласні центри України [34; 38; 39]. Низка вчених, від затвердження 1994 р. Міністерством культури і мистецтв України першого навчального плану і всіх супровідних документів спеціальності «Документознавство та інформаційна

діяльність» за напрямом «Культура» та проведеного першого в Україні набору студентів у Харківській державній академії культури, почали формувати своєрідну методику викладання як складової ефективного процесу навчання, що забезпечує теоретичну та практичну підготовку студентів завдяки гармонійному поєднанню їхньої самостійної роботи з лекційними, практичними, семінарськими заняттями, контролем знань [22; 23; 33; 39]. Дане питання завжди буде актуальним, і широко обговорюватиметься дослідниками на сторінках наукових та професійних видань, науково-практичних конференціях та семінарах, оскільки від методики викладання та дидактичного забезпечення значною мірою залежить забезпечення якості вищої освіти України.

Щодо рівня якості освіти за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність» в Україні, то тут дослідники виділяють низку позитивних і негативних моментів. Зокрема, до позитивних належить: повнота та незмінність встановлених у Державному класифікаторі професій кваліфікаційних вимог до обсягу знань і умінь фахівця «Документознавець»; висока якість розроблених навчальних і робочих навчальних планів підготовки фахівців, до яких з розвитком обчислювальних потужностей персональних комп'ютерів і розробленням, відповідно до цього процесу, нових програмних систем вносяться зміни; факти успішного працевлаштування, дипломовані фахівці зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» затребувані в різних інформаційних центрах, на підприємствах, в установах, органах державної влади й управління, організаціях соціальної сфери тощо, незалежно від напрямів їхньої діяльності. До негативних належить пошук відповідей на такі запитання: по-перше, чи потрібна країні така кількість випускників спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» із корпоративною методологічною підготовкою (яка часто не відповідає вимогам)?; по-друге, звідки взялася така кількість викладачів вищої кваліфікації, здатних на належному рівні вести підготовку майбутніх фахівців документно-інформаційної галузі? [1].

Проблеми ступеневої освіти спеціальності «Документознавство та інформаційна

діяльність» в Україні та шляхи їхнього вирішення простежуються на основі аналізу змісту та структури окремих навчальних планів ВНЗ України I-II та III-IV рівнів акредитації. Аналіз показав, що наразі немає спадкоємності середньої та вищої освіти, єдиної концепції ступеневої підготовки фахівців, узгодженості навчальних планів і робочих програм, що призводить до зайвого дублювання викладання, порушення дидактичних принципів навчання на різних рівнях ступеневої освіти. Вирішити ці проблеми можливо шляхом розроблення державних стандартів освіти з урахуванням національних традицій та світових досягнень у цьому напрямі, підготовки науково-методичних розробок (особливо, підручників, навчальних посібників, методичних вказівок, рекомендацій), вироблення єдиних наукових підходів до визначення пріоритетних професійних компетенцій фахівців різних кваліфікаційних рівнів, що забезпечить системність, послідовність і спадкоємність у підготовці кадрів [14-16].

Методика викладання фундаментальних дисциплін у підготовці фахівців-документознавців є частиною загальної теорії освіти і навчання – дидактики, що розробляє комплекс питань змісту, методів і форм навчання. Методика у широкому розумінні має забезпечити реалізацію принципів дидактики, а саме: зв'язок теорії з практикою; систематичність і послідовність у підготовці фахівців; активність і самостійність студентів у навчанні; поєднання абстрактності мислення з наочністю у викладанні; глибину засвоєння знань; доступність наукових знань; єдність навчання та виховання у всіх формах навчального процесу тощо [19].

Таким чином, постає питання важливості практичного компоненту підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності, що має включати: практичні заняття, які передбачені навчальним планом підготовки документознавців і фахівців з інформаційної діяльності; різні види практики, курсове та дипломне проектування, а також позааудиторні заходи зі студентами. Адже навчальний процес та позааудиторна робота зі студентами мають бути зорієнтовані на розкриття творчого потенціалу студентів та залучення його до професійної діяльності ще під час навчання

у вищому навчальному закладі з метою адаптації до вимог ринку праці, конкурентоспроможності [20].

Участь вітчизняних дослідників у міжнародному проекті Темпус IV «Розвиток системи вищої освіти для вдосконалення соціального партнерства з метою підвищення рівня конкурентоспроможності в галузі гуманітарних наук» у контексті підготовки фахівців документно-інформаційного профілю надало можливості, по-перше, виявити та структурувати проблеми, пов'язані з професійною підготовкою конкурентоспроможності фахівців на сучасному ринку праці, по-друге, знайти практичні (організаційні) методи їхнього вирішення шляхом підвищення рівня якості освіти, формування у випускників ключових і професійних компетенцій, розробки та впровадження у дію професійних стандартів зі спеціальності та тісної взаємодії з роботодавцями [11].

Зазначимо, що належним чином у документознавчій науці не представлені дослідження проблем вдосконалення підготовки фахівців документно-інформаційної сфери в контексті європейських вимог і сучасного ринку праці, а це свідчить про потребу в подальшому вивченні даної проблематики.

Сьогодні актуальним питанням в освітньому просторі України є дослідження цілеспрямованого впровадження компетентнісного підходу як найважливішого чинника вдосконалення системи підготовки майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери в рамках спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність». Практична реалізація підходу передбачає результативну направленість навчально-виховного процесу, з урахуванням впливу інтеграційних процесів країни на формування конкурентоспроможності фахівця, здатного до професійного становлення та подальшого кар'єрного зростання, творчості та саморозвитку.

Особливостями впровадження в систему професійної підготовки майбутніх документознавців є компетентнісний профіль, або профіль компетенцій. Компетентнісний профіль документознавця є динамічною системою, яка стисло описує типові вимоги до його професійної діяльності й особистості у формі компетенцій. Його складовими є особистісно-

професійні, загально-професійні, спеціально-професійні та спеціально галузеві компетенції. У компетентнісному профілі майбутнього документознавця поєднуються професійні компетенції та ключові, до яких належать навчально-пізнавальні, соціальні, етичні, комунікативні, іншомовні [27-29].

Існують й інші наукові диференціації компетенцій. Виділяють фахові компетентності, які, у свою чергу, поділяються на ключові та професійні. До ключових відносять: соціальні, культуротворчі, комунікаційні, ті, що пов'язані з інформацією та мотивація до безперервного навчання. До професійних компетентностей відносять: управлінські, організаційні, інноваційні, технологічні, інформаційно-комунікаційні [37].

Особливого значення для випускників спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» набувають такі гармонійно збалансовані компетенції, як інформаційна, комунікаційна та культурна, що розглядаються для інших професійних класів як загальнонаукові, а для категорії фахівців з документних комунікацій є професійними – як загальними, так і спеціалізованими водночас [42].

Також існують різні погляди вчених, методистів і викладачів-практиків на проблему впровадження прийомів компетентнісного підходу в освітній процес і формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців – менеджерів документно-інформаційної діяльності шляхом розроблення та впровадження у навчальний процес навчально-методичного забезпечення: програм, рекомендацій та вказівок щодо формування інформаційно-комунікативної компетентності [2; 3].

Знання, отримані під час вивчення дисциплін документознавчого циклу, майбутній фахівець примножуватиме впродовж усієї своєї професійної діяльності, оскільки компетентнісний підхід у викладанні таких дисциплін значно покращить фахову підготовку майбутніх документознавців, інформаційних аналітиків, задовольнить гостру соціальну потребу суспільства в універсальних фахівцях, документознавцях [10].

Отже, для успішного впровадження компетентнісного підходу в документознавчій

освіти необхідне комплексне дослідження інших інструментів його реалізації, зокрема національних систем і рамок кваліфікацій [27].

Проведені наукові дослідження відомими вченими документознавцями С.Г. Кулешовим [24], Н.М. Кушнарєнко [25], М.С. Слободяником [40], Г.М. Швецовою-Водкою [43], В.В. Бездрабко [7], О.В. Матвієнко [30], Н.А. Гайсинюк [12] сформували особливий, комплексний, науковий напрям дослідження в документознавчій науці як документознавча професіологія, предметом вивчення якої є вирішення теоретиками та практиками, причетними до підготовки фахівців документно-інформаційної сфери низки проблем, а саме: синтезу теоретичного та практичного досвіду феномена професії та професійної діяльності фахівця документно-інформаційної сфери, вдосконалення змісту професійної підготовки документознавців; самоідентифікація документознавця на соціально-професійному рівні у контексті управлінських функцій; соціалізація фахівця, прийняття документознавцем норм і цінностей сфери державного управління.

Вчені вважають, що постановка проблеми – це лише перший крок до її вирішення. Наступним кроком у вирішенні проблеми щодо розвитку системи підготовки висококваліфікованих кадрів та професійного становлення особистості фахівця з документознавства та інформаційної діяльності стало впровадження в освітній процес курсу «Документознавча професіологія», який з'явився на межі соціальних і гуманітарних наук: соціології, філософії, психології, педагогіки та цілої низки спеціальних наук професійної підготовки фахівців документно-інформаційної сфери: документознавства, книгознавства, бібліотекознавства, архівознавства; відповідних навчальних дисциплін інформаційно-комунікативного циклу: інформаційні системи і технології, аналітико-синтетична переробка інформації, міжнародна інформація, інформаційний менеджмент, теорія комунікацій, комунікативні технології та ін. [30; 32].

Суттєве значення має розгляд професії та освіти як критеріїв соціально-професійного статусу особистості. Навчальні дисципліни та курси формують у майбутнього фахівця тезаурус професії, в якому утворюються

зв'язки між поняттями, які у процесі навчання проектуються на майбутню професійну діяльність, що впливає на професійну спрямованість студента, ціннісно-мотиваційний компонент потенціалу самореалізації майбутнього фахівця [30; 32].

Зважаючи на результати наукових досліджень відомих науковців-документознавців, встановлено, що документознавча професіологія є показником зростання рівня науки про документ, і відіграє важливу роль у підготовці фахівців документно-інформаційної сфери та розвитку професійних кадрів у галузі документознавства, однак метою наукових досліджень, поки що, залишається розв'язання комплексу проблем, пов'язаних із системою підготовки фахівців документно-інформаційної сфери в Україні на всіх її рівнях, професіоналізацією спеціалістів з документознавства та інформаційної діяльності, підвищенням якості освіти майбутніх фахівців, практичною реалізацією набутих знань у сфері інформаційного забезпечення та документних комунікацій.

Важливою компонентою розвитку спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» є консолідація зусиль дослідників та викладачів усіх вищих навчальних закладів України для створення теоретико-практичної бази розвитку документознавчої професіології та започаткування якісної підготовки фахівця з документаційного менеджменту [41].

Наразі порушується питання дослідження прикладних аспектів використання можливостей інформаційного моніторингу в навчальному процесі підготовки фахівців документознавчої сфери шляхом аналізу різних напрямів застосування інформаційного моніторингу та його компонентів у викладанні дисциплін документознавчого циклу. Виділяються п'ять основних переваг інформаційного моніторингу в інформаційно-освітньому та професійному середовищі, а саме: 1) важливий інструмент дослідження інформаційного середовища; 2) багатofункціональність використання; 3) надає чітке, комплексне уявлення при вивченні різних інформаційних об'єктів; 4) надає можливість вирішувати багато освітніх завдань у вивченні дисциплін документознавчого циклу; 5) важливий механізм проведення маркетингових досліджень [21].

Низка ґрунтовних наукових досліджень у сфері освіти, що базуються на інформаційно-комунікаційних, соціальних і гуманітарних науках та відповідних навчальних дисциплінах, надають необхідні й постійно поновлювані знання. Слід зазначити те, що ці знання є досить важливими як для життєдіяльності Людини, так і для професійної діяльності у високотехнологічному інформаційно-насиченому суспільстві, з огляду на основи педагогічної науки та практики, встановлення та вирішення нагальних проблем фахової підготовки студентів-документознавців, менеджерів інформаційного забезпечення сфери державного управління [17; 18; 31].

Історіографічний аналіз наукових праць, присвячених проблемам документального забезпечення управління вищим навчальним закладом та його впровадження для створення ефективного інформаційного середовища керування та функціонування ВНЗ, показав, що дана проблематика висвітлювалася науковцями за такими напрямками: обґрунтування значення документа в управлінні; нормативне забезпечення керування документальними процесами; осмислення термінів *електронний документ*, *електронний документообіг*, *соціальні комунікації* тощо; питання створення та використання документального ресурсу; інформаційні системи в комп'ютерно-документальній сфері; питання теорії соціальної комунікації [26].

Можемо ствердно зауважити про ключову роль управління, яке має бути спрямоване на повноцінне виконання вищим навчальним закладом своїх функцій та підвищення якості освіти та доступності знань в умовах формування нового освітнього простору України шляхом створення добре функціонуючої комунікаційної системи документального забезпечення управління вищим навчальним закладом [26]. Адже створена концептуальна система функціональної підготовки документознавців

як спеціалістів інформаційно-управлінської сфери потребує модернізації. Зазначене передбачає створення у цій системі певної моделі управління підготовкою документознавців на основі застосування процесно-орієнтованого підходу до організації навчання студентів. Основною метою такої управлінської моделі навчально-виховного процесу має бути поєднання змістово-цільового та організаційно-технологічного блоків моделі [35; 36].

Отже, всі форми навчального процесу є взаємозалежними, взаємозв'язаними та логічно послідовними. При цьому кількісне співвідношення та роль різних методів навчання можуть змінюватися. Якість методів навчання залежить також від кількості годин, передбачених навчальним планом, від забезпечення сучасним технічним обладнанням, навчально-методичним забезпеченням тощо. Це є універсальними факторами, які мають враховуватися, розробляючи методику викладання будь-якої дисципліни при підготовці фахівця документно-інформаційної сфери.

На сьогодні маємо сформовану, функціонуючу систему підготовки майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери в рамках спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність». Безумовно, дана система потребує подальшого розвитку, модернізації, враховуючи розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та нових методів і форм організації навчання.

Також наразі ми спостерігаємо значні зрушення в законодавчому та нормативно-правовому забезпеченні вищої освіти України, а саме: ухвалення 1 липня 2014 р. Верховною Радою України Закону України «Про вищу освіту», який має стати основним інструментарієм підвищення якості вищої освіти в країні та формування української освітньої системи як конкурентоспроможної для входження до Європейського Союзу, і визнання її в загальноосвітньому та європейському освітньому просторі.

Використані джерела

1. Асєєв Г. Документознавство в інформаційній індустрії / Г. Асєєв // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 6. – С. 24-27.
2. Барабанова Н.Р. “Теорія комунікації” в комплексі дисциплін для підготовки менеджерів-документознавців / Н.Р. Барабанова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 1. – С. 62-68.
3. Барабанова Н. «Теорія комунікації» в комплексі дисциплін для підготовки менеджерів-документознавців / Н. Барабанова // Вісник Книжкової палати. – 2009. – №7. – С. 30-33.
4. Батичко Г.І. Динаміка контингенту студентів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» в МДУ: соціокультурний дискурс / Г.І. Батичко, Г.І. Руденко // Вісник Маріупольського державного університету. – Серія: Філософія, Культурологія, Соціологія. – 2013. – Вип. 6. – С. 17-25.
5. Бездрабко В.В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток : монографія / В.В. Бездрабко. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 720 с. – С. 171-304.
6. Бездрабко В.В. Документознавча освіта в Україні: становлення, сучасний стан і перспективи / В.В. Бездрабко // «Гілея (науковий вісник)». – К., 2009. – Вип. 20. – С. 56-66.
7. Бездрабко В.В. Документознавчі термінологічні семінари та збірки наукових праць: нові здобутки українських документознавців / В.В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 3. – С. 64-66.
8. Бездрабко В.В. Перші українські навчальні видання з документознавства: форма і зміст / В.В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 3. – С. 4-17.
9. Бездрабко В. Документознавство як наукова спеціальність або враження про місце реєстрації в системі соціальних комунікацій / В. Бездрабко // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 12. – С. 163-169.
10. Варенко В. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх документознавців на прикладі дисципліни «Інформаційно-аналітична діяльність» / В. Варенко // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 10. – С. 28-30.
11. Воєводін О.П. Проблеми підготовки фахівців-документознавців у контексті європейських вимог (досвід роботи у міжнародному проекті Темпус IV) / О.П. Воєводін, І.М. Сілютіна // Вісник Харківської державної академії культури. – 2013. – Вип. 40. – С. 147-155.
12. Гайсинюк Н.А. Педагогічні засади підготовки документознавців в умовах інформатизації суспільства : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 07.00.08 / Н.А. Гайсинюк ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2003. – 23 с.
13. Гомотюк О.Є. Цінне дослідження з історії інституціоналізації документознавства / О.Є. Гомотюк // Архіви України. – 2009. – № 6. – С. 218-321.
14. Демчина Л.І. Інформаційний супровід навчального посібника «Документально-інформаційні комунікації» / Л.І. Демчина // Вісник Харківської державної академії культури. – 2012. – Вип. 38. – С. 81-89.
15. Демчина Л. І. Підготовка фахівців зі спеціальності «документознавство та інформаційна діяльність»: системний підхід / Л.І. Демчина, Б.П. П'ятничко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : зб. наук. пр. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 250-253.
16. Демчина Л.І. Спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» у контексті ступеневої освіти / Л.І. Демчина // Вісник Харківської державної академії культури. – 2011. – Вип. 34. – С. 243-249.
17. Дубова С.В. Інформаційна професія та інформаційна освіта: сутність, зміст, проблеми / С.В. Дубова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 1. – С. 70-77.
18. Дубова С. Стан наукової розробленості проблеми підготовки документознавців для сфери державного управління / С. Дубова // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 6. – С. 21-24.
19. Карпенко О.О. Методика викладання документознавства як фундаментальної навчальної дисципліни в підготовці фахівців-документознавців / О.О. Карпенко // Гуманітарний часопис. – 2007. – № 2. – С. 123-128.
20. Квасюк Л. В. Практичний компонент підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності / Л.В. Квасюк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. – Сер. : Культура і соціальні комунікації. – 2010. – Вип. 2. – С. 186-193.
21. Кириленко О.Г. Прикладні аспекти використання інформаційного моніторингу в системі підготовки документознавців / О.Г. Кириленко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 65-68.

22. Коханова І.О. Харківська наукова документологічна школа / І.О. Коханова // Вісник Харківської державної академії культури. – 2011. – Вип. 34. – С. 264-272.
23. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов. – К. : УДНДІАСД ; ДАКККіМ, 2000. – 161 с.
24. Кулешов С.Г. Новий погляд на структуру документознавства / С.Г. Кулешов // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 10. – С. 24-27.
25. Кушнарєнко Н.М. Загальнонаукові методи документологічних досліджень / Н.М. Кушнарєнко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 3. – С. 72-80.
26. Литвин С.Х. Документаційне забезпечення управління вищим навчальним закладом як чинник надання якісної освіти та доступності знань (історіографічний аналіз) / С.Х. Литвин // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 1. – С. 4-8.
27. Малик Г.Д. Компетентнісний профіль документознавця / Г.Д. Малик // Вісник Харківської державної академії культури. – 2013. – Вип. 41. – С. 82-92.
28. Малик Г. Професійна карта як елемент реалізації компетентнісного підходу в інформаційно-комунікативній підготовці документознавця: вітчизняний і міжнародний виміри / Г. Малик // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 4. – С. 26-33.
29. Малик Г. Професійні стандарти і компетентнісні профілі з документознавства та інформаційної діяльності: досвід західних країн / Г. Малик // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 9. – С. 47-52.
30. Матвієнко О. Документознавча професіологія: проблеми і перспективи / О. Матвієнко // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 5. – С. 30-32.
31. Матвієнко О.В. Документознавча освіта: проблеми та перспективи розвитку практики та наукових досліджень / О.В. Матвієнко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 7-22.
32. Матвієнко О.В. Про «аналіз останніх публікацій», теоретико-методологічні засади досліджень та розвиток документознавчої освіти / О.В. Матвієнко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 25-27 травня 2010 р. – К., 2010. – С. 196-199.
33. Палєха Ю. Підготовка документознавців-інформаційних аналітиків – нагальна потреба інформаційного суспільства / Ю. Палєха // Студії з архівної справи та документознавства. – 2007. – Т. 15. – С. 108-111.
34. Папакін Г.В. До проблеми змістовного наповнення навчальної підготовки документознавців у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв / Г.В. Папакін // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 2. – С. 4-8.
35. Петрова Л.Г. Змістово-цільовий та організаційно-технологічний компоненти підготовки документознавців / Л.Г. Петрова // Інформаційно-документальні комунікації в глоб. суспільстві : матеріали Міжнар. наук-прак. конф., м. Київ, 21-22 березня 2013 р. – К. : НАУ, 2013.
36. Петрова Л.Г. Процесно-орієнтований підхід до підготовки документознавців як чинник реалізації якісних параметрів навчання у ВНЗ / Л.Г. Петрова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2014. – № 1. – С. 5-9.
37. Слободяник М.С. Компетентнісний підхід як чинник удосконалення підготовки майбутніх документознавців / М.С. Слободяник ; Донец. нац. ун-т [та ін.] // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : матеріали Міжнар. наук.-прак. конф. – Донецьк, 2012. – С. 110-111.
38. Слободяник М.С. Основні напрями розвитку документознавства в сучасній Україні / М.С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 4-15.
39. Слободяник М.С. Становлення та розвиток вищої документознавчої освіти в Україні / М.С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 3. – С. 4-5.
40. Слободяник М.С. Структура сучасного документознавства / М.С. Слободяник // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 4. – С. 18-21.
41. Спрінсян В.Г. Передумови підготовки фахівців з документаційного менеджменту у вищих навчальних закладах України / В.Г. Спрінсян // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2014. – № 2. – С. 53-60.
42. Філіпова Л. Професійні компетенції фахівців з документальних комунікацій: освітній аспект / Л. Філіпова // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 1. – С. 25-28.
43. Швецова-Водка Г.М. Місце документознавства в системі наук / Г.М. Швецова-Водка // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 4. – С. 6-10.

References

1. Asieiev, H. (2013). Documentation science in informational industry. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 6, 24-27 [in Ukrainian].
2. Barabanova, N.R. (2010). «Theory of communication» in the complex of the studding of the managers-document specialist. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 62-68.
3. Barabanova, N. (2009). «Theory of communication» in the complex of the studding of the managers-document specialist. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 7, 30-33 [in Ukrainian].
4. Batycho, H.I. (2013). Dynamics of the students of the documentation specialities and informational activity in MIA: social cultural discourse. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. – Serii: Filosofiia, Kulturolohiia, Sotsiologiia*, 6, 17-25 [in Ukrainian].
5. Bezdrabko, V.V. (2009). Documentation science in Ukraine: institute and modern development: manuscript. Kyiv: Chetverta khvyliia [in Ukrainian].
6. Bezdrabko, V.V. (2009). Documentation education in Ukraine: forming, modern condition and perspectives. «*Hileia (naukovi visnyk)*», 20, 56-66 [in Ukrainian].
7. Bezdrabko, V.V. (2008). Documentation terminological seminary and the collection of the scientific works: new achievements of Ukrainian documentalists. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 64-66 [in Ukrainian].
8. Bezdrabko, V.V. (2009). The first Ukrainian studding publication of documentation science: forms and content. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 4-17 [in Ukrainian].
9. Bezdrabko, V. (2009). Documentation science as scientific speciality or impression about the registration place in the system of the social communications. *Spetsialni istorichni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*, 12, 163-169 [in Ukrainian].
10. Varenko, V. (2012). Competent approach in preparation of the future documentalists on example of «Information and analytic activity». *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 10, 28-30 [in Ukrainian].
11. Voievodin, O.P. (2013). Problems of studying the specialities of documentation in the context European requirements (experience of the work in the international project – Tempus IV). *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 40, 147-155 [in Ukrainian].
12. Haisyniuk, N.A. (2003). Pedagogical fundaments of the documentalists studying in informational society. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv National Institute of Culture and Arts. Kyiv [in Ukrainian].
13. Homotiuk, O.I. (2009). The important research of the history of the document science. *Arkhivy Ukrainy*, 6, 218-321 [in Ukrainian].
14. Demchyna, L.I. (2012). Informational assistance of the text book «Document-information communication». *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 38, 81-89 [in Ukrainian].
15. Demchyna, L. I., Piatnychko, B.P. (2007). Studying of the specialists of documentation and informational activity: system approach. *Naukovi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova, Serii 7. Relihiieznavstvo. Kulturolohiia. Filosofiia*, 250-253 [in Ukrainian].
16. Demchyna, L.I. (2011). Speciality «Documentation and informational activity» in context step-by-step education. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 34, 243-249 [in Ukrainian].
17. Dubova, S.V. (2007). Informational profession and informational education: meaning, content, problems. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 70-77 [in Ukrainian].
18. Dubova, S. (2010). The condition of the scientific research of the problems of studying of the documentalists for the public management sphere. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 6, 21-24 [in Ukrainian].
19. Karpenko, O.O. (2007). Methods of lecturing of the documentation case as fundamental subject in the training of the document-specialists. *Humanitarnyi chasopys*, 2, 123-128 [in Ukrainian].
20. Kvasiuk, L. V. (2010). Practical element of the training of the document ans informational activity specialists. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Ser. : Kultura i sotsialni komunikatsii*, 2, 186-193 [in Ukrainian].
21. Kyrylenko, O.H. (2012). Practical aspects of using of the informational monitoring in system of document specialist training. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, 65-68 [in Ukrainian].
22. Kokhanova, I.O. (2011). Kharkiv scientific documentation school. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 34, 264-272 [in Ukrainian].

23. Kuleshov, S.H. (2000). Document science: History. Theoretical fundaments. K. : UDNDIASD ; DAK-KKiM [in Ukrainian].
24. Kuleshov, S.H. (2003). New view on the structure of document science. *Visn. Kn. Palaty*, 10, 24-27 [in Ukrainian].
25. Kushnarenko, N.M. (2006). General scientific methods of document researches. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 72-80 [in Ukrainian].
26. Lytvyn, S.Kh. (2013). Document provision of the management of the high educational institute as a factor of the qualified education and openness of the knowledge. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 4-8 [in Ukrainian].
27. Malyk, H.D. (2013). Competent profile of a document specialist. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 41, 82-92 [in Ukrainian].
28. Malyk, H. (2011). Profession card as an element of realization of the copetent approach in informational-communication approach of document specialist: domestic and foreign modes. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 4, 26-33 [in Ukrainian].
29. Malyk, H. (2010). Profession standards and competent profiles of the document and informational activity: experience f the western states. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 9, 47-52 [in Ukrainian].
30. Matviienko, O. (2007). Document profession: problems and perspectives. *Visn. Kn. Palaty*, 5 30-32 [in Ukrainian].
31. Matviienko, O.V. (2009). Dcumentation education: problems and perspectives of the practical and scientific research development. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, 7-22 [in Ukrainian].
32. Matviienko, O.V. (2010). About «analysis of the latest publications», theoretical-methodological means of the researches and the development of the document science. Document and library science. Informational activity: problems of science, education, practices. Proceedings of the International Scientific and Practical conference, materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 25-27 May. (pp.196-199). Kyiv [in Ukrainian].
33. Palekha, Iu. (2007). Training of the documentalst-information analyst is the rapid need of the informational society. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 15, 108-111 [in Ukrainian].
34. Papakin, H.V. (2013). Regarding to the problem of the content of the studying of the document specialist in Natioal Academe of Managerial Staff of Culture and Arts. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, 4-8 [in Ukrainian].
35. Petrova, L.H. (2013). Content and organization-technological component of the training of the document specialist. Information-documental communication in global society. Proceedings of the International Scientific and Practical conference, 21-22 March. Kyiv: NAU [in Ukrainian].
36. Petrova, L.H. (2014). Percent-orientation approach to document specialties as a factor of the realization of the qualified parameters of the studying in HEU. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 5-9 [in Ukrainian].
37. Slobodianyuk, M.S. (2012). Competent approach as a factor of the improvement of the future document specialists training. Donets. national Un-t . Informational technologies and system in document sphere. Proceedings of the International Scientific and Practical conference. (pp.110-111). Donetsk [in Ukrainian].
38. Slobodianyuk, M.S. (2012). The main tendencies of the development of the document science in modern Ukraine. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, 4-15 [in Ukrainian].
39. Slobodianyuk, M.S. (2011). Forming and development high document education in Ukraine. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 4-5 [in Ukrainian].
40. Slobodianyuk, M.S. (2003). Structure modern document science. *Visn. Kn. palaty*, 4, 18-21 [in Ukrainian].
41. Sprinsian, V. H. (2014). Reasons of the training of the document specialists in institutes of Ukraine. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, 53-60 [in Ukrainian].
42. Filipova, L. (2009). Profession competent specialists of the document communications: educational aspects. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 1, 25-28 [in Ukrainian].
43. Shvetsova-Vodka, H.M. (2007). The place of document science in the system of sciences. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, 6-10 [in Ukrainian].

АРХІВОЗНАВСТВО

УДК 615/616 (091 / 092)

Д.В. Веденєєв

АРХІВНО-ДОКУМЕНТАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СВЯТИТЕЛЯ ЛУКИ КРИМСЬКОГО (В.Ф. ВОЙНО-ЯСЕНЕЦЬКОГО)

У статті вперше проведено джерелознавчий аналіз документальних матеріалів радянських органів держбезпеки як оригінального джерела з вивчення архіпастирської діяльності та науково-медичної роботи видатного вченого-хірурга, святителя і сповідника Луки Кримського (професора В.Ф. Войно-Ясенецького). Аналізуються особливості походження та джерельні можливості документів репресування та агентурно-оперативної розробки святителя Луки органами держбезпеки з погляду поглибленого вивчення життєпису цієї масштабної фігури в історії медицини й Православ'я в Україні.

Ключові слова: архіви, документознавство, історія релігії, історія медицини, незаконні репресії, спецслужби.

Д.В. Веденєєв

АРХИВНО-ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ СОВЕТСКИХ СПЕЦСЛУЖБ КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ЖИТИЯ И НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СВЯТИТЕЛЯ ЛУКИ КРЫМСКОГО (В.Ф.ВОЙНО-ЯСЕНЕЦЬКОГО)

В статье впервые проведен источниковедческий анализ документальных материалов советских органов госбезопасности как оригинального источника по изучению архипастырской деятельности и научно-медицинской работы выдающегося ученого-хирурга, святителя и исповедника Луки Крымского (профессора В.Ф. Войно-Ясенецкого). Анализируются особенности происхождения и источниковые возможности документов репрессирования и агентурно-оперативной разработки святителя Луки органами госбезопасности с точки зрения углубленного изучения биографии этой масштабной фигуры в истории медицины и Православия в Украине.

Ключевые слова: архивы, документоведение, история религии, история медицины, незаконные репрессии, спецслужбы.

Vedeneev Dmitry

ARCHIVE-DOCUMENTARY MATERIALS OF SOVIET STATE SECURITY ORGANS AS THE RESOURCES OF STUDYING SAINT LUKA KRYMSKIY LIFE AND SCIENTIFIC ACTIVITY. (V.F. VOINO-YASENETSKY)

In the article, the author first time analyses documentary materials of Soviet state security organs as an original resource of researching the activity and scientific and medical work of an outstanding scientist, surgeon, confessor Luka Krymskiy (V.F. Voino-Yasenetsky). The peculiarities of origins and the possibilities of documents of repressive and the state security organs agent-operative elaboration of Saint Luka's are characterized. It is reviewed from the point of view of the deep studying of this great figure in the history of medicine and Orthodoxy in Ukraine.

Keywords: archives, documentation, history of religion, history of medicine, illegal repressions, state security organs(bodies).

Святитель і сповідник Лука Кримський (доктор медичних наук, професор Валентин Феліксович Войно-Ясенецький, 27 квітня 1877 р. – 11 червня 1961 р.) є унікальною постаттю як в історії медицини, так і Православної Церкви. Видатний богослов, архієрей, випускник медичного факультету – предтечі Київського національного медичного університету – він став єдиним зі священнослужителів лауреатом Державної премії в галузі науки (1946 р.). За його класичними працями з хірургії й донині вчать майбутні лікарі, а церковне вшанування святителя є в Україні, Росії, Греції, Балканських країнах.

Життєпис свт. Луки увібрив майже 40 років служіння в єпископському сані, десятиліття хірургічної практики, тисячі врятованих життів, у т. ч. – поранених воїнів у роки Великої Вітчизняної війни. Професор створив понад 100 серйозних наукових праць, провідною з яких стала книга «Нариси гнійної хірургії», що витримала кілька перевидань і нині залишається настільною у практиків [1]. Йому належить розробка оригінальних методів анестезії й оперування [2]. Скарбницю богословської думки поповнили 1 250 укладених ним текстів проповідей [3], богословсько-філософська робота «Дух, душа і тіло» та праця «Наука і релігія» як кредо людини, що ніколи не протиставляла ці поняття [4]. З 1946 р. і до блаженної кончини архієпископ Лука очолював Кримську єпархію РПЦ.

У березні 1996 р. за присутності 40 тисяч віруючих відбулося знаходження мощів архієпископа Луки, які й зараз почивають у Свято-Троїцькому кафедральному соборі Сімферополя (нині – Свято-Троїцький жіночий монастир). 2000 р. святитель-хірург прославлений у лику новомучеників і сповідників російських як сповідник (який постраждав за віру, але промислом Божим вижив). Українською Православною Церквою заснований Орден святителя Луки Кримського. Також владика Лука канонізований як місцево вшанований святий Красноярьської єпархії РПЦ.

Важливим суспільним актом стало ухвалення Верховною Радою України 6 липня 2011 р. Постанови № 3599-VI «Про вшанування пам'яті Валентина Феліксовича Войно-Ясенецького (святителя і сповідника Луки),

православного святого, вченого, лікаря-хірурга, подвижника, архієпископа Кримського та Сімферопольського», яка стимулювала додаткове вивчення життя та діяльності, увічнення молитовного та наукового подвигу святителя.

Постать та життє свт. Луки цікаві дослідникам історії Церкви та державно-релігійних відносин в атеїстичному СРСР, незаконних репресій проти віруючих і тим, що кримський владика повною мірою запізнався із жорсткими гоніннями на Церкву, апофеозом яких став Великий терор 1937-1938 рр. Як доповідало керівництво Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) СРСР Й. Сталіну, лише в серпні-листопаді 1937 р. арештували 166 православних архієреїв (з них репресували – 81), 9 116 священників (відповідно – 4629), 2 173 монахів (934), а всього за цей проміжок часу затримали 31 359 «церковників і сектантів» [5, 5; 6]. Особисто єпископ Лука арештовувався та проходив у чотирьох сфабрикованих проти нього (1923, 1924, 1930, 1937 рр.) кримінальних справах, загалом провів у в'язницях та на засланні 11 років. Поштовх до юридичної реабілітації незаконно репресованого вченого дав його онук, доктор економічних наук, голова комітету Державної Думи Росії В. Лисичкін. 2000 р. він особисто ініціював доручення Військовій прокуратурі Генеральної прокуратури РФ, і у квітні 2000 р. відбулася повна реабілітація В.Ф. Войно-Ясенецького [7].

Аналізуючи стан попередньої наукової розробки теми, передовсім розглянемо існуючі археографічні видання, присвячені життю святителя-хірурга, які здебільшого оприлюднюють, передовсім, різнопланові документи органів держбезпеки, присвячені св. Луці, а також певні інформаційно-звітні документи 1946-1961 рр. державних органів із контролю за релігійною сферою життя СРСР (уповноважених Ради у справах РПЦ при РМ СРСР по Кримській обл. (добірка таких документів оприлюднена біографом свт. Луки, В. Марущаком) [8, 203-323]). При цьому автор-публікатор не зосереджується на документознавчому аналізі згаданих першоджерел.

Продуктивним документальним виданням матеріалів радянської спецслужби, які стали продуктом слідчих дій та негласної розробки свт. Луки, став упорядкований ке-

рівником архівного підрозділу СБ України в АР Крим А. Валякіним збірник «Архієпископ Кримський Лука (Войно-Ясенецький) под надзором ГПУ-НКВД-МГБ» [5]. Пізнавальна цінність видання полягає у відтворенні характерних кримінально-процесуальних та інших документів 1923-1939 рр., пов'язаних із трикратним арештом і перебуванням ученого під слідством, а самі оригінали слідчих справ перебувають на збереженні в Росії та Узбекистані (за місцем провадження). Крім того, упорядники оприлюднили низку доповідних записок до Міністерства держбезпеки (МДБ) СРСР, які містять матеріали агентурного стеження за архієпископом Лукою з боку профільного підрозділу Управління МДБ по Кримській обл.

На сьогодні найбільш повний масив документів спецслужби щодо «вивчення» свт. Луки опублікований у вигляді збірника (в т. ч. – зусиллями багатолітнього знаного дослідника репресій проти Церкви протоієрея Миколая Доненка, настоятеля храму Покрови Пресвятої Богородиці у Нижній Ореанді) «Крымская епархия под началом святителя Луки (Войно-Ясенецкого)» [9]. Капітальне видання документів увібрало основний масив доповідних записок із заведеної УМДБ Криму на правлячого архієрея справи-формуляра «Мракобес» до союзного МДБ, в яких на підставі агентурних повідомлень розкривається життєдіяльність та суспільні погляди владики Луки під час його служіння на кримській кафедрі РПЦ. Автори-упорядники супроводили збірник розлогою вступною статтею, проте вона має оглядовий характер, не містить фахового архівознавчого аналізу, опису самого документоутворювача (антирелігійного підрозділу УМДБ) тощо.

Важливі для вивчення багатогранної діяльності свт. Луки документи видані у фундаментальному збірнику з історії Православної Церкви у воєнні 1941-1945 рр. [10]. Зокрема, йдеться про листування владики Луки з вищим ієрархами РПЦ – унікальний документ від 15 липня 1944 р., де архієпископ Лука звернувся з листом до керуючого справами Московської єпархії, митрополита Крутицького Миколи (Ярушевича) з власною програмою активізації діяльності РПЦ і протидії офіційному ате-

їзму [10, 117-125]. У країні, як писав він, панує «безпросвітна релігійна тьма», народ «дичавіє в голоді духовному». Було також розглянуто причини «широкого поширення безбожництва в нашому народі й причетному до науки суспільстві» та запропоновано відповідні заходи щодо відродження християнської проповіді й життя у СРСР. У цьому само виданні вміщені й подальші документи, адже пропозиції архієпископа викликали відверту тривогу у високих керівників ідеологічної сфери СРСР (начальника Управління пропаганди й агітації ЦК ВКП (б) Г. Александрова, секретаря ЦК Г. Маленкова, керівника антирелігійного підрозділу НКДБ СРСР Г. Карпова): лист «представляє досить великий політичний інтерес», автор «висуває широку програму активізації діяльності духівництва й непримиренної боротьби церковників проти матеріалізму.., показує, наскільки далеко йдуть плани деяких видатних діячів з духівництва» [10, 321].

Архівні матеріали, у т.ч. – кримінально-слідчих справ та справ оперативної розробки, використані у низці наукових і науково-популярних працях Т. Барасва, О. Боброва, Б. Богомолова, В. Глущенкова, В. Лисичкіна, А. Поповського, А. Черкасової та інших авторів, присвячених медичній, духовній та суспільній діяльності свт. Луки [11-18], історико-медичному нарисі автора статті [19]. Водночас дослідники не ставили за мету документо-знавчий та джерелознавчий аналіз відповідних документів спецслужб.

Між тим, згадані документи є не тільки вельми інформативним (хоча і специфічним) джерелом з вивчення життєпису визначної особи, але й надають значні пізнавальні можливості для студювання особливостей оперативної діяльності радянських спецслужб, перетворених комуністичною владою в основне знаряддя придушення й контролю релігійного життя принаймні 1920-1950-х рр. (підрозділ з розробки релігійного середовища з'явився у ВЧК Ф. Дзержинського вже у лютому 1919 р.)

Метою статті є джерелознавчий аналіз походження, класифікація та виявлення науково-пізнавальних можливостей архівно-документальних матеріалів радянських органів держбезпеки як специфічного джерела

вивчення релігійної та наукової діяльності свт. Луки Кримського у контексті історії державно-церковних відносин в СРСР.

Вивчення автором біографії свт. Луки дозволяє стверджувати, що основними групами документальних матеріалів радянських спецслужб, в яких містяться прямі або опосередковані свідчення про цю історичну фігуру, можна вважати такі:

– архівні кримінальні (слідчі) та судові справи (документи);

– справа агентурно-оперативної розробки («справа-формуляр» за тодішньою термінологією), яка велася на правлячого архієрея Криму Управлінням МДБ-КДБ Кримської обл.;

– інформаційні документи УМДБ-УКДБ по Кримській обл. стосовно стеження за архієпископом Лукою, які систематично надсилалися до антирелігійного підрозділу центрального апарату МДБ-КДБ СРСР;

– звітні та інформаційно-аналітичні документи по «церковно-сектантській лінії» УКДБ по Кримській обл., що надходили до антирелігійного підрозділу центрального апарату МДБ-КДБ Української РСР (з 1954 р., моменту передачі Кримської обл. до складу УРСР);

– агентурно-оперативні та інформаційно-звітні документи зі справ оперативної розробки інших значущих персон, до кола спілкування яких входив святий-хірург.

31 травня 1923 р. відбулося таємне рукоположення отця Валентина (Войно-Ясенецького, професора Ташкентського держуніверситету) в сан єпископа архієпископом Ташкентським і Туркестанським Інокентієм, який обрав йому ім'я одного з апостолів, євангеліста Луки – художника й лікаря. Але вже 10 червня єпископ Лука був затриманий секретним відділом (СВ, підрозділ, що займався політичним розшуком, членами колишніх некомуністичних партій, середовищем інтелігенції, релігійною сферою) Повноважного представництва Головного політичного управління (органи держбезпеки) Туркестанського краю. Перша слідча справа, яка зусиллями оперпрацівників (тривалий час оперативними одночасно виконували і функції слідчих) акумулювала «компрометуючі матеріали» на В.Ф. Войно-Ясенецького, завершилася рішенням 6-го відділення (антирелігійного) СВ ОДПУ СРСР

про адміністративну висилку єпископа на 2 роки в Наримський край (Східний Сибір). Документи справи дають уявлення і про суворі умови відбування покарання, тиск на засланого, заборону йому здійснювати богослужіння тощо [5, 13-33].

Відбувши заслання, у 1926-1930 рр. єпископ Лука (відвідавши батьків у Черкасах) продовжував працювати в Ташкенті. Однак «вільна» виявилася недовгою. Починався черговий виток репресій проти Церкви, синхронізований з розгортанням колективізації. Якщо в 1923-1924 рр. у СРСР заарештували 2 469 священнослужителів різних конфесій, у 1931-1932 рр. – 19812. 23 квітня 1930 р. стався новий арешт єпископа Луки. Незважаючи на серію голодувань, у квітні 1931 р. Особлива нарада (позасудовий орган) при НКВС СРСР ухвалила заслати його в Північний край. Провівши майже рік у таборі «Макариха» під Котласом, учений потрапив у заслання в Архангельськ [8, 48-49].

Серед документів 1930-1931 рр., які можна виокремити як значущі для вивчення життєпису вченого, назвемо його власноручні записки про хід роботи над «Нарисами гнійної хірургії», документи про оголошене ним голодування, тяжкий стан здоров'я і ним же складений заповіт (зворушливим епізодом якого є заповідання доньці Олені, крім іншого, «чорних чоток з хліба») [5, 33-39].

У 1934-1937 рр. професор Войно-Ясенецький працював у районній лікарні Андижана, Ташкентському інституті невідкладної хірургії. Отут його й застав пік масових незаконних репресій, одним з основних об'єктів яких стала Православна Церква. Усього ж за один тільки 1937 р. у СРСР закрили 8 000 храмів, ліквідували 70 єпархій і вікаріатств, розстріляли 60 архієреїв із 250 загалом страчених або померлих у місцях позбавлення волі до смерті Й. Сталіна [20]. Справу єпископа Луки вело секретно-політичне відділення Управління держбезпеки НКВС Узбекської РСР. Підслідний нікого не обмовив, не дав неправдивих свідчень на інших людей (ряд інших священнослужителів, які проходили по цій справі, дали під тиском неправдиві показання на свт. Луку, проте це їх не врятувало – вони були розстріляні в грудні 1937 р.).

Документи справи зайвий раз дають уявлення сучасникам про механізм тотального беззаконня та жорстокості, яка поширювалася навіть на служителів Господніх. Валентина Феліксовича піддавали безперервним багатоденним допитам, позбавляли сну, били (т. зв. «конвеєр»). Одне з таких катувань тривало із 23 листопада по 5 грудня 1937 р., викликаючи галюцинації й знемогу. У такому стані чекісти змусили підслідного підписати протокол з «визнанням» участі в «контрреволюційній нелегальній організації». З важким набряком ніг і серцевим нападом літню жертву беззаконня помістили до тюремної лікарні.

13 лютого 1940 р. Особлива нарада НКВС СРСР ухвалила заслати Войно-Ясенецького в Красноярський край терміном на 5 років за «участь в антирадянській організації» [5, 40-82]. З початком війни зголосився до хірургічної праці, і в липні 1941 р. він уже приступив до операцій, а з 30 вересня 1941 р. професор В.Ф. Войно-Ясенецький став консультантом усіх шпиталів Красноярського краю і головним хірургом евакогоспіталю № 1515. Літній, хворий учений-єпископ працював по 8-9 годин, робив 3-4 операції в день.

Патріаршим указом від 5 квітня 1946 р. архієпископ Лука, лауреат Сталінської премії I ступеня, був призначений на Сімферопольську й Кримську кафедри РПЦ. З цього часу він потрапляє під щільний агентурний догляд відділення «О» (розробка релігійного середовища) Кримського УМДБ, яке завело на нього справу агентурної розробки № 6291 «Мракобес» по лінії «церковно-православної контрреволюції» [9, 274]. Про становище Православної Церкви в Криму, 58 діючих парафій та закриті монастирі свідчать звітні документи до Києва антирелігійного підрозділу УМДБ [21, оп.21, спр.17].

Документоутворювачами щодо свт. Луки виступали підрозділи органів МДБ-КДБ, що займалися «боротьбою з антирадянськими елементами із числа духовенства, церковників та сектантів»). У період перебування його на Кримській кафедрі подібні функції виконували відділи «О», у 1950-1953 рр. – 2-і відділи (відділення) 5-го Управління МДБ УРСР та обласних УМДБ, а після створення 1954 р. КДБ при РМ СРСР – 6-й відділ 4-го (секретно-

політичного) Управління КДБ УРСР та його органи на місцях. Головним інструментом оперативної розробки релігійного середовища виступав агентурний апарат.

Зокрема, у Криму станом на середину 1955 р. «церковниками й сектантами» займалося 3-є відділення 4-го відділу (секретно-політичного) обласного УКДБ. У відділі працювало 15 оперативників, по цій лінії існували групи в апаратах уповноважених КДБ в Ялті, Севастополі, Євпаторії, Керчі та Феодосії. В антирелігійному відділенні працювало троє співробітників, що тримали на зв'язку 14 агентів по лінії розробки РПЦ, велися справи-формуляри на 6 священників та 3 учасників «церковного активу» [21, оп. 21, спр. 16, арк. 72-73; спр. 17, арк. 114, 120].

Агентура держбезпеки працювала в найближчому оточенні владики, включаючи низку священників, діаконів, особистого водія, канцеляриста, що контролював листування тощо. Саме за повідомленнями негласних джерел укладалися інформаційні зведення про настрої. «антирадянські висловлювання», поточну діяльність архієрея до Москви та республіканського МДБ-КДБ [22]. Агентура була «підведена» й до близьких до архієрея священнослужителів і мирян, супроводжувала владика в поїздках по майже 60 кримських парафіях. Ніщо не випадало з уваги «наглядачів». Повідомлялося, наприклад, що в Ялті владика відвідав академік В. Філатов і мав з ним «усамітнену тривалу бесіду». Відвідавши разом з архієреєм Ялтинський собор, видатний офтальмолог причастився в нього [22, спр. 51, т. 2, арк. 119-120]. Агентура «добула» перший том машинопису проповідей ієрарха. У чекістських документах стосовно видатного хірурга, що врятував численні солдатські життя, застосовували визначення «ворожа діяльність». «Будучи антирадянськи налаштований, – підкреслювали чекісти у доповідях вищим начальникам, – Лука активно виступає проти матеріалістичного вчення, проявляє антирадянські судження й приймає активні дії до пожвавлення діяльності духовенства й церкви» [21, оп. 21, спр. 17, арк. 113].

Чекісти оперативно реагували на «небажані» вчинки святителя, направляючи, зокрема, доповідні записки до обкому Компартії.

Наприклад, 6 травня 1947 р. начальник УМДБ генерал-майор Марсельський інформував обласний комітет партії «про вплив архієпископа Луки на студентів Сімферопольського медичного інституту й медичний персонал». Повідомлялося, що на підставі інформування УМДБ обком партії вказав керівництву медичного інституту «надалі уникати користування лекціями архієпископа Луки» [22, спр. 51, т. 2, арк. 119]. Після цього професор остаточно втратив можливість нести свої фундаментальні знання та колосальний хірургічний досвід колегам і майбутнім лікарям.

Проте особливо тривожило чекістів-«релігієзнавців» зростання популярності архієпископа Луки серед молоді, студентів, інтелігенції (молодь становила 10-12% парафіян на Пасху 1949 р. при загальному значному збільшенні числа тих, хто молився, порівняно з 1948 р., – у Керчі вдвічі, у Сімферополі – з 5 800 до 9 000, у Севастополі – з 2 600 до 6 500 і т. д.) [22, спр. 64, т. 2, арк. 123]. Чекісти фіксували, що Кримський архієпископ свідомо наближає до себе й призначає на парафії священників, що мали дореволюційний стаж служіння, пройшли через ГУЛАГ, брали цих «авторитетних і ревних служителів» в оперативну розробку [22, спр. 64, т. 3, арк. 247-248].

Чимала частина агентурно-інформаційних матеріалів присвячена політичним поглядам та «антирадянським висловлюванням» архієрея. Наприклад, розуміючи фарс безальтернативних виборів до Верховної Ради РРФСР, владика Лука не міг затаїти свого роздратування. Як інформував агент «Жвавий», відвідавши в грудні 1946 р. виборчу дільницю, піднаглядний єпископ не приховував перед оточенням негативного ставлення: іду на вибори, але «прикро мені тут, ідемо звідси швидше... О, окаянні!» [22, спр. 51, т. 2, арк. 147]. При всьому ворожому й зневажливо-му ставленні до репресованого архієрея. Контрозвідники усе ж таки документально констатували, що він не веде антиурядової агітації, в проповідях приділяє значне місце антивоєнній агітації, критиці війні США у Кореї (1950-1953 рр.), ядерного шантажу, й підтримує миротворчі заходи СРСР на міжнародній арені.

Поширеним видом документів щодо «вивчення» архієрея слугували місячні, річні та інші циклічні звіти УМДБ-УКДБ до профіль-

ного керівництва у Києві, де тема контролю за свт. Лукою займала неабияке місце.

Нарешті, чимало відомостей агентурно-оперативного походження відносно архієпископа Луки сконцентровано у справах-розробках на відомих діячів Церкви та науки. Серед них доцільно згадати справу-формуляр «Старий», що велася УМДБ-УКДБ по Одеській обл. на визначного вченого-офтальмолога, глибоко релігійного академіка В.П. Філатова [21, оп. 5, спр. 14, т. 3], де наявні відомості про зустрічі академіка з архієпископом Лукою під час відвідин останнього Одеси (в НДІ очних хвороб Філатова працював один із синів свт. Луки).

Чимало згадок про кримського владика трапляється у спецповідомленнях Одеського УМДБ до МДБ УРСР та СРСР, присвячених агентурному нагляду за Патріархом Алексієм I, який щороку тривалий час перебував у своїй Одеській резиденції. 24 серпня 1952 р. владика Лука відвідав главу РПЦ, спілкувався з ним та іншими архієреями. Як повідомив агент МДБ «Петров», гість із Криму докладно розповідав про підготовку ним нового труда з хірургії, в укладених же семи томах текстів проповідей. Він щиро поділився з «джерелом» творчими планами з написання згадуваної вже книги «Дух, душа й тіло» (наявні були 140 сторінок рукопису), скаржився, що труд лежить як баласт, адже такі думки в наші дні не схвалюються [21, оп. 20, спр. 10, арк. 34]. До слова, наведені документи виявлені нами у справі оперативної розробки Одеської духовної семінарії, що вказує на необхідність широкого архівного пошуку та ретельного вивчення документальної спадщини вищезгаданих антирелігійних підрозділів спецслужби.

Проведений нами історико-документознавчий аналіз дозволяє дійти висновків, що малодосліджені та нещодавно розсекречені архівно-документальні матеріали антирелігійних підрозділів радянських спецслужб слугують вартісним і продуктивним емпіричним матеріалом як для всебічного вивчення архієпископської та науково-громадської діяльності святителя Луки Кримського, так і для сумлінного наукового розуміння особливостей політики радянської держави по відношенню до Православної Церкви, специфічної ролі в ній органів держбезпеки. Відповідно, доцільним

уявляється використання таких матеріалів для дослідження форм і методів оперативної та репресивної діяльності органів ОДПУ-НКВС-НКДБ-МДБ-КДБ.

Із висвітлених і підданих нами класифікації груп документальних матеріалів спецслужб найбільш інформативними є повідомлення місцевих органів держбезпеки до центрального апарату МДБ-КДБ СРСР та УРСР, що тривалий час уклалися на підставі агентурно-оперативних матеріалів. Певний еміричний матеріал несуть і протоколи допитів та деякі

інші документи з архівно-слідчих справ на свт. Луку. Враховуючи історичні, ідеологічні та відомчі обставини появи документів (аж до своєрідної агресивно-принизливої фразеології по відношенню до Церкви та її священослужителів), механізм фабрикації кримінальних справ та упереджений підбір самих відомостей про «об'єкт оперативної розробки», необхідно наголосити на критичному ставленні та ретельній експертизі документальної спадщини спецслужб атеїстичної держави.

Використані джерела

1. Войно-Ясенецкий В.Ф. Очерки гнойной хирургии / В.Ф. Войно-Ясенецкий, проф. – Л. : Медгиз, 1956. – 631 с.
2. Войно-Ясенецкий В. Поздние резекции при инфицированных огнестрельных ранениях суставов / В.Ф. Войно-Ясенецкий, проф. – М. : Медгиз, 1944. – 96 с.
3. Святитель Лука (Войно-Ясенецкий). Проповеди годового круга. – М. : Артос-Медиа, 2009. – 622 с.
4. Архиепископ Лука (Войно-Ясенецкий). Наука и религия. – М. : Образ, 2007. – 192 с.
5. Архиепископ Крымский Лука (Войно-Ясенецкий) под надзором ГПУ-НКВД-МГБ : сборник документов / сост. А. Валякин. – Симферополь : ГУ СБУ в АРК, 2010. – 174 с.
6. Бажан О. Репресії серед духовенства та віруючих в УРСР в часи «великого терору» : статистичний аспект / О. Бажан // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2007. – № 2. – С. 15-17.
7. Лисичкин В.А. Крестный путь святителя Луки. Подлинные документы из архивов КГБ. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 444 с.
8. Марущак Василий, протодиакон. Святитель-хирург: Житие архиепископа Луки (Войно-Ясенецкого) / Василий Марущак, протодиакон. – М. : Даниловский благовестник, 2006. – 416 с.
9. Крымская епархия под началом святителя Луки (Войно-Ясенецкого) : сборник документов. – Симферополь : Н. Ореанда, 2010. – 576 с.
10. Русская Православная Церковь в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. : сборник документов. – М. : Изд-во Крутицкого подворья, 2009. – 765 с.
11. Бараев Т.М. «Приидите ко мне, все труждающиеся и обремененные» (В. Ф. Войно-Ясенецкий (Святитель Лука) и военно-врачебное дело) / Т.М. Бараев. – Одесса : Фаворит, 2011. – 120 с.
12. Бобров О.Е. У каждого своя Голгофа / О.Е. Бобров. – Донецк : Заславский А.Ю., 2009. – 128 с.
13. Богомолов Б.П. Валентин Феликсович Войно-Ясенецкий. К 130-летию со дня рождения / Б.П. Богомолов, А.М. Светухин // Хирургия. – 2007. – № 12. – С. 69.
14. Глущенко В. Святитель Лука – взгляд в будущее / В. Глущенко. – Полтавская епархия : Спасо-Преображенский Мгарский монастырь, 2002. – 224 с.
15. Год со святителем Лукой Крымским : Церковный календарь-дневник. – Симферополь : Родное Слово, 2013. – 384 с.
16. Лисичкин В.А. Святой Лука / В.А. Лисичкин. – Краснодар, 1999. – 219 с.
17. Поповский М.А. Жизнь и житие Войно-Ясенецкого, архиепископа и хирурга / М.А. Поповский. – М. : Пик, 2001. – 476 с.
18. Черкасова А.В. Ф. Войно-Ясенецкий (архиепископ Лука) / А.В. Черкасова // Медицина и религия. – 2000. – № 6. – С. 44-45.
19. Веденєєв Д.В. Лікар і архіпастир: діяльність святителя Луки Кримського в контексті історії медицини і церковно-державних відносин у СРСР : історико-медичний нарис / Д.В. Веденєєв, В.Д. Веденєєв. – К. : УФК, 2015. – 72 с.
20. Бутовский полигон. 1937-1938 гг. Книга Памяти жертв политических репрессий. Вып. 8. – М. : Альзо, 2007. – С. 102-103.

21. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). – Ф. 2.
22. Архів Головного управління Служби безпеки України в АР Крим. – Ф. 1.

References

1. Voino-Yasenetsky, V.F. (1956). Essays of purulent surgery. LA: Medgiz [in Russian].
2. Voino-Yasenetsky V.F. (1944). Late Resection with infected short-wounded injuries. – Moscow : Medgiz [in Russian].
3. St. Luke (V.F. Voino-Yasenetsky). (2009). Homilies of year circle. – Moscow : Artos-Media [in Russian].
4. Archbishop Luke (V.F. Voino-Yasenetsky). (2007). Science and religion. – Moscow : Image [in Russian].
5. Archbishop Luke Krymskiy (V.F. Voino-Yasenetsky) (2010). Under the supervision of the GPU-NKVD-MGB: collection of documents. Simferopol: SU SBU in the ARC [in Russian].
6. Bazhan, A. (2007). Repression of the clergy and believers in the USSR at the time of the “great terror”. statistical aspect. Archives VUChK-GPU-NKVD-KGB, 2, 15-17 [in Ukrainian].
7. Lisichkin, V.A. (2001). Cross way of St. Luke. Original documents of IZ KGB archives. Rostov-on-Don: Phoenix [in Russian].
8. Maruschak, V. (2006). Saint-surgeon: Living of archbishop Luka (V.F. Voino-Yasenetsky). Moscow: Danylovskyy blahovestnyk [in Russian].
9. Under the principle Krymskaya diocese of St. Luke (V.F. Voino-Yasenetsky): collection of documents. (2010). Simferopol: N. Oreanda [in Russian].
10. Russian Orthodox Church in the Great Patriotic War Years 1941-1945 biennium. Collection of documents. (2009). Moscow: Izd Krutytskoho podvorya [in Russian].
11. Baraev, T.N. (2011). Come to me, and all truzhdayuschyeya obremenennue (V.F. Voino-Yasenetsky (St. Luka) and the military doctoral cause). – Odessa : Favorite [in Russian].
12. Bobrov, O.E. (2009). Each has own Calvary. Donetsk: Zaslavskyy AY [in Russian].
13. Bohomolov, B.P., Svetuhyn A., Felyksovyeh, V. (2007). V.F. Voino-Yasenetsky. 130th anniversary of birth. Surgery, 12, 69 [in Russian].
14. Hluschenkov, W. (2002). St. Luke – LOOK in the future. – Poltava diocese: Savior Transfiguration Monastery Mgarsky [in Russian].
15. Bishop Luke Krymskiy: Church calendar-diary. (2013). Simferopol: Rodnoy mir [in Russian].
16. Lysychkyn, V.A. (1999). Saint Luka. Krasnodar [in Russian].
17. Popovskyy, M.A. (2001). Life and live V.F. Voino-Yasynetsky, archbishop and surgeon. Moscow: peak [in Russian].
18. Cherkasova A. (2000). V.F. Voino-Yasenetsky (Archbishop Luka). Medicina i religia, 6, 44-45.
19. Vedenev D.V., Vedenev, V.D. (2015). Doctor and Archbishop: St. Luka Krymsky's activity in the context of the history of medicine and church-state relations in the USSR: historical and medical essay. – Kyiv : UFK [in Ukrainian].
20. Butovsky's Ranges. 1937-1938 biennium. Book of memories of political victims of repression. (2007). (Vol. 8.), (pp. 102-103). Moscow: Alzo [in Russian].
21. Sectoral State Archive of the State Security Organ of Ukraine (SBU GDA). – Form 2 [in Ukrainian].
22. Main Archive of the Security Service of Ukraine in Crimea. – F. 1 [in Ukrainian].

УДК 930.253:378(430)УВУ

О. Кириленко, О. Яценко

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ТА НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ АРХІВУ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В МІЮНХЕНІ

Стаття знайомить з історією формування та наукового опрацювання архіву Українського Вільного Університету (м. Мюнхен). Представлено історію заснування архіву, його особливості, структуру, кількісний склад архівних фондів навчального закладу. Висвітлено практичні заходи, здійснені авторами щодо забезпечення доступу для широкого використання та вивчення архівних фондів УВУ за період 2003-2015 рр.

Ключові слова: Український Вільний Університет в Мюнхені, архівні фонди, науковий опис.

А. Кириленко, О. Яценко

К ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ И НАУЧНОЙ ОБРАБОТКИ АРХИВА УКРАИНСКОГО СВОБОДНОГО УНИВЕРСИТЕТА В МЮНХЕНЕ

Статья знакомит с историей формирования и научной обработки архива Украинского Свободного Университета (г. Мюнхен). Представлена история основания архива, его особенности, структура, количественный состав архивных фондов учебного заведения. Освещены практические мероприятия, осуществленные авторами по обеспечению доступа для широкого использования и изучения архивных фондов УСУ за период 2003-2015 гг.

Ключевые слова: Украинский Свободный Университет в Мюнхене, архивные фонды, научное описание.

Oleksandr Kyrylenko, Oleh Yatsenko

ON THE HISTORY OF CREATION AND THE SCIENTIFIC STUDY OF THE ARCHIVES OF THE UKRAINIAN FREE UNIVERSITY IN MUNICH

The article introduces the history and formation of a scientific study of the archives of the Ukrainian Free University (Munich). Submitted story establishment Archives, its features, structure and quantitative composition archives of the institution. Deals with the practical measures taken by the authors to ensure access for public use and study of archives UVU for the 2003-2015.

Keywords: the Ukrainian Free University in Munich, archival founds, scientific description.

Архівні установи української еміграції є невід'ємною частиною національної історичної спадщини. Архівні документи зарубіжної україніки значно поповнили національний архівний фонд і суттєво розширили та збагатили джерельну базу вітчизняної історичної науки. Це сприяло актуалізації вивчення багатьох малодосліджених проблем української історії ХХ ст., збереження національної пам'яті, поширення національної свідомості та само-

ідентифікації серед українців, які опинилися поза межами своєї історичної батьківщини.

Чільне місце серед архівних установ української еміграції займає архів Українського Вільного Університету (далі – УВУ), 70-річчя діяльності якого в Мюнхені (Німеччина) відзначено цього року. На цей час припадає формування документів архіву УВУ, який є унікальною збіркою невідомих і малодосліджених матеріалів про культурне і

громадсько-політичне життя повоєнної еміграції 40-80 рр. XX ст. у Німеччині.

Більшість документів з фондів архіву було створено в результаті масштабної діяльності української наукової, політичної, мистецької еліти в умовах іноетнічного середовища повоєнної Європи, починаючи від таборів переміщених осіб і закінчуючи потужним осередком української науки, культури в Мюнхені. Кінцевою метою цієї діяльності було не просто виживання на чужині й пристосування до нових умов життя тих, хто врятувався від тоталітарного режиму, а й громадська, наукова, культурницька, професійна самоорганізація, самоосвіта, досягнення здобутків національної європейської науки й культури, збереження власних традицій і протистояння асиміляції.

Архів УВУ, як документальна складова частина інформаційної інфраструктури університету, був закладений на початку цього століття. Його фонди, крім документів власної генерації, поповнилися документами громадських організацій, що припинили свою діяльність на теренах Німеччини, та особовими фондами провідних діячів науки, культури, мистецтва української діаспори, що відійшли у вічність.

На початковому етапі архів функціонував як неупорядкований масив документів. Вони зберігалися розсипом, без ознак попередньої систематизації та науково-технічного впорядкування. Звісно, такий стан збірки не дозволяв здійснити доступ для її широкого використання, вивчення та оцифрування документів.

В архіві сконцентровано великий комплекс документів, більшість з яких є унікальними, тобто існують в одному примірнику. Загальний обсяг фондів на сьогодні становить понад 200 назв. Це понад 1000 тек, приблизно 350 м стелажних полиць, що в цілому становить орієнтовно 500 тис. аркушів документів.

Структурно архів УВУ за ознаками фондоутворювача, тематики і видів документів ділиться на:

1) *архіви українських організацій, громадських об'єднань, партій, освітніх, наукових і культурних закладів на еміграції в Німеччині*. Найбільшими фондами є: Український Вільний Університет (1945-2005), Цен-

тральне представництво української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) (1945-2004) [1], Табори українських переміщених осіб на території Німеччини (1945-1955) [2], Організація освіти української еміграції на території Німеччини та Австрії (1945-70-і рр. XX ст.) [3], Комітет допомоги українському студентству (КОДУС), Союз українських студентів у Німеччині (СУСН), Спілка української молоді (СУМ) у Берліні та ін.;

2) *особові архіви (або їхні фрагменти) видатних діячів української науки і культури, політичних і громадських діячів на еміграції*. Найбільш значними серед них є фонди: Володимира Яніва, Павла Івановича Зайцева, Володимира Миколайовича Державіна [4], Наталі Дмитрівни Полонської-Василенко (Моргун) [5], Михайла Гоція та ін.;

3) *тематичні збірки (колекції) документів, зміст інформації яких стосується певних країн, подій, державних або міжнародних проблем, історичних пам'яток, чи іншої тематично сформованої інформації*. Це: матеріали про Голодомор 1932-1933 рр., збірка документів про дисидентів, колекція з історії українського мистецького життя 1930-1990-х рр. (афіші, запрошення, програми концертів) тощо;

4) значний за обсягами і не менш цінний за змістом *кіно-фото-фоноархів*. В архіві УВУ збереглася велика кількість одиниць фонозаписів і кіноматеріалів, у т. ч. – «українська частина» фоноархіву Радіо «Свобода», переданого до УВУ після закриття Мюнхенського осередку. Зберігаються також тисячі одиниць фотодокументів (частково ідентифікованих), багато не змонтованих фільмів, відзнятих на плівці 16 мм у 40-60-х рр. Іваном Проциком, Миколою Жикалюком та іншими операторами, зокрема, про з'їзди українців Німеччини, культурні й освітні заходи, весілля українців-емігрантів, поховання видатних діячів української еміграції та ін. У фоноархіві – записи концертів української музики (хорові та вокальні виступи), виступів кобзарів.

Варто також згадати *колекцію періодичних видань – так званої «таборової преси»*. Це найбільша, одна з найповніших, збірок у світі, яку видавали українці у різних таборах для переміщених осіб на території Німеччини та Австрії в 1945-1951 рр.

Робота з упорядкування та формування архівних фондів УВУ проводилася нами в чотири етапи:

- жовтень 2003 р.;
- лютий-квітень, травень-червень, грудень 2005 р.;
- вересень-жовтень 2012 р.;
- вересень-жовтень 2015 р.

2003 р. проведено комплексне обстеження архіву, вивчено кількісний склад, зроблено первинне технічне опрацювання, складено топографічну схему збірки, розпочато роботи з упорядкування архіву, утворення фондів і колекцій та складання їхніх описів. В основу методики описування покладено загальноприйняті засади Міжнародного стандарту архівного описування на рівні фонду/колекції. Матеріали відрядження висвітлено у статті «Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів» [6].

У 2003-2005 рр. роботи проводилися в межах міжнародного проекту «Феномен етнічної самоідентифікації й виживання в контексті повоєнної Європи: унікальна культурна спадщина української еміграції в Архіві Українського Вільного Університету в Мюнхені», що здійснювався за підтримки Українського наукового інституту Гарвардського університету.

У процесі первинного опрацювання було визначено розташування масиву документів, принципи, за якими формувалися окремі справи. Значна частина архіву, на той час, зберігалася у коробках, справи формувалися за суб'єктивною ознакою, документи підшивалися за допомогою дироколу. Вивчення складу документів, їхня типологія, дозволили окреслити попередню структуру фондів і зробити первинне опрацювання документів за ознакою фондоутворювача, здійснити значне переміщення документів у межах старого приміщення УВУ (Пінценауерштрассе, 15).

У цей період розпочато упорядкування і первинне опрацювання особових фондів Наталі Полонської-Василенко, Петра Курінного, Олександра Оглоблина, Івана Мірчука, Бориса Крупницького, Зенона Кузелі, Володимира Державіна. Крім того, укладено бібліографічний список статей таборових періодичних видань: «Літопис українського політв'язня» (1946-1947, Ч.1-11),

«Політв'язень: Бюлетень ліги українських політичних в'язнів» (1946, Ч.4), «Інформації Головної управи товариства Український політичних в'язнів» (1946, №2-3).

2005 р., на замовлення Інституту Українознавства Гарвардського Університету основну увагу було зосереджено на:

1) вивченні й упорядкуванні масиву періодичних видань фонду бібліотеки і архіву УВУ «таборового періоду» (1945-1955 рр.):

- виокремлено із загального фонду періодичні видання «таборового періоду» (1945-1955 рр.), які виходили друком на території Німеччини й Австрії;

- упорядковано за алфавітом періодичні видання вказаної колекції в бібліотеці УВУ;

- укладено алфавітний список періодичних видань колекції УВУ (260 назв);

- проведено порівняльний аналіз колекцій «таборової преси» УВУ, Гарвардського Університету та Канадського Інституту Українських Студій (КІУС).

2) первинній обробці та частковому упорядкуванні архіву УВУ:

- із загального масиву архіву відібрано, досліджено документальний склад та первинно упорядковано фонди з умовними назвами:

- Центральне Представництво Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) (1945-2004 рр.);

- Українські еміграційні освітні установи на території Німеччини (1945 – початок 1970 рр.);

- Табори українських переміщених осіб на території Німеччини (1945-1955 рр.);

- Аудіо-, відеоматеріали архівного фонду УВУ (1970-1980 рр.);

- Архівні аудіоматеріали «Радіо Свобода» (1950-1995 рр.);

Інформацію про виконану роботу за цей період висвітлено в наукових українських періодичних виданнях [7] та на офіційному вебпорталі Державної архівної служби України [8], що дозволило широкому колу фахівців ознайомитися з нею та використовувати у своїх дослідженнях.

2012 р., враховуючи, що УВУ переїхав до нового приміщення і була порушена схема розташування, здійснено порівняльний аналіз

структури архіву 2005 і 2012 рр., що дозволило з'ясувати реальне місце знаходження документів у новому приміщенні УВУ та визначити зміни в наявності тек із документами фондів.

За цей період розроблено: орієнтовну структуру архівного фонду УВУ; нову структуру фонду ОУН, відповідно до класифікаційної схеми систематизації архіву ОУН у США (Д. Штогрин), до цього фонду долучено справи КУН, УПА, УГВР, СУМ; підготовлено проект «Положення про роботу архіву УВУ», що враховує специфіку його формування та використання; здійснено детальне архівне опрацювання і технічне оформлення (підготовлено та надруковано 1111 роздільників справ та зміст тек) особового архівного фонду ректора УВУ Володимира Яніва (1908-1991) (22 теки, 1800 од. зб.); перевірено вміст тек і частково доопрацьовано фонди Володимира Державіна, Петра Курінного.

2015 р., враховуючи побажання керівництва УВУ, здійснено детальне опрацювання і технічне оформлення особових архівних фондів Володимира Державіна та Павла Зайцева. У роботі з цими фондами виникли значні труднощі, пов'язані з розпорошеністю документів, наявністю документів з інших фондів, необхідністю детальної атрибуції окремих документів. Все це вимагало уточнення даних, звернення до додаткових джерел інформації. Ці особові архівні фонди потребують

подальшого архівного опрацювання з метою розкриття змісту та репрезентації в наукових, освітніх комунікаціях.

До складу особових фондів архіву УВУ входить значний масив невідомих або мало відомих рукописів, які очікують на ретельне дослідження та введення до наукового обігу. У подальшому опрацюванні цих архівних фондів потрібна консультативна допомога літературознавців, сходознавців. Звертаємося до науковців, викладачів, інших фахівців, які працюватимуть із цими фондами, залишати свої зауваження та рекомендації для їхнього подальшого опрацювання.

Враховуючи, що до опрацювання архівних фондів долучені студенти УВУ та інші фахівці, підготовлено методичні рекомендації щодо порядку опрацювання особових архівних фондів УВУ. Також, на основі матеріалів, представлених в особовому фонді Володимира Державіна, розпочато укладання персонального біобібліографічного покажчика його друкованих праць (понад 200 назв) і публікацій про нього. 2016 р. плануємо підготувати цей покажчик до друку і тому розглядаємо пропозиції від наукових установ, навчальних закладів щодо участі в його виданні.

На перспективу варто започаткувати електронний путівник по фондах УВУ і розпочати формувати цифрову колекцію його найбільш цінних архівних документів.

Використана література

1. Центральне представництво української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) (1945-2004) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, вільний. – Назва з екрана.
2. Табори українських переміщених осіб на території Німеччини (1945-1955) [Електронний ресурс] // Там само.
3. Організація освіти української еміграції на території Німеччини та Австрії (1945-197?) [Електронний ресурс] // Там само.
4. ДЕРЖАВІН Володимир Миколайович ([1892] 1899-1964) – літературознавець, критик, поет [Електронний ресурс] // Там само.
5. Фонд 1. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО (Моргун) Наталя Дмитрівна (1884-1973) – історик, археолог [Електронний ресурс] // Там само. – http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php#N01. – Назва з екрана.
6. Кириленко О. Г. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів [Текст] / О.Г. Кириленко, О.М. Яценко // Архіви України. – 2004. – № 4-6. – С. 93-122.
7. Кириленко О.Г. Повоєнна преса української еміграції в фондах Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина): структурно-топологічний аналіз [Текст] / О.Г. Кириленко, О.М. Яценко

// *Бібліотечний вісник*. – 2005. – № 4. – С. 44-56; Яценко О.М. Особові справи архіву Українського Вільного Університету (Мюнхен) як джерело для наповнення біографічною інформацією «Українського біографічного архіву» [Текст] / О.М. Яценко // *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 744-779.

8. Кириленко О. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів (за матеріалами відрядження) [Електронний ресурс] / О. Кириленко, О. Яценко // Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php#Vstup, вільний. – Назва з екрана.

References

1. Central representation of Ukrainian emigration to Gemany (TsPUEN) (1945–2004). Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, vilnyi [in Ukrainian].

2. Camps of Ukrainian removed people in the territory of Germany (1945–1955). Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua /ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, vilnyi [in Ukrainian].

3. Organizations of the Ukrainian emigration education in Germany and Austria (1945–197?) Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, vilnyi [in Ukrainian].

4. Derzhavin Volodumur Mukolayovuch ([1892] 1899–1964) — a literature critic, a poet. Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, vilnyi [in Ukrainian].

5. FOND 1. POLONSKA-VASYLENKO (Morgun) Natalia Dmutrivna (1884–1973) is a historic scientist and an archeologist. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php#N01 [in Ukrainian].

6. Kyrylenko, O. H. (2004). Archive of Ukrainian Free University in Munich: structure, content of materials, archive of the personal funds .Arkhivy Ukrainy, 4-6, 93–122 [in Ukrainian].

7. Kyrylenko, O. H. (2005). Postwar press of Ukrainian emigration in the funds of Ukrainian Free University (Munich, Germany): structural-topological analysis. *Bibliotechnyi visnyk*, 4, 44–56 [in Ukrainian]; Yatsenko, O. M. (2005). Personal cases of the archive of Ukrainian Free University (Munich) as the resource for filling up the biographic information «Ukrainian biographic archives». *Naukovi pratsi Nats. b-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*, 14, 744–779 [in Ukrainian].

8. Kyrylenko, O. Archive of Ukrainian Free University in Munich: structure, content of materials, archive of the personal funds (work-trip materials). Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php#Vstup, vilnyi [in Ukrainian].

УДК 002.1-791:791.53-049.34(510)

І Цзя

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КІНОДОКУМЕНТІВ У ФІЛЬМОТЕКАХ КНР

У статті наголошується, що аудіовізуальна спадщина потребує посиленних заходів щодо забезпечення її збереження. Визначається сутність процесу збереження кінодокументів. Розглянуто термінологічний апарат у цій галузі. Проаналізовано досвід фільмотек КНР (дослідницького центру китайського кіномистецтва «Кіноархів Китаю», Кіноархіву Гонконгу, Кіноархіву Шанхаю) зі збереження кінодокументів. Окреслені проблеми, що пов'язані з реалізацією цього напрямку діяльності.

Ключові слова: кінодокумент, збереження, дигіталізація, реставрація, кінематографічна спадщина, дослідницький центр китайського кіномистецтва «Кіноархів Китаю», Кіноархів Гонконгу, Кіноархів Шанхаю.

И Цзя

ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ КИНОДОКУМЕНТОВ В ФИЛЬМОТЕКАХ КНР

В статье отмечается, что аудиовизуальное наследие требует усиленных мер по обеспечению его сохранности. Определяется сущность процесса сохранения кинодокументов. Рассмотрен терминологический аппарат в этой области. Проанализирован опыт фильмотек КНР (исследовательского центра китайского киноискусства «Киноархив Китая», Киноархива Гонконга, Киноархива Шанхая) по сохранению кинодокументов. Обозначены проблемы, связанные с реализацией этого направления деятельности.

Ключевые слова: кинодокумент, хранение, дигитализация, реставрация, кинематографическое наследие, исследовательский центр китайского киноискусства «Киноархив Китая», киноархив Гонконга, киноархив Шанхая.

Yi Jia

PROBLEMS OF PRESERVATION OF FILM DOCUMENTS IN THE FILM ARCHIVES OF THE PRC

The article notes that the audiovisual heritage needs to strengthen measures to ensure its safety. It defines the essence of process of film documents conservation. There is considered terminological system in this area. The experience of China's film libraries (research center of Chinese film art «China Film Archive», the Hong Kong Film Archive, the Shanghai Film Archive) to preserve film documents is analyzed. The problems associated with the implementation of this activity are regarded.

Keywords: film document, preservation, digitalization, restoration, cinematographic heritage, a research center of Chinese film art «China Film Archive», Hong Kong Film Archive, Film Archive of Shanghai.

За різними оцінками фахівців, експертів і міжнародних організацій, уся аудіовізуальна спадщина може бути втрачена в найближчі 15-20 років. Середня ж «виживаність» кінофільмів за весь період розвитку кінематографа становила 10%. Наприклад, з усього кінематографічного спадку США до 1950 р. збереглася тільки половина [1; 6]. Ці факти є

красномовним свідченням необхідності посиленних заходів щодо забезпечення збереження кінодокументів.

На необхідність збереження кінодокументів уперше на міжнародному рівні було звернено увагу в Рекомендаціях про охорону і збереження рухомих зображень від 27 жовтня 1980 р. У цьому документі відзначалася

їхня важлива роль у культурній спадщині та зазначалося, «що у зв'язку з характером свого матеріального носія та різними методами фіксації рухомі зображення надзвичайно вразливі й повинні зберігатися в специфічних технічних умовах...» [3]. На важливість у забезпеченні збереження було звернуто увагу і в Європейській конвенції про захист аудіовізуальної спадщини 2001 р, метою якої «є забезпечення охорони європейської аудіовізуальної спадщини та гарантія її визнання формою мистецтва і способом реєстрації нашого минулого шляхом збору, збереження та надання доступу до кінематографічного матеріалу для культурних, наукових і дослідницьких цілей в інтересах суспільства» [10]. Конвенція передбачає, що всі сторони, які приєдналися до неї, призначають одну або більше архівних установ, чийм завданням стане гарантія збереження, документування, відновлення та надання доступу до депонованого кінематографічного матеріалу.

Із появою цифрового кінематографа, а також цифрових копій кінодокументів на плівковому носіїві, актуальним стало питання збереження цифрової спадщини, що знайшло відображення в ухваленій 2003 р. ЮНЕСКО «Хартії про збереження цифрової спадщини» [5]. На сьогоднішній день проблема збереження аудіовізуальної спадщини, в т. ч. і кінодокументів, займає одне з центральних місць серед обговорення питань, пов'язаних з аудіовізуальним архівуванням, про що свідчать численні публікації, присвячені цьому питанню. Серед авторів, які приділяли увагу питанню збереження кінодокументів, слід назвати Р. Едмондса, Т. Ємельянову, І. Асфандіарову, Л. Андреєву, М.-П. Майєра та ін. Водночас, досвід фільмотек КНР зі збереження кінематографічної спадщини не узагальнено в наукових публікаціях.

Мета статті – аналіз досвіду фільмотек КНР зі збереження кінодокументів та окреслення проблем, що пов'язані з реалізацією цього напрямку діяльності.

Р. Едмондс визначає збереження як сукупність заходів, необхідних для забезпечення постійної – вічної доступності аудіовізуального документа в його максимальній цілісності (дане визначення наводиться і в Програмі

«Пам'ять світу»). Він вважає, що це охоплює цілу низку процесів, принципів, відносин, засобів і дій, що включають консервацію та відновлення носіїв, реконструкцію первісної версії, копіювання та обробку візуального та/або звукового змісту, технічне обслуговування носіїв у відповідних умовах зберігання, зберігання або емуляцію застарілих технологій, обладнання та середовищ відображення, дослідження та збір інформації з метою забезпечення цієї діяльності. Р. Едмондс наполягає, що неприпустимо розуміти збереження як простий синонім копіювання або дублювання, коли створення нової копії з носія, якому загрожує зникнення, представляється підсумком процесу, в той час, коли, фактично, це – тільки початок. На його думку, збереження являє собою не дискретний процес, а передусім нескінченне завдання менеджменту [9].

Термінологічний апарат у галузі збереження включає низку базових понять, що описують зазначену процедуру. До них відноситься: реставрація (*restoration*) – процес заповнення втрати, пошкодження, деградації творів мистецтва, зображення, артефакту, і повернення його в початковий стан; конверсія (*conversion*), що припускає переклад документа з аналогової форми в цифрову; відновлення (*refreshing*) – копіювання документа на аналогічний тип носія з метою запобігання втрати документа як цифрового, так і аналогового, через руйнування вихідного носія; переміщення (*migration*), що має своєю метою поліпшення цифрового файлу завдяки збереженню його за допомогою нової версії програми, в якій він був створений, або за допомогою іншої програми, яка є більш сучасною; емуляція (*emulation*) – створення програмного забезпечення, що моделює застаріле обладнання та програми, з метою відтворення цифрових документів у застарілих форматах шляхом імітації використання старих версій обладнання та програмного забезпечення; консервація (*conservation*) – необхідні заходи технічного характеру для запобігання зносу оригіналу [4; 12].

Слід враховувати той факт, що кінодокументи на сьогоднішній день представлені двома типами: аналоговими та дискретними, а кожен із них представлений досить широким розмаїттям форматів. Особливістю будь-

яких аудіовізуальних носіїв, у т. ч. і кінодокументів, є їхнє швидке старіння. Тобто навіть у тому випадку, якщо носій залишається в гарному стані, технологія відтворення, від якої залежить доступ до них, може бути втрачена. Тому забезпечити збереження кінодокумента, як і будь-якого іншого аудіовізуального документа, можна тільки за умови регулярного копіювання з одного носія на інший. Однак даний процес на практиці здійснити нелегко, найчастіше це пов'язано з непоправними втратами або спотвореннями. Тому поряд із перекладом в інші формати застосовуються консервативні методи збереження, покликані якомога довше продовжити життя кінодокумента на оригінальному носіїві. До того ж, слід враховувати той факт, що при перекладі в цифровий формат є загроза свідомого спотворення змісту, на що звертається увага в Програмі «Пам'ять світу» [9].

А тому правильним є рішення про співіснування двох стратегій: створення доступних копій у цифрових форматах з одночасним підтриманням технологій доступу та забезпеченням збереженості носіїв у застарілих форматах. Р. Едмондс наводить численні приклади того, як формат впливав на зміст, а зміна формату призводила до спотворення змісту [9]. Водночас очевидно, що умовами доступу на сьогоднішній день може стати лише створення цифрових копій. Тому проблема збереження кінодокументів, як і інших аудіовізуальних документів, у сучасних умовах вирішується в двох основних, які взаємодоповнюють один одного, напрямках:

- збереження в оригінальному форматі;
- переведення в цифровий формат із подальшим збереженням цифрової копії.

І якщо на другий напрямок на початку покладалися великі надії, то зараз стало очевидним, що «остаточного» формату не існує. Це пов'язано зі швидким процесом зміни поколінь цифрових носіїв та програмного забезпечення. За сучасними оцінками, проблема міграції цифрових даних виникатиме кожні 5-10 років. Тому в даний момент фахівці активно обговорюють проблеми, пов'язані з дигіталізацією, що стосуються правових, організаційно-управлінських, фінансових, методичних, технологічних і навіть філософських аспектів [7; 11; 14; 15].

Цілеспрямовану ж діяльність зі збереження кінодокументів здійснюють архіви, і насамперед, аудіовізуальні. Саме в них створені всі умови як для консервування оригінальних носіїв і підтримки технологій доступу до них, так і для їхнього оцифровування та подальшого збереження у вигляді цифрових копій. Активну роботу в цьому напрямі зараз проводять фільмотеки КНР.

Слід відзначити, що Китай нині переживає підйом у кіноіндустрії. Виявляється це й у підвищеній увазі до забутих кіношедеврів. У культурній еліті китайського суспільства активно порушується питання про актуалізацію скарбів національної кінематографії. Покази таких «повернутих» фільмів стають подією [18].

У структурі фільмотек КНР, які представляють усю збережену китайську кінематографічну спадщину та кінематограф зарубіжних країн (дослідний центр китайського кіномистецтва «Кіноархів Китаю», Кіноархів Гонконгу, Кіноархів Шанхаю), є відділи, що відповідають за її збереження [8; 13; 16]. Діяльність фільмотек у сфері забезпечення збереження документів відображена на сайтах. У своїй роботі кіноархіви керуються рекомендаціями Міжнародної федерації кіноархівів (FIAF), яка приділяє велику увагу проблемі збереження кінодокументів.

Найдавніша китайська фільмотека «Кіноархів Китаю» (1958 р.) розпочала діяльність із забезпечення збереження з перших років свого існування, оскільки фільми, що потрапили до її колекції, зберігалися в неналежних умовах на складах кіностудій. До того ж, перш ніж потрапити в архів, вони часто демонструвалися, тому механічний знос плівки був дуже високий. Потрапивши в архів, вони були очищені від бруду і цвілі, і їм був забезпечений належний температурно-вологісний режим. Такі заходи забезпечили те, що фільми навіть 1960-х рр. на сьогоднішній день знаходяться в прийнятному стані. Водночас третина всієї колекції кіноархіву – це фільми до 1949 р., які потребують особливої уваги, і продовжити їм життя можуть тільки реставраційні та відновлювальні роботи. Цілеспрямованою ж діяльністю з відновлення «Кіноархів Китаю» зайнявся з початку 70-х рр. У 70-80-і рр. кінофільми, що були зняті в 30-40-і рр. на плівці з нітратцелюлози,

яка є пожежонебезпечною, переносилися на безпечну ацетатну кіноплівку. У 90-і рр. архів зайнявся конверсією. Зараз «Кіноархів Китаю» планує оцифрувати майже 5 тис. кінофільмів і кінофрагментів [2; 8; 17; 18].

Слід враховувати той факт, що процес реставрації займає великий проміжок часу (від кількох місяців до року), вимагає дорогого устаткування, висококваліфікованих фахівців (ряд університетів КНР пропонує навчання за спеціальністю «Реставрація кіноматеріалів») і великих грошових витрат. Наприклад, вартість відновлення мультфільму «Білосніжка» в США становила майже \$3 млн. У середньому ж відновлення одного китайського кінофільму становить \$47 тис., середній же міжнародний показник – \$80 тис. [2].

Суттєво полегшила процедуру реставрації поява цифрових копій. Оскільки оригінальний носій є національним надбанням, він не повинен піддаватися додатковому ризику, тому всі реставраційні роботи проводяться з його цифровою копією. Реставратор повинен мати не тільки комп'ютерні навички, але й розуміти кіномистецтво, специфіку кінозйомок минулих років, консультиватися у своїй роботі з істориками кіно, режисерами, акторами. Проблемою є те, що в деяких кінофільмах можуть бути втрачені фрагменти, а загальноприйнята методика реставраційних робіт у Китаї ще не сформувалася, тому реставратор сам приймає рішення – залишити фільм у такому вигляді, як він дійшов до нашого часу, або компенсувати втрачені шматки новими.

Проблема ж фінансування повинна вирішуватися з урахуванням зарубіжного досвіду. У світі вже навчилися робити успішні культурологічні проекти з відновлення старих фільмів. Якщо в КНР відновлені фільми демонструються в кінотеатрах невеликих міст і сіл за символічну плату, а у великих містах взагалі не показуються, то в європейських країнах поширеною є практика демонстрацій таких фільмів на телебаченні або в широкому кінопрокаті. Ще одним рішенням проблеми може бути залучення спонсорів. Наприклад, в Італії виробники світових брендів охоче фінансують роботи з реставрації кіношедеврів, забезпечуючи собі тим самим престижну рекламу, оскільки їхній торговий бренд асоцію-

ватиметься з національною культурною спадщиною. У цьому зв'язку «Кіноархів Китаю» приділяє велику увагу комерційному боку збереження кінематографічної спадщини, активно рекламуючи необхідність даної діяльності та популяризуючи її [2].

На сайті «Кіноархіву Китаю» у вигляді запитань і відповідей розкриваються основні проблеми забезпечення збереження, описується поетапно процедура реставрації та переводу на цифрові носії. Крім того, представлена діяльність двох сховищ, Пекінського і Сіаньського. Зокрема, вказується, що в Пекінському сховищі знаходяться 16 600 кінодокументів, а також різного роду документи на паперових носіях, що мають відношення до кінематографічного процесу (сценарії, ескізи, афіші, постери, книги, періодичні видання). Зазначено температурно-вологісний режим у сховищі: температура $-10^{\circ}\text{C} \pm 1$, відносна вологість $-35\% \pm 5\%$, що відповідає міжнародним нормам і дозволяє забезпечити збереження фонду протягом тривалого часу. На сайті представлені фотографії, що демонструють умови зберігання: спеціально пристосовані металеві стелажі для коробок з кіноплівками і цифровими носіями, а також обладнання для зберігання друкованої продукції великих форматів (афіш, плакатів, постерів).

У сховищі м. Сіань розміщуються лише кінодокументи на плівкових носіях (13 900 одиниць зберігання, що відносяться до вітчизняного кінематографа, і 5 100 одиниць зберігання, що відносяться до зарубіжного кінематографа). У функції сховища входить збір, постійне зберігання, технічне обслуговування, реставрація та копіювання плівкового матеріалу. Від 1975 р. до 1984 р. тут проводилася велика робота з перекладу кінофільмів, знятих на нітратній плівці, на ацетатну як більш безпечну.

У цьому сховищі знаходяться найранніші китайські кінострічки, починаючи з 1920 р. Колекція включає також унікальні історичні кінодокументи. А зібрання іноземних фільмів представляє світовий кінематограф з 1912 р. До зберігання фонду кінодокументів у Сіані пред'являються особливі вимоги, оскільки багато з експонатів збереглися тільки в одному екземплярі та представляють собою

реліквії світового та національного кінематографа. Тому установа займається і науково-дослідною роботою в галузі забезпечення збереження, щоб продовжити життя безцінним експонатам на тому матеріалі, на якому вони були створені спочатку.

Із метою забезпечення зберігання у сховищі підтримується температурно-вологісний режим з урахуванням особливостей плівкового матеріалу: для ацетатних плівок температура $+10^{\circ}\text{C} \pm 1$, відносна вологість $45\% \pm 5$; для нітратних плівок температура $+5^{\circ}\text{C} \pm 1$, відносна вологість $45\% \pm 5$; для кольорових плівок $-5^{\circ}\text{C} \pm 1$, відносна вологість $65\% \pm 5\%$. У шести будівлях сховища підтримка температурно-вологісного режим здійснюється за допомогою автоматизованої системи управління [8].

Діяльність щодо забезпечення збереження виділено також на сайті Кіноархіву Гонконгу. Там міститься інформація, що розкриває функції відділу зберігання, які полягають у відновленні пошкоджених кінострічок і підтримці режимів, здатних забезпечити тривале зберігання як кінодокументів, так і документів на паперових носіях, що мають відношення до кінематографічної спадщини. Вказується, що сховище є одним із кращих в Азії. Завдяки спеціальному обладнанню, що включає унікальну систему кондиціонування з антикислотним захистом, підтримується температура $+4^{\circ}\text{C}$ і відносна вологість 30%. Ці умови дають можливість колекції на целулоїдній плівці, що включає більше 6 тис. рулонів, зберігатися протягом 100 років і більше. Також на сайті повністю описана та проілюстрована процедура перевірки і реставрації плівки перед тим, як відправити її на зберігання. Ефективність цих заходів підтверджують наведені кадри, що демонструють якість зображення на кіноплівці до реставрації і після. Звернення відділу зберігання до відвідувачів сайту містить і пояснення змісту консервації та реставрації. У ньому вказується, що рушійне зображення є частиною вітчизняної культурної спадщини, але, на жаль, носії схильні до старіння й їхнє існування не може бути вічним. Тому збереження в архівному контексті полягає у зведенні погіршення носія до мінімуму при одночасному перенесенні змісту

на більш стабільний носій. Архів керується рекомендаціями FIAF, згідно з якими необхідно дублювати для кожного відновленого фільму набір негативу фільму і фонограми та зберігати позитив. Тільки в такому випадку фільм вважається надійно збереженим. Вказується, що незважаючи на появу цифрових носіїв, традиційні фотохімічні технології мають свої сильні сторони щодо якості зображення та надійності, тому застосовуються для забезпечення збереження як переведення на цифровий носій, так і на плівку. Вказується, що колектив у своїй роботі дотримується принципів кодексу етики архівіста в забезпеченні збереження документів.

Цікавим у плані популяризації збереження є те, що серед матеріалів довідкового характеру на сайті представлені «Історії збереження» – реальні розповіді про порятунок того чи іншого кінематографічного шедевра. Таке представлення матеріалу на сайті позиціонує фільмотеку як установу, що піклується про збереження культурної спадщини, привертаючи тим самим увагу громадськості та держави до проблеми збереження [13].

Виходячи з того, що підтримка такого температурно-вологісного режиму є дуже енергозатратною і вимагає великих фінансових витрат, не всі архіви КНР, де зберігаються кінодокументи, можуть забезпечити належні умови зберігання. Періодично кінематографічна громадськість б'є на сполох у зв'язку з загрозою втрати тих чи інших зібрань. Нещодавно з'ясувалося, що в Шанхайському кіноархіві в найближчі 10 років може бути втрачено 4 тис. одиниць кінодокументів через незадовільні умови зберігання [6].

Таким чином, фільмотеки КНР, залежно від свого статусу, функцій, фінансових можливостей, комплексно підходять до забезпечення збереження кінодокументів, вирішуючи при цьому цілу низку організаційних, фінансових, технічних, технологічних та науково-дослідних питань. Перспективою подальших досліджень є вивчення досвіду інших соціальних інститутів КНР із реалізації цього напрямку діяльності.

Використані джерела

1. Ємельянова Т. Проблемы архивного зберігання оцифрованных аудиовизуальных документов / Т. Ємельянова // Студії з архівної справи та документознавства . – К., 2012. – Т. 20. – С. 161-165.
2. Михайлова Н. Любителям старого китайского кино [Електрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.gbtimes.com/zhizn/lyubitelyam-starogo-kitayskogo-kino>. – Название с экрана.
3. Рекомендации об охране и сохранении движущихся изображений от 27 октября 1980 г. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа : [www: docs.cntd.ru](http://www.docs.cntd.ru). – Название с экрана.
4. Руководство по аудиовизуальным и мультимедийным документам для библиотек и других организаций / By Bruce Royan, Monika Cremer et al for the IFLA Audiovisual and Multimedia Section; Translation by Kirill Kolosov. – The Hague, IFLA Headquarters, 2005. – 20 p.
5. Хартия о сохранении цифрового наследия [Електрон. ресурс]. – Режим доступа : http://www.ifapcom.ru/files/Documents/digital_heritage_preserv.pdf. – Название с экрана.
6. Шанхай как родина китайского кино плохо заботится о сохранности киноплёнки [Електрон. ресурс]. – Режим доступа : http://www.news365.com.cn/sh_2044/shrd/201307/t20130705_1296151.html. – Название с экрана.
7. Cherchi Usai P. The Digital Future of Pre-Digital Film Collections / Paolo Cherchi Usai [Electronic resource] // Journal of Film Preservation. – 2013. – № 88 <http://www.fiafnet.org/uk/pdf/uk/fiaf68.pdf>. – Title from screen.
8. China Film Archive : [Electronic resource]. – Mode of access: www.cfa.gov.cn. – Title from screen.
9. Edmondson R. Audiovisual Archives : Philosophy and Principles. – Paris : UNESCO, 2004. – 73 p.
10. European Convention for the protection of the Audiovisual Heritage: [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/12/12-01/european-audiovisual-heritage.xml>. – Title from screen.
11. Farinelli G.L. Film Archives after Film / Gian Luca Farinelli: [Electronic resource] // Journal of Film Preservation. – 2013. – № 89 <http://www.fiafnet.org/pdf/JFP/jfp89.pdf>. – Title from screen.
12. Glossary of Film Technical Terms [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fiafnet.org/commissions/TC%20docs/Glossary%20Technical%20Terms%20v1%204s.pdf>. – Title from screen.
13. Hong Kong Film Archive [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.lcsd.gov.hk/CE/CulturalService/HKFA/en_US/web/hkfa/aboutus/intro.html. – Title from screen.
14. Horwath A. Persistent and Mimicry: The Digital Era and Film Collection / Alexander Horwath [Electronic resource] // Journal of Film Preservation. – 2012. – № 86. – Mode of access : <http://www.fiafnet.org/pdf/JFP/jfp-86lr.pdf>. – Title from screen.
15. Meyer M.-P. Film Restoration using Digital Technologies / Mark-Paul Meye: [Electronic resource] // Journal of Film Preservation. – 1998. – № 57 <http://www.fiafnet.org/uk/pdf/uk/fiaf57.pdf>. – Title from screen.
16. Shanghai Film Archive [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.sfa.sh.cn/html/index.php?func=abou>. – Title from screen.
17. Sun Xianghui : China Film Archive [Electronic resource]. – Mode of access : www.easternkicks.com. – Title from screen.
18. Zhou Xiaoyan Спасая забытые сокровища [Електрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.gbtimes.com/zhizn/spasaya-zabytye-sokrovishcha>. – Название с экрана.

References

1. Iemeljanova, T. (2012). Problems of archive keeping of computer audiovisual documentation. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 20, 161-165 [in Ukrainian].
2. Mykhailova, N. For fans of the old chinese movie. Retrieved from <http://ru.gbtimes.com/zhizn/lyubite-lyam-starogo-kitayskogo-kino> [in Russian].
3. Recommendations to the guard of the saving of the moving imagines from 27 October 1980 Retrieved from <http://www.docs.cntd.ru> [in Russian].
4. Instruction of the audiovisual and multimedia documents for library in other organisation. (2005). Bruce Royan, Monika Cremer et al for the IFLA Audiovisual and Multimedia Section; Translation by Kirill Kolosov. Hague, IFLA Headquarters [in English].
5. Chartia of reducion of digital heritance. Retrieved from http://www.ifapcom.ru/files/Documents/digital_heritage_preserv.pdf [in Russian].
6. Shanhai as an fatherland of Chinese movies badly takes care after reducion of the cinema line. Retrieved from http://www.news365.com.cn/sh_2044/shrd/201307/t20130705_1296151.html [in Russian].
7. Cherchi Usai P. (2013). The Digital Future of Pre-Digital Film Collections. *Journal of Film Preservation*, 88. Retrieved from <http://www.fiafnet.org/uk/pdf/uk/fiaf68.pdf> [in English].
8. China Film Archive. Retrieved from <http://www.cfa.gov.cn> [in English].
9. Edmondson R. (2004). *Audiovisual Archives : Philosophy and Principles*. Paris : UNESCO, [in English].
10. European Convention for the protection of the Audiovisual Heritage. Retrieved from <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/12/12-01/european-audiovisual-heritage.xml> [in English].
11. Farinelli, G. L. (2013). Film Archives after Film. *Journal of Film Preservation*, 89. Retrieved from <http://www.fiafnet.org/pdf/JFP/jfp89.pdf> [in English]. Retrieved from
12. Glossary of Film Technical Terms. Retrieved from <http://www.fiafnet.org/commissions/TC%20docs/Glossary%20Technical%20Terms%20v1%204s.pdf> [in English].
13. Hong Kong Film Archive. Retrieved from Retrieved from http://www.lcsd.gov.hk/CE/CulturalService/HKFA/en_US/web/hkfa/aboutus/intro.html [in English].
14. Horwath A. (2012). Persistent and Mimicry: The Digital Era and Film Collection. *Journal of Film Preservation*, 86. Retrieved from <http://www.fiafnet.org/pdf/JFP/jfp-86lr.pdf> [in English].
15. Meyer M.-P. (1998). Film Restoration using Digital Technologies. *Journal of Film Preservation*, 57. Retrieved from <http://www.fiafnet.org/uk/pdf/uk/fiaf57.pdf> [in English].
16. Shanghai Film Archive. Retrieved from <http://www.sfa.sh.cn/html/index.php?func=abou> [in English].
17. Sun Xianghui : China Film Archive. Retrieved from <http://www.easternkicks.com> [in English].
18. Zhou Xiaoyan Saving the forgotten treasures. Retrieved from <http://ru.gbtimes.com/zhizn/spasaya-zabytye-sokrovishcha> [in Russian].

УДК 378.016:02(09)(477)

І. Черняк

ВНЕСОК О.С. СОКАЛЬСЬКОГО У РОЗБУДОВУ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА (1953-1964 рр.)

У статті розкрито діяльність О. Сокальського з розбудови освітянських закладів, в яких здійснювалася підготовка кадрів для установ культури та мистецтва.

Ключові слова: організатор, педагог, музична школа, технікум, училище культури, підготовка кадрів, фахівець, клуби, бібліотеки.

И. Черняк

ВКЛАД А.С. СОКАЛЬСЬКОГО В РАЗВИТИЕ УЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА (1953-1964 гг.)

В статье раскрыта деятельность А. Сокальского по развитию учебных заведений, в которых осуществлялась подготовка кадров для учреждений культуры и искусства.

Ключевые слова: организатор, педагог, музыкальная школа, техникум, училище культуры, подготовка кадров, специалист, клубы, библиотеки.

Irina Chernyak

A.S. SOKALSKY'S IMPACT IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTES OF CULTURE AND ARTS (1953-1964)

In the article the author writes about the activities of A. Sokalsky on the development of educational establishments where personnel training for cultural institutions and the arts were carried out.

Keywords: organizer, teacher, music school, college, school of culture, personnel training, specialist, clubs and libraries.

У плеяді науковців, педагогів, організаторів культурно-мистецької освіти чільне місце посідає Олексій Степанович Сокальський (1918-1991 рр.), який усередині ХХ ст. чимало зусиль доклав у розвиток галузі в цілому та її навчальних закладів, зокрема.

До останнього часу ця визначна постать залишалася поза увагою дослідників. У попередніх публікаціях авторів даної статті зроблено першу спробу розкрити життєвий і творчий шлях О. Сокальського, його внесок у розвиток вітчизняного бібліотекознавства, заслуги у відкритті Київського державного інституту культури, організаторський і науково-педагогічний талант на посаді ректора [1; 2; 15].

Мета статті – розкрити діяльність О. Сокальського на посаді начальника управління навчальних закладів Міністерства культури УРСР з 1953 по 1964 рр.

Відповідно до мети, було сформульовано такі завдання:

- розкрити організаційні заходи з реорганізації навчальних закладів культури;
- показати внесок О. Сокальського у підготовку організаторів клубної роботи;
- окреслити завдання, поставленні О. Сокальським, до заочної форми навчання;
- проаналізувати діяльність О. Сокальського та його колег з підготовки навчальних посібників та підручників;

– розкрити діяльність начальника відділу навчальних закладів Міністерства культури УРСР з підготовки мистецьких кадрів.

До призначення Олексія Степановича начальником відділу навчальних закладів Міністерства культури УРСР у післявоєнний період (жовтень 1945 – серпень 1949 рр.), він працював заступником директора з навчальної роботи Кам'янець-Подільського культосвітнього училища, з 1949 р. – в комітеті у справах культосвітніх закладів при Раді Міністрів УРСР на посадах інспектора, старшого інспектора, начальника відділу [16].

Перебуваючи на різних посадах, О. Сокальському завжди були притаманні високий професіоналізм, відповідальність, він добре знав стан справ у підпорядкованих навчальних закладах, підтримував і пропагував кращий досвід, одночасно допомагав у вирішенні проблем, дбав про подальший розвиток закладів культури та мистецтва.

Розуміючи, що культурно-мистецьке життя країни, робота театрів, клубів, бібліотек, музеїв значною мірою залежить від фахового рівня працівників, він всіляко підтримував підвищення їхнього освітнього та професійного рівня, сприяв відкриттю культосвітніх технікумів, училищ, музичних, художніх, театральних шкіл, налагоджував організацію якісного навчального процесу.

У досліджуваний період ряд бібліотечних шкіл реорганізуються в технікуми з підготовки культосвітніх працівників, в яких поряд із бібліотечними фахівцями здійснювалася підготовка організаторів клубної роботи. Відкриваються технікуми в містах Снятині Івано-Франківської обл. (нині – Калуський коледж культури і мистецтв) [17], Каневі Черкаської обл. [18], Миколаєві (нині – Миколаївський коледж культури і мистецтв) [19], Теремовлі Тернопільської обл. (нині – Теремовлянське вище училище культури) [20] та ін. З 1960/61 навчального року відбувається реорганізація технікумів у культосвітні училища, збільшується термін навчання з двох до чотирьох років. Збільшення терміну навчання зумовлює розробку нових навчальних планів, розширення та запровадження навчальних дисциплін, укрупнення предметно-циклових комісій.

Обґрунтування необхідності збільшення терміну навчання, проведення організаційних заходів з реорганізації навчальних закладів культури О. Сокальський доводить у виступах на нарадах та на сторінках фахової періодики [5; 11]. Особливу увагу приділяє підготовці завклубами, наголошує, що за роки навчання учні клубних відділів значно розширяють межі своєї кваліфікації, зможуть отримати фах організатора-методиста культурно-освітньої роботи та керівника самодіяльного колективу (драматичного, хореографічного, музичного, хорового тощо) [3; 6].

Він упевнений, що якість підготовки клубних працівників залежить від двох складових: здібності учня і таланта педагога. Тому ставить питання про відбір талановитої молоді на спеціальність, вважає, що майбутній завідувач клубу повинен уміти грати на музичному інструменті, бути артистичним, а найголовніше – мати організаторські здібності [6; 12]. Різко критикує ті училища, де керівництво не дбає про відбір на навчання талановитої молоді, підходить до набору непрофесійно [10].

Відповідні вимоги О. Сокальський висуває до викладачів, від яких залежить рівень навчального процесу. Недопустимим вважає використання застарілої методики викладання, формального ставлення до своїх обов'язків, вказує на «лібералізм в оцінці знань студентів», як факт наводить приклад того, що «значна частина» випускників технікумів, які одержали дипломи з відзнакою, на вступних екзаменах до Харківського бібліотечного інституту отримали незадовільні оцінки [12, 14].

О. Сокальський всіляко підтримував тих, хто підвищував свою педагогічну майстерність, наполягав на здобутті вищої освіти викладачами технікумів та училищ [4].

Запровадження заочної форми навчання (1948 р.) давало змогу клубним, бібліотечним працівникам, без відриву від виробництва, отримати вищу або середню спеціальну освіту. Необхідність її отримання підтверджує такими показниками «1954 р. тільки серед завідуючих сільськими клубами 10 460 осіб не мали не те що спеціальної, а навіть середньої освіти. А з середньо-спеціальною освітою в сільських клубах працювало 975 осіб, або 6% до загальної кількості завідуючих сільськими

клубами» [10, 13], і тут же наполягає «...провести широку роз'яснювальну роботу серед працівників культурно-освітніх закладів, які не мають спеціальної освіти, про вступ до технікумів культури» [там само]. Чітко ставить завдання: підбирати висококваліфікованих викладачів, підвищувати вимоги до лекцій, які слід читати зрозуміло, на високому науковому рівні, з використанням наочності, організовувати міжсесійні консультації, відповідально ставитися до рецензування контрольних робіт, але найголовнішим завданням він вважає «першочергове забезпечення заочників літературою» [9, 14], з цією метою всіляко долучає викладачів до розробки навчальних посібників і підручників.

Навчаючись в аспірантурі Московського державного інституту культури з 1951 по 1954 рр. без відриву від виробництва, Олексій Степанович досліджує тему, пов'язану з організацією бібліотечних фондів і каталогів, відповідно в статтях бібліотечнознавчого змісту 50-х – початку 60-х рр. ХХ ст. висвітлює цю проблему [8, 13]. Автор розробив відповідний навчальний курс, якому відводив значне місце у підготовці кваліфікованих бібліотечних працівників, визначивши його як «теоретичний» і водночас «прикладний, практичний» [13, 36]. Готує та видає навчальну літературу, зокрема, 1951 р. – навчальний посібник для культосвітніх училищ «Організація бібліотечних фондів і каталогів» (обсягом 4,5 друкованих аркушів). У наступні роки він готує друге видання цього посібника, значно розширюючи його зміст до 17, 25 друкованих аркушів, з 1955 по 1957 рр. виходить його чотири випуски, які призначені для студентів заочної форми навчання.

У співавторстві з В. Туровим 1958 р. було видано навчальний посібник «Організація бібліотечних фондів і каталогів» (14,5 друкованих аркушів), а через рік «Організація алфавітного і систематичного каталогу в масових бібліотеках» (3,5 друкованих аркушів).

1959 р. виходить навчальний посібник Г. Карпова та М. Синцова «Клубное дело». На той час це було дуже потрібне навчальне видання. Високо оцінюючи другу і третю частини посібника, в яких йшлося про методику клубної справи та організацію діяльності клубних установ, Сокальський підкреслює

його практичне значення для клубних працівників у підвищенні їхніх знань та фахової кваліфікації. Усвідомлюючи потребу в даному навчальному посібнику, Олексій Степанович 1960 р. здійснює його переклад на українську мову. Цього само року перекладає українською мовою другий том педагогічних творів Н. Крупської, які входили до обов'язкового вивчення студентами вишів та училищ.

Вирішуючи питання організації навчального процесу в училищах культури, О. Сокальський дбає і про підняття рівня мистецької освіти, зокрема підготовку кадрів для вищих, середніх музичних шкіл, театральних училищ та художніх шкіл.

1959 р. в Україні підготовка мистецьких кадрів здійснювалася в 10 вищих навчальних закладах, 57 училищах та технікумах, 6 середніх та 277 неповних середніх школах, саме тут здобували освіту 83 тисячі майбутніх акторів, режисерів, музикантів, співаків, диригентів, хореографів, мистецтвознавців, художників. Цього ж року, за сприянням Олексія Степановича, були відкриті музичні училища в містах Луцьку, Хмельницькому, Миколаєві, 19 дитячих і 13 вечірніх музичних шкіл та 5 художніх шкіл [5], а всього в країні діяло 279 музичних шкіл, в яких навчалася 68 тисяч дітей.

Керівник навчальних закладів вважав, що в кожному районному центрі повинна діяти музична школа, а в селах – працювати їхні філії [9]. Він під особистим контролем тримає відкриття музичних шкіл у Донецькій, Дніпропетровській, Львівській обл. Проте проблемним залишалося питання кадрового забезпечення музичних шкіл. У зв'язку з цим з 1958 н. р. в Київській, Львівській, Одеській та Харківській консерваторіях відкриваються музично-педагогічні факультети, на яких здійснюється підготовка викладачів музики і співу як для музичних, так і для загальноосвітніх шкіл [14].

Збільшення кількості учнівської та студентської молоді у консерваторіях, училищах культури відбулося завдяки відкриттю у навчальних закладах вечірньої та заочної форм навчання. Без уваги з боку О. Сокальського не залишилися і театральні училища. У 1961/62 н. р. в Одеському та Дніпропетровському театральному училищах відкрились акторські відділи, створювалися театральні студії при провідних театрах [14].

У галузі образотворчого мистецтва кроком уперед було відкриття сітки дитячих художніх чотирирічних шкіл, кількість яких щороку зростала: якщо 1954 р. в Україні їх діяло 6, то до 1960 р. їхня кількість зросла втричі та становила 18 шкіл [14]. По закінченні художніх шкіл, найбільш талановита молодь могла продовжити навчання у художніх училищах та інститутах.

З 1958 р. розпочинається підготовка художників-педагогів, а через рік – мистецтвознавців при Київському державному художньому інституті. Підготовка молодих художників значно сприяла піднесенню українського образотворчого мистецтва.

Приділяючи увагу організації навчального процесу в навчальних закладах культури і мистецтва, О. Сокальський закликає звернути належну увагу вихованню майбутніх спеціалістів. Він переконаний, що формування етичних норм, підняття культурного рівня студентів мусить бути обов'язковим для педагога, що викладає в середньо-спеціальному або вищому навчальному закладі [10].

О. Сокальський наполягав на розширенні проблематики науково-дослідної роботи в мистецьких вишах, на його думку, удосконалення цього напрямку роботи дозволить підняти імідж кафедр як наукових осередків, сприятиме кращій теоретичній і практичній підготовці майбутніх митців. Аналізуючи наукові здобутки професорсько-викладацького складу консерваторій, він наголошує на розгортанні дослідження тем, пов'язаних з історією та теорією українського мистецтвознавства, теорією вокального мистецтва, методикою викладання спеціальних предметів [7].

Отже, за період перебування на посаді начальника управління навчальних закладів Міністерства культури УРСР, О. Сокальський сприяв вирішенню багатьох питань у галузі культури і мистецтва, зокрема відкриттю технікумів та училищ культури, музичних і художніх шкіл, удосконаленню навчального та виховного процесів, організації науково-дослідної роботи у закладах освіти.

Використана література

1. Новальська Т.В. Вчений, організатор, педагог / Т.В. Новальська // Бібліотечна планета. – 2009. – № 4. – С. 30-32.
2. Новальська Т.В. Сокальський О.С. – перший ректор КДІК / Т.В. Новальська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 1. – С. 35-41.
3. Сокальський О.С. Вирощувати кваліфіковані кадри / О.С. Сокальський // Радянська культура. – 1958. – 4 грудня. – С. 2.
4. Сокальський О.С. Вище рівень заочної освіти / О.С. Сокальський // Радянська культура. – 1958. – 28 травня. – С. 1.
5. Сокальський О.С. В новому навчальному році / О.С. Сокальський // Радянська культура. – 1959. – 30 серпня. – С. 1.
6. Сокальський О.С. Клубну справу – талановитим рукам / О.С. Сокальський // Радянська культура. – 1962. – 26 квітня. – С. 1.
7. Сокальський О.С. Науково-дослідну роботу – на вищу ступінь / О.С. Сокальський // Радянська культура. – 1959. – 19 березня. – С. 2.
8. Сокальський О.С. Основа роботи бібліотеки. До питання про організацію й розстановку книжкового фонду / О.С. Сокальський // Соц. Культура. – 1964. – № 2. – С. 29-30.
9. Сокальський О.С. Поліпшити музичне виховання дітей / О.С. Сокальський // Радянська культура. – 1957. – 21 липня. – С. 3.
10. Сокальський О.С. Поліпшувати заочне навчання / О.С. Сокальський // Соціальна культура. – 1956. – № 1. – С. 13-14.
11. Сокальський О.С. Рік роботи по-новому / О.С. Сокальський // Радянська культура. – 1960. – 10 липня. – С. 1.
12. Сокальський О.С. Сільським закладам культури – кваліфіковані кадри / О.С. Сокальський // Соціальна культура. – 1958. – № 5. – С. 13-14.
13. Сокальський О.С. Фахові дисципліни – основа навчання. Про деякі питання викладання курсу «Організація бібліотечних фондів і каталогів» у культосвітніх училищах / О.С. Сокальський // Соціальна культура. – 1962. – № 7. – С.36-37.

14. Сокальський О.С. Школа талантів / О.С. Сокальський // Радянська культура. – 1962. – 13 верес. – С. 2.
15. Черняк І.В. Наукова і педагогічна діяльність Олексія Степановича Сокальського у Київському державному інституті культури ім. О. Корнійчука (1968-1973 рр.) / І.В. Черняк // Наукові праці національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2013. – Вип. № 37. – С. 692-198.
16. Державний архів м. Києва ф.Р-1516. Київський державний інститут культури імені О.Є. Корнійчука. Міністерство культури УРСР. оп.1, спр.517, арк. 3, 4, 5.

References

1. Novalska, T. V. (2009). A scientist, a manager, a teacher. *Bibliotechna planeta*, 4, 30–32 [in Ukrainian].
2. Novalska, T. V. (2010). Sokalskyi O. S. is the first president of KSIC. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 35–41 [in Ukrainian].
3. Sokalskyi, O. S. (1958). To grow of the qualified staff. *Radianska kultura*, 4 December, 2 [in Ukrainian].
4. Sokalskyi, O. S. (1958). High level of correspondence education. *Radianska kultura*, 28 May, 1 [in Ukrainian].
5. Sokalskyi, O. S. (1959). New studying year. *Radianska kultura*, 30 August, 1 [in Ukrainian].
6. Sokalskyi, O. S. (1962). Club biasness to the talented hands. *Radianska kultura*, 26 April, 1 [in Ukrainian].
7. Sokalskyi, O. S. (1959). Scientific research works of the highest level. *Radianska kultura*, 19 March, 2 [in Ukrainian].
8. Sokalskyi, O. S. (1964). The base of librarian work. Regarding to the issue of the organisation of the books funds. *Sots. Kultura*, 2, 29–30 [in Ukrainian].
9. Sokalskyi, O. S. (1957). To improve the children music performing. *Radianska kultura*, 21 July, 3 [in Ukrainian].
10. Sokalskyi, O. S. (1956). To improve the correspondence studding. *Sotsialna kultura*, 1, 13–14 [in Ukrainian].
11. Sokalskyi, O. S. (1960). An year of the work in a new way. *Radianska kultura*, 10 July, 1 [in Ukrainian].
12. Sokalskyi, O. S. (1958). For the village culture places – the qualified staff. *Sotsialna kultura*, 5, 13–14 [in Ukrainian].
13. Sokalskyi, O. S. (1962). The profile subjects as a base of studding. About some issues of lecturing of courses “The organisation of the librarian funds and catalogues” in cultural colleges. *Sotsialna kultura*, 7, 36–37 [in Ukrainian].
14. Sokalskyi, O. S. (1962). School of talents. *Radianska kultura*, 13 September, 2 [in Ukrainian].
15. Cherniak, I. V. (2013). Scientific and pedagogical activity of Oleksii Stepanovych Sokalsky in Kyiv State institute of culture after O. Korniiichuk (1968–1973). *Naukovi pratsi natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 37, 692–198 [in Ukrainian].
16. State archive c. Kyiv f.R-1516. Kyiv State Institute of Culture after O. I. Korniiichuk. Ministry of Culture of URSR. op.1, c.517, ark. 3, 4, 5 [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Боряк Тетяна Геннадіївна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних комунікацій та бібліотекознавства НАКККіМ

Бриль Юлія Олексіївна – завідувач лабораторії кафедри теорії та практики управління факультету соціології і права, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», аспірантка без відриву від виробництва Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Василенко Ольга Миколаївна – кандидат історичних наук, директор Інституту бібліотекознавства НБУВ

Вдовіна Олена Олександрівна – аспірантка Харківської державної академії культури

Веретеннікова Наталія В'ячеславівна – аспірант кафедри «Інформаційні системи та мережі» Національного університету «Львівська політехніка»

Ведєнєв Дмитро Валерійович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри публічного управління та гуманітарних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна – доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, завідувач відділу комплексних наукових та науково-інформаційних проектів

Горбань Юрій Іванович – кандидат культурології, доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства, директор наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв

Денисюк Жанна Захарівна – кандидат культурології, начальник відділу наукової та редакційно-видавничої діяльності Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Добровольська Вікторія Василівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, член-кореспондент АНВО України, вчений секретар Вченої ради НАКККіМ

Збанацька Оксана Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних комунікацій та бібліотекознавства НАКККіМ

Черняк Ірина – здобувач Київського національного університету культури і мистецтв

Каракоз Олена Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства, заступник декана факультету культурології КНУКіМ

Кириленко Олександр Григорович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу з охорони інтелектуальної власності НБУВ

Кунанець Наталія Едуардівна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри «Інформаційні системи та мережі» Національного університету «Львівська політехніка»

Малиновський Остап Богданович – аспірант кафедри «Інформаційні системи та мережі» Національного університету «Львівська політехніка»

Палеха Юрій Іванович – доктор філософії з ділового адміністрування, завідувач кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності, професор Європейського університету

Ржеуський Антоній Валентинович – здобувач кафедри «Інформаційні системи та мережі» Національного університету «Львівська політехніка», бібліотекар I категорії НТБ Львівської політехніки

Свердлик Зоряна Михайлівна – аспірантка Національного авіаційного університету

Філіпова Людмила Яківна – доктор педагогічних наук, професор кафедри інформаційно-документних систем, декан факультету соціальних комунікацій Харківської державної академії культури

Халецька Леся Пилипівна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії та документознавства Гуманітарного інституту НАУ

Цзя І – аспірант Харківської державної академії культури, викладач Педагогічного університету м. Сін І (КНР)

Шевченко Олена Василівна – кандидат історичних наук, доцент, докторант Харківської державної академії культури

Яценко Олег – зав. відділу формування біобібліографічних та інформаційних ресурсів НБУВ, кандидат історичних наук, с.н.с.

Міністерство культури України
Міністерство освіти і науки України
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Інститут публічного управління та кадрової політики
Кафедра інформаційних комунікацій та бібліотекознавства

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ АСПІРАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ
«ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО,
БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ»**

м. Київ, 21-22 квітня 2016 р.

Загальна інформація

Мета конференції: Обговорення результатів досліджень аспірантів та студентів з актуальних проблем інформаційної діяльності, документознавства, бібліотекознавства та суміжних галузей знань.

Місце проведення: конференц-зала Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 15.

До участі в науково-практичній конференції запрошуються аспіранти та студенти, які активно займаються науковими проблемами у сфері інформаційної діяльності, документознавства, бібліотекознавства та суміжних галузей знань.

Мова конференції: українська.

Тематика конференції охоплює такі **проблеми:**

1. Теорія та практика документознавства.
2. Актуальні проблеми книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії.
3. Проблеми та перспективи архівознавства, музеєзнавства.
4. Сучасні інформаційні технології в документно-інформаційній сфері.

Розклад роботи

Початок роботи конференції 21 квітня 2016 р.:

9.30–10.00 Реєстрація учасників. 10.00–10.30 Відкриття конференції.

10.30–13.00 Пленарне засідання. 13.00–14.00 Обідня перерва. 14.00–17.00–Робота секцій.

Завершення роботи конференції 22 квітня 2016 р.:

10.00–13.00 Робота секцій. 13.00–14.00 Підбиття підсумків.

Реєстрація

Для участі в роботі науково-практичної конференції аспірантів та студентів потрібно надіслати електронною поштою до організаційного комітету **до 21 березня 2016 року** такі документи:

- 1) заповнену за зразком заявку;
- 2) тези доповіді (статті).

Назва файлу складається з прізвища доповідача із вказівкою для заявки – Заявка, для тез (статті) – Тези (стаття).

Наприклад: Яковенко_Заявка.doc, Яковенко_Тези.doc

Тексти рефератів доповідей і виступів необхідно зареєструвати не пізніше 21 березня 2016 р. за адресою: **kafedra.diad@gmail.com** (з поміткою «конференція»)

Включення доповідей у план конференції проводитиметься за рішенням організаційного комітету.

Вимоги до тез доповіді

Прізвище, ім'я, аспірант якого року навчання (або студент якого курсу), повна назва навчального закладу: шрифт Times New Roman, кегль 14.

Рядком нижче подають інформацію про наукового керівника.

Наступний рядок – назва доповіді великими літерами без крапки в кінці: шрифт Times New Roman кегль 14, грубо.

Зразок оформлення

ПЕТРЕНКО Ольга, студентка 5 курсу Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету України «КПІ»

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент *Іваненко О.К.*

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО КНИГОВИДАННЯ

Текст тез подавати через один міжрядковий інтервал після назви. Вирівнювання по ширині.

Вимоги до оформлення: формат А-4; береги: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см, шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5.

Список використаних джерел (без повторів) оформлюють у кінці тексту під назвою «Список використаних джерел». У тексті покликання позначають квадратними дужками із вказівкою в них порядкового номера джерела за списком та через кому – номери сторінки (сторінок), наприклад: [4, с. 89].

Обсяг тексту:

- для тез – до 3 сторінок;
- для статті – до 5 сторінок зі списком використаних джерел.

Зразок оформлення заявки

1. Прізвище, ім'я, по батькові аспіранта (студента) 2. Повна назва вищого навчального закладу, в якому навчається аспірант (студент), курс, спеціальність, тема доповіді 3. Прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника	4. Повна назва установи, в якій працює науковий керівник, посада, науковий ступінь, вчене звання 5. Контактний телефон 6. Електронна адреса 7. Чи плануєте особисту участь у конференції? (так або ні)

Координати організаційного комітету

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

вул. Лаврська, 9, корп. 18, ауд. 27, м. Київ, 01015

Телефони: (044)531-94-35

електронна адреса: kafedra.diad@gmail.com

Міністерство культури України
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Інститут публічного управління та кадрової політики
Кафедра інформаційних комунікацій та бібліотекознавства

ОГОЛОШУЄ НАБІР СТУДЕНТІВ

на спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

Кваліфікації:

- «бібліотекар, менеджер бібліотечно-інформаційної діяльності»
- «документознавець, менеджер документно-інформаційних систем і ресурсів»

Термін навчання:

за освітнім ступенем «бакалавр»:

- ✓ на базі повної загальної освіти – 4 роки;
- ✓ на базі середньої спеціальної освіти I рівня акредитації або після двох років навчання у вищому навчальному закладі – 2 роки.

за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст» – 1 рік.

за освітнім ступенем «магістр»:

- ✓ на базі освітнього ступеня «бакалавр» або освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» – 1,5 роки

Форми навчання: денна, заочна.

Дні відкритих дверей:

19.02.2016 р.

18.03.2016 р.

08.04.2016 р.

13.05.2016 р.

Додаткова інформація на сайті **НАКККіМ** (<http://nakkkim.edu.ua/>) та на сайті **Української бібліотечної асоціації (УБА)** (<http://ula.org.ua/>).

Телефони для довідок:

Приймальна комісія: +38 (044) 288 80 81

Інститут публічного управління та кадрової політики: +38 (044) 280 34 04

Кафедра інформаційних комунікацій та бібліотекознавства: +38 (044) 531 94 35

Контактна особа: зав. кафедри Загуменна Віра Вікторівна

Чекаємо на Вас в АКАДЕМІЇ

на кафедрі інформаційних комунікацій та бібліотекознавства

за адресою: вул. Лаврська, 9, корпус 18, аудиторія 27, м. Київ, Україна

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Приймаються оригінальні матеріали, що раніше не друкувалися.

Зміст статей повинен відповідати профілю журналу. Звертаємо увагу авторів на необхідність дотримуватися вимог, які висуває Міністерство освіти і науки України до фахових видань, а саме – на необхідність включення до тексту статті таких елементів:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що пропонуються для публікації в журналі, подаються автором у вигляді тексту, надрукованого за допомогою засобів комп'ютерної техніки (1 друкований примірник і копія в електронному вигляді). Текст статті можливо передати електронною поштою на адресу редакції: **vika_dobrovol'ska@ukr.net**

Обсяг статті, враховуючи список літератури, таблиці, фотографії і малюнки, не повинен перевищувати 12 сторінок друкованого тексту (розмір шрифту – 12, інтервал – 1,5, поля стандартні).

Рукописи приймаються та публікуються українською мовою. Цитати в тексті повинні бути українською мовою. Іноземні автори можуть подавати рукописи російською і англійською мовами.

Редакція залишає за собою право на стилістичну правку рукопису. З автором узгоджуються правки, які, на думку редакції, можуть змінити зміст тексту.

До рукопису додаються:

- авторська довідка, в якій наводяться: прізвище, ім'я та по батькові (повністю) автора (авторів), науковий ступінь, учене звання, адреса і телефони, e-mail, місце роботи, посада;
- фотографії (4x6 мм) всіх авторів для публікації у заголовній частині статті. Автор може відмовитися від публікації фотографії.

Основний текст статті обов'язково має супроводжуватися анотаціями українською, російською, англійською мовами (не менше 300 друкованих символів), з переліком ключових слів, назвою статті та прізвищем автора англійською та російською мовами, а також шифром УДК.

Список використаної літератури складається відповідно до тексту і друкується наприкінці статті. У тексті порядковий номер джерела проставляється в квадратних дужках. Джерела подаються мовою оригіналу.

Список використаних джерел оформлюється згідно з вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 та ДСТУ 3582-97. Джерела наводяться мовою оригіналу в алфавітному порядку.

References (літературу латиницею) необхідно наводити повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наданий національною мовою, незалежно від того, є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються у списку, наведеному латиницею.

Підп. до друку 27.11.2015. Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. Зам. Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.